

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsmail KARADAĞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Nurten GÜNAL

İSTANBUL 2006

ÖZET

1932'den 2005'e kadar 73 yılı kapsayan Türkiye-Suudi Arabistan Ticareti İlişkileri isimli çalışma, iki ülkenin 1932'den günümüze kadar ticaretini anlatmaktadır. Suudi Arabistan'dan daha önce bağımsızlığını kazanarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ticari ilişkilerini daha çok batılı ülkelerle yapmaktadır. Sınır komşularıyla bile istenilen düzeyde ticareti bulunmayan Türkiye, sadece Suudi pazarını değil kendisine yeni olabilecek birçok pazarı değerlendirememektedir. Bu durumun nedeni, Türk ticarinin rekabetten uzak, çeşitliliğinin az ve Suudi Arabistan'da güçlü bir ticari organizasyondan mahrum olmasıdır. Ortadoğu ülkeleriyle istenen ticari etkinliğini gerçekleştiremeyen Türkiye, özellikle 1950'den sonra petrole olan bağımlılığı nedeniyle bölge ülkeleriyle daha yakın ticari ilişkilerde bulunmuştur. Suudi Arabistan, Türkiye için en önemli petrol ülkesi konumundadır. Bu açıdan bakıldığında kritik bir bölgede bulunan Suudi Arabistan, bölgenin çatışmalı ve istikrarsız ortamından fazlasıyla etkilenmektedir. İki ülkenin ticari ilişkilerinde, buldukları bölgenin çatışma ortamları, Arap- İsrail savaşları gibi gerilimli dönemleri, Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahalelerin ve stratejik ortak A.B.D gibi dış ülkelerin büyük rolü olmuştur.

Türkiye, Suudi Arabistan'a uzun yıllar tarımsal ürünleri ihraç ederken, karşılığında daha çok mineral maddeleri, özellikle petrolü almaktaydı. Ancak 1970'den sonra dokuma ürünleri, tekstil maddeleri ticaretinde önemli bir yer tutmuş hatta bazı yıllarda en büyük ayakkabı alıcımız Suudi Arabistan olmuştur. Aynı yıllarda planlı ekonomiye geçen Suudi Arabistan ise petrolden elde etmiş olduğu geliri, başta tarımsal üretim olmak üzere su üretimi ve yeraltı kaynaklarına yönelterek dışa bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Özellikle tarıma yaptığı sübvansiyonlarla başarılı olan Suudi Arabistan bir ara dünya buğday üretiminde altıncı dahi olmuştur. Bu neticede Türkiye, Suudi Arabistan'dan petrolün dışında tarımsal ürünler (başta hurma), ham deriler, iplikler ve kimyasal ürünler gibi farklı ürünleri de ithal etmiştir.

Son yıllarda Türk-Suudi ticari ilişkileri geçmişe nazaran daha iyi olsa da, Türkiye'nin Avrupa ülkeleriyle, Suudi Arabistan'ın ise A.B.D ile yaptığı dış ticaret kadar önemli sayılmamaktadır. İhracatımızda Suudi Arabistan birkaç yıl hariç hiçbir zaman %4'ün üzerine çıkamamıştır. Bu durumun çok farklı nedenleri olmakla birlikte temel

faktör, Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarında A.B.D, Kanada ve Avrupa Birliği ülkelerinin mallarıyla rekabet gücünün zayıf olmasıdır.

Çalışmada, Türk-Suudi ticareti bazı dönemler dahilinde ve madde bazında incelenmiş, Türkiye'nin Suudi Arabistan'la ihracatını artırması için çözüm önerileri getirilmiştir

ABSTRACT

In this thesis, the trade relations between The Republic of Turkey and The Kingdom of Saudi Arabia from 1932 to 2005, over a 73-year-long period, under the title “Türkiye-Suudi Arabistan Ticari İlişkileri” (*Turkey-Saudi Arabia Trade Relations*) is discussed. Being established before The Kingdom of Saudi Arabia, The Turkish Republic has most of its trade relations with Western countries. Having weak trade relations even with the border countries, Turkey cannot utilize not only the Saudi market but also other brand new markets which are much closer. Turkish market’s not being a competitive and diversified and Saudi market’s lacking a strong commercial organization can be shown as the reasons for the weak trade relations. Even though the desired level of foreign trade with Middle Eastern countries was not accomplished until the 1950’s, Turkey’s dependence on oil directed its trade efforts toward these countries. Among the Middle Eastern countries, Saudi Arabia is the most prominent oil producing country for Turkey. Lying in the Arabic peninsula, which has been chaotic in the recent years, Saudi Arabia gets severely affected by the instability in the region. As a natural outcome of this situation, the trade relation between the two countries has been closely impacted by the chaos in the region and the long-lasting Arab-Israel wars. In addition to these, the military takeover in Turkey and the strategic collaborations with the USA have affected the Turkey-Saudi Arabia Foreign Trade.

While exporting mainly agricultural products to Saudi Arabia, Turkey had been importing minerals, especially petroleum. However, after 1970’s, fabric and textile goods comprised a significant amount of Turkey’s export to Saudi Arabia and indeed at certain years Saudis became the most important shoe importers from Turkey. In the meantime, Saudi Arabia laid out economical plans to convert the income obtained from the oil into investments on water production and underground resources in order to diminish its dependency onto foreign countries. Saudis got particularly successful in their agricultural subventions that they even ran sixth among wheat-producing countries in the world. As a consequence, Turkey imported – besides oil – agricultural products, mainly dates, unprocessed leather, and fiber and chemical goods.

Although the Turkish-Saudi trade has improved over the past, it is surpassed by the trade relations between Turkey and European countries, and Saudi Arabia and the USA. In addition, except a couple of years, Saudi Arabia has not ever constituted more than 4% of the total Turkish export. Even though there are various factors contributing to this situation, Turkey's inability to compete with its American, Canadian and European peers in the Saudi market can be stated as the main cause.

In this thesis work, Turkey-Saudi Foreign Trade is investigated over certain time periods and on a material-based manner, and some hypotheses are presented to improve the Turkish export to Saudi Arabia.

ÖNSÖZ

Türkiye-Suudi Arabistan Ticareti İlişkileri'ni araştırmaya yönelik hazırlanan bu çalışmam, üç ana bölüm altında anlatılmaktadır. Araştırmanın genelinde çıkarılabilecek en önemli sonuç; Türkiye'nin Suudi pazarında payını artırma yolu ve yöntemidir.

Bir yılı kapsayan çalışmamda başta Türkiye İstatistik Kurumu, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı arşivlerinden ve kaynaklarından yararlandım. Özellikle istatistiki verilerin derlenmesi ve sınıflandırılmasında görüş ve önerileriyle, bazen de motivasyonu ile beni destekleyen tez danışmanım Prof. Dr. Sayın Nurten GÜNAL'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Araştırma konunun iskeletinin kurulmasında yardımcı olan arkadaşım Ali SAĞLAM'a ve M.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Böl. Araştırma Gör. Derya AKDEMİR'e sonsuz teşekkür ederim.

İstanbul, 2006

İsmail KARADAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
TÜRKİYE VE SUUDİ ARABİSTAN'IN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ.....	3
1.1. Türkiye'nin Fiziki Özellikleri.....	3
1.1.1. Türkiye'nin Konumu Şekli ve Boyutları.....	3
1.1.2. Türkiye'nin Yeryüzü Şekilleri.....	4
1.1.3. Türkiye'nin İklimi ve Bitki Örtüsü.....	6
1.2. Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik özellikleri.....	9
1.2.1. Türkiye'nin Beşeri Özellikleri.....	9
1.2.2. Türkiye Nüfusunun Coğrafi Dağılışı.....	10
1.2.3. Nüfus Yoğunluğu.....	11
1.2.4. Türkiye Nüfusunun Özellikleri.....	12
1.2.5. Türkiye'de Yerleşme.....	14
1.2.6. Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası.....	16
1.3. Suudi Arabistan'ın Fiziki Coğrafyası.....	17
1.3.1. Suudi Arabistan'ın Yüzey Şekilleri.....	17
1.3.2. Suudi Arabistan'ın İklimi.....	18
1.3.3. Suudi Arabistan'ın Bitki Örtüsü.....	19
1.3.4. Suudi Arabistan'ın Toprak Özellikleri.....	19
1.3.5. Suudi Arabistan'ın Hidrografyası.....	20
1.4. Suudi Arabistan'ın Beşeri ve Ekonomik Özellikleri.....	20
1.4.1. Suudi Arabistan'ın Beşeri Özellikleri.....	20
1.4.2. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Özellikleri.....	23
1.4.3. Suudi Arabistan'ın Petrol ve Sanayi Sektörü.....	24

1.4.4. Suudi Arabistan’da Ulaşım.....	25
---------------------------------------	----

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN TİCARİ İLİŞKİLERİ	27
2.1. Ticaretin Tanımı ve Özellikleri	27
2.2. Türkiye Dış Ticareti’nin Tarihsel Gelişimi	28
2.2.1. 1923- 1950 Yılları	28
2.2.2. 1950- 1960 Dönemi (Liberalleşme Çabaları).....	30
2.2.3. 1960–1970 Dönemi	31
2.2.4. 1970–1980 Dönemi	32
2.2.5. 1980–1990 Yılları.....	33
2.2.6. 1990- 2000 Yılları Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’ne Girişi.....	34
2.2.7. 2000–2005 Yıllarını Kapsayan Son Dönem.....	35
2.3. Suudi Arabistan Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi	39
2.3.1. Ekonomik Göstergeler.....	39
2.3.2. Suudi Arabistan’ın Dış Ticareti.....	43
2.3.2.1. İthalat Uygulamaları.....	43
2.3.2.2. İhracat Uygulamaları	45
2.4. Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye Ticaretindeki Yeri Ve Önemi	46
2.4.1. Ortadoğu’nun Tanımı, Gelişimi ve Sınırları	46
2.4.2. Türkiye’nin Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaret İlişkileri	48
2.4.3. Türkiye’nin Ortadoğu Ülkeleriyle Ticari İlişkileri.....	51
2.5. Türkiye – Suudi Arabistan Ticaretinin Gelişimi	54
2.5.1. Son Dönemlerde Türk-Suudi Arabistan İlişkileri.....	61

III. BÖLÜM

MADDE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE - SUUDİ ARABİSTAN	
DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	65
3.1. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler.....	65
3.2. Bitkisel Ürünler	69
3.3. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar.....	73
3.4. Gıda Sanayi Müstahsaları	76
3.5. Mineral Maddeler	79
3.6. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri	83
3.7. Plastikler, Kauçuk ve Bunların Mamulleri.....	86

3.8. Deriler, Köşeler, Kürkler ve Bunların Mamul Eşya, Saraciye Eşyası Çantalar	89
3.9. Ahşap ve Ahşap Eşya, odun, Kömür ve Mantardan Eşya, Hasırdan Sazdan veya Örülmeye Elverişli Maddelerden Mamuller	93
3.10.Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri.....	96
3.11.Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya	100
3.12.Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüylar, Yapma Çiçek v.b.	105
3.13.Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb.. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya	109
3.14.İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para.....	112
3.15.Adi Metaller ve Adi Metallerden Eşya.....	115
3.16.Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları.....	119
3.17.Nakil Vasıtalar	122
3.18.Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar	125
SONUÇ.....	128
KAYNAKÇA	132

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Suudi Arabistan nüfusunun yaş gruplarına göre toplam nüfusun dağılımı (Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği).....	22
Tablo 1.2. Suudi vatandaşlarının eğitim durumlarını gösterir tablo	22
Tablo 2.1. 1923–1929 arası Türk ticareti.....	30
Tablo 2.2. 1923–2004 dönem Türkiye'nin dış ticaret rakamları (Milyon Dolar)...	37
Tablo 2.3. Suudi Arabistan'ın önemli ekonomik göstergeleri.....	40
Tablo 2.4. 1999–2002 yılları Suudi Arabistan bütçesinin giderlerinin dağılımı	42
Tablo 2.5. Suudi Arabistan'ın ithalatında ilk on madde	43
Tablo 2.6. Suudi Arabistan'ın ithalatında ilk sırayı alan ülkeler	44
Tablo 2.7. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti	52
Tablo 2.8. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelere ihracatında geleneksel mallar	53
Tablo 2.9. İkili ticaret verileri ve genel dış ticaretimiz içindeki payı.....	64

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1. Türkiye'nin hipsografik diyagramı.....	4
Grafik 1.2. Nüfus sayımlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu (DİE 2000)	9
Grafik 1.3. Türkiye Nüfusunun üç ana yaş grubuna göre dağılışı (DİE 2001).....	12
Grafik 1.4. Türkiye'de okuryazar nüfusun bitirmiş oldukları son öğretim kurumlarına göre oranları (DİE 2000).....	13
Grafik: 2.1. 1932–1946 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti.....	56
Grafik: 2.2. 1947–1970 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti.....	58
Grafik: 2.3. 1971–1999 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti.....	60
Grafik: 2.4. 2000–2005 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti.....	61
Grafik 3.1. Canlı hayvanlar ile hayvansal ürünler	68
Grafik 3.2. Bitkisel ürünler	72
Grafik 3.3. Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar	75
Grafik 3.4. Gıda sanayi müstahsaları	78
Grafik 3.5. Mineral maddeler.....	82
Grafik 3.6. Kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri.....	85
Grafik 3.7. Plastikler, kauçuk ve bunların mamulleri	88
Grafik 3.8. Deriler, köseleler, kürkler ve bu ürünlerin mamulleri	92
Grafik 3.9. Ahşap ve ahşap eşya, odun kömürü vb.	95
Grafik 3.10. Odun ve diğer lifli selülozik maddelerin hamurları	99
Grafik 3.11. Dokumaya elverişli maddeler ve bunlardan mamul eşya.....	104
Grafik 3.12. Ayakkabılar, şemsiyeler, bastonlar, kemerler, tüyler	108
Grafik 3.13. Taş, alçı, çimento, amyant, seramik, mika vb. eşya	111
Grafik 3.14. İnci, kıymetli taş ve metal mamuller, madeni para.....	114
Grafik 3.15. Adi metaller ve adi metallere eşya	118
Grafik 3.16. Makineler ve mekanik cihazlar-elektrikli makine ve cihazlar.....	121
Grafik 3.17. Nakil vasıtaları	124
Grafik 3.18. Optik aletler ve cihazlar, fotoğrafçılık, sinema vb.	127

GİRİŞ

Türkiye, 1923'te kurulmasından günümüze kadar yüzünü Batıya çevirmiş, önceliği; politikasında olmak üzere dış ticaretinde de Batı eksenli hareket etmiştir. Türkiye, yerel coğrafik şartları nedeniyle Suudi Arabistan pazarını uzun yıllar tarımsal ürünlerin ihracatıyla zorlamış, ancak Suudi pazarında söz sahibi olan ABD ve Avrupa Birliği ülkeleriyle başta sermaye ve ticaret birimi bakımından rekabet edecek gücü kendinde bulamamıştır.

Türkiye'nin son 10 yılda artan nitelikli işgücü, Suudi Arabistan'ın beklentisini karşılayabilir konumdadır. Bununla birlikte Suudi Arabistan da büyüyen Türk pazarını sadece petrol ve petrol ürünlerinin ihracatı olarak değerlendirmemeli; Türkiye'de artan inşaat, imalat sanayisi ve yapılan özelleştirmelerle büyük sektörlerle güçlü sermayesiyle katılmalıdır.

İki ülke ticaretinde günümüze kadar belirleyici olan, Suudi Arabistan'ın beklentileri olmuştur. Bununla birlikte dünya siyasi konjektörü ve Türk kamuoyunun beklentileri de belirleyici etkenlerdir. 1950'li yıllara kadar dış ticaret mevzuatımızda "Hicaz" olarak anılan Suudi Arabistan, 1950'li yılların değişen Türk ekonomisi ve politikası sonucu çok yönlü ticari ve ekonomik ilişkilerin başlamasıyla ikili ilişkilerimiz de değişikliğe uğramıştır. Dış politikamızda günümüze kadar, yaklaşmayı pek tercih etmediğimiz Suudi Arabistan, 2000'li yıllarda ABD'den uzaklaştırılan Suudi sermayesiyle ve devlet düzeyinde gerçekleştirdiğimiz resmi ziyaretlerle Türkiye'ye yaklaşmıştır.

Suudi Arabistan, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin yaklaşık üç katı olmasına rağmen nüfusu, Türkiye nüfusunun 1/3'ü kadardır, ancak nüfus artış hızı Türkiye nüfus artış hızından fazladır. Ülkenin büyük bir kısmının çöllerle kaplı olması, nüfusunun, Türkiye'yle kıyaslandığında çok daha düzensiz dağılmasına neden olmuştur. Ülke nüfusunun büyük bir kısmı, Kızıldeniz kenarında, Cidde, Taif, Hicaz topraklarında ve iç kesimde başkent Riyad çevresinde yoğunlaşmıştır.

Suudi Arabistan ekonomisi, petrolün bulunmasından önce sınırlı olarak tarıma, hayvancılığa ve Hac sırasında elde edilen gelirlere dayanmaktaydı. Petrolün bulunmasından sonra ülkenin başta ekonomik yapısı olmak üzere, tüm çehresi değişime

uğramıştır. Çalışmada, iki ülke coğrafyası, iki ülke ticaretinin gelişimi ve kısmen de olsa iki ülkenin siyasi duruşları anlatılmıştır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye'yle birlikte Suudi Arabistan'ın coğrafik özellikleri anlatılmış, ikinci bölümde ticaretin tanımı, Türk ticaretinin tarihsel gelişimi, Türkiye'nin Ortadoğu lkeleriyle ticari ilişkileri ve nihayet, Suudi Arabistan ekonomisi, ticari gelişimi ve Türkiye-Suudi Arabistan ticareti anlatılmıştır. nc ve son bölümde ise; madde grupları bakımından Suudi Arabistan'la olan dış ticaretimiz değer (ABD Doları) ve miktar bakımından incelenmiştir.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE VE SUUDİ ARABİSTAN'IN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

1.1. Türkiye'nin Fiziki Özellikleri

1.1.1. Türkiye'nin Konumu Şekli ve Boyutları

Türkiye, 36° - 42° kuzey enlemleri ile 26° - 45° doğu meridyenleri arasında Eski Dünya Karaları'nın hemen batısında yer almaktadır.

Küçük Asya (Asia Minor) denilen Anadolu ile kuzeybatıda Avrupa Kıtası'na giren Trakya'yı da kapsayan Türkiye, bir bakıma Avrupa ile Asya Kıtaları arasında bir köprü durumundadır.¹

Bu coğrafi durumu ile Türkiye kuzeyde yaklaşık olarak 42° (Sinop ilinden İnceburun), güneyde 36° (Hatay ilinin Baysan Köyü civarında 35° 51') enlemleri arasındadır. Türkiye toprakları üzerinde bu enlem derecelerine göre 6 paralel çemberi geçmektedir. İki paralel çemberi arasındaki kuşucuşu uzaklık 111 km olduğuna göre, Türkiye'nin en kuzey ve en güney uç noktaları arasındaki kuşucuşu uzaklık ortalama olarak 666 km'dir.

Türkiye'nin batısı (Gökçeada'da Avlaka Burnu) ise, takriben 25° 40'boylamı ile doğusu (Küçük Ağrı Dağı'nın 34 km doğusunda Türk - İran - Ermenistan - Nahçıvan sınırlarının kavşak noktası) 44° 48'boylamı arasında uzanır. Bu bilgilere göre Türkiye'nin batısından doğusuna 19 meridyenden biraz daha fazla meridyen yayı geçmektedir. İki meridyen yayı arasındaki zaman farkı 4 dakika olduğuna göre, Türkiye'nin en doğu ile en batı uç noktaları arasında 1 saat 16 dakika zaman farkı bulunmaktadır. Türkiye'nin matematik konumuna bakıldığında Orta Kuşak içerisinde yer aldığı görülecektir. Bu özelliği Türkiye'nin ekonomik ve kültürel özelliğini belirlemiştir. Yine bu özelliğiyle Türkiye, çeşitli uygarlıkların geliştiği ve mücadele ettiği bölge özelliği taşımıştır.

Asya ile Avrupa'nın birbirine çok yanaştığı Anadolu karası, doğuda Asya kültürünü, batıda Avrupa kültürüne taşımış, bir geçit görevi görmüştür. Türkiye, boyu 8272 km 'yi bulan kıyılarıyla bir deniz ülkesi olma özelliğini de kazanmıştır. Marmara'yı tamamen

¹ ATALAY, İbrahim; *Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1997, s.1*

sınırları içinde bulunduran, Karadeniz, Akdeniz ve Ege'yi komşu ülkelerle paylaşan Türkiye'de boğazlar aynı zamanda işlek birer ticaret yoludur.

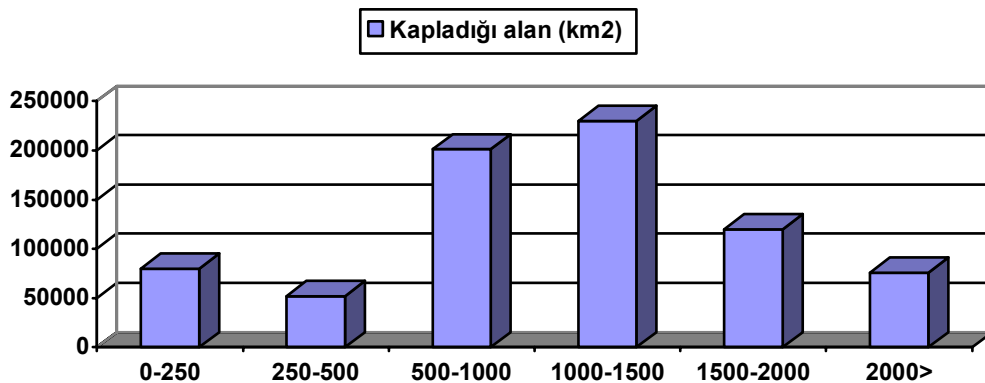
Her ne kadar doğrudan okyanuslara bağlantısı olmasa da yine de Akdeniz üzerinden Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı ile büyük su kütlelerine bağlantısı olmaktadır. Yine gelişmiş karayolu bağlantısı ile Asya'yı Avrupa'ya bağlayan Türkiye'nin birçok ülke arasında gittikçe artan stratejik değeri, gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Türlü yönleriyle bir bütün ve birlik teşkil eden ve cumhuriyetle idare edilen Türkiye'nin yüzölçümü 780.576 km²'dir. Bu sayının içinde göller de vardır. Yine bu sayı içinde Türkiye'nin 23.485 km²'lik arazisi (bütün arazinin % 3'ü) Avrupa karasından olup "Trakya" adı ile anılır. Bu yüzölçümü ile Türkiye Cumhuriyeti, komşuları olan Balkan Devletleri'nin yüzölçümlerinin hemen bütünü kadar bir yer tutar.²

1.1.2. Türkiye'nin Yeryüzü Şekilleri

Türkiye'nin deniz seviyesinden yüksek olan yerleri daha çoktur. Ortalama yükseklik 1100 m'den fazladır. Yüksek dağ sıraları, güney ve kuzey kıyılarına ekseriya paralel uzanırlar. Bu kıyıların özel doğrultuları dağ sıralarının meydana getirdikleri uzanışa uymaktadır. Bu dağ sıraları Kuzey Anadolu ve Toros Dağları'dır.³

Yükselti basamakları dikkate alınarak "yapılan değerlendirmede 0-500 m arasındaki alanlar Türkiye'nin %17,5 'ini, 500-1000 m arasındaki sahalar % 26,6'sını kaplamaktadır. 1000-2000 m arasındaki alanlar ise % 45,9 'a ulaşmaktadır."⁴ (Şekil 1.1)

Grafik 1.1: Türkiye'nin hipsografik diyagramı⁵

² İZBIRAK, R., *Türkiye-1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s.21*

³ GÜNGÖRDÜ, E., *Türkiye'nin Coğrafyası, Asil Yayın, Ankara, 2003, s.13*

⁴ ATALAY, İbrahim, a.g.e. s.26

Türkiye’de yükselti genel olarak batıdan doğuya gidildikçe artmaktadır. Ancak Batı Anadolu’dan sonra İç Anadolu’ya geçişte yükselti tekrar azalmaktadır. Burası iki dağ kuşağı arasına hapsedilmiş büyük bir plato sahasıdır. Birçoğunun tektonik karakter gösterdiği İç Anadolu ovaları görsel dolgularla ve akarsularla sonradan doldurulmuş ve düzleştirilmiştir. Ortalama yükseltinin 900 m olduğu bölge, kuzey ve güney kesimindeki yüksek dağ sıralarından kopup gelen sel rejimli akarsularca doldurulmuştur. Bitki örtüsünce de yoksun olan bölgenin diğer tipik özelliği şiddetli erozyonal faaliyetlere maruz kalmasıdır. İç Anadolu Bölgesi’nde, Yukarı Kızılırmak Bölümü üzerinden, Doğu Anadolu yüksek bölgesine geçilir. Bölge, 2000 m yükseltideki ovalarıyla (Erzurum Ovası 2000 m, Yüksekova 2200m) ve bunları çevreleyen yüksek dağ sıralarından (ortalama yükseltileri 3000 m’nin üzerinde) oluşmaktadır. Akarsuların çoğu yerde dar boğazlar halinde parçaladığı bu dağlık kütlelerin bir kısmı volkanik özelliktedir. (Ağrı Dağı, Tendürek, Nemrut, Süphan gibi). Bu volkanik dağların çıkarmış olduğu bazik kütleler, kuzeydoğuda Ardahan platosuna kadar etkisini korur.

Kuzey ve güney kıyı dağlarının genel özelliklerine bakıldığında bunlar Karadeniz ve Akdeniz çanakları arasında yükselmiş birer duvar karakteri gösterirler. Anadolu’nun profili, bu denizler arasında adeta at eğerine benzemektedir. Şöyle ki 2200 m derinlikte olan Karadeniz’in tabanı ile 3000 m civarında olan Akdeniz’in tabanı dikkate alındığında, Anadolu’nun bu iki deniz arasında uzanan çok yüksek bir kütle olduğu görülmektedir.⁶ Kuzey ve güney kıyılarında akarsuların taşıyıp getirdiği alüvyallerin birikmesiyle doldurulmuş delta ovalarına rastlanır. Güneyde Seyhan ve Ceyhan’ın ağzında Çukurova, Göksu’nun ağzında Silifke Ovası, kuzeyde ise Kızılırmak’ın ağzında Bafra, Yeşilirmak’ın ağzında ise, Çarşamba delta ovaları bulunmaktadır. Bu akarsular, Anadolu’nun içinden parçalayıp sürükledikleri malzemeleri, eğimin ve yükseltinin azaldığı bu kesimlerde biriktirerek Akdeniz ve Karadeniz çanağının çökmesine, Anadolu’nun ise yükselmesine neden olmaktadır. Kıyı çizgisine paralel olarak uzanan bu dağ sıraları, kuzey ve güneydeki denizin etkisinin iç kesimlere sokulmasına engel olmaktadır.

Türkiye’nin kuzeybatı kesiminde ise yükseltinin, deniz seviyesine indiği Marmara Bölgesi’nde Uludağ (2500 m), Yıldız Dağları (900 m) dışında belli başlı yükselti bulunmamaktadır. İç kuvvetlerin de etkisiyle peneplenleşmeye maruz kalmış bölgenin

⁵ ATALAY, İbrahim; a.g.e., s.27

⁶ ATALAY, İbrahim; a.g.e., s.26

akarsu faaliyetleri, yükselti ve eğimin sınırlı olması nedeniyle yetersizdir. Ergene, Susurluk gibi akarsular, geniş yataklar içinde bükümler yaparak denize ulaşmaktadır.

Batı Anadolu'da ise, Egeit karasının Kuvater'de çökmesi sonucu, kıyı çizgisine dik olarak uzanmış yapılar bulunmaktadır. Faylar istikametinde çöken kısımlar (grabenler) bugünkü Ege çukur ovalarını, çökmemiş kısımlar ise (horst) yeryüzü kabartıları olan dağları birbirlerine kabaca paralel bir şekilde meydana getirmişlerdir. Akarsuların sürükleyip getirdikleri alüvyonların nehir ağızlarında birikmesiyle Ege ovaları denize doğru yavaş yavaş ilerlemektedir. Madra Dağı'nın güneyinde Bakırçay ovaları ve bu ovaları Gediz ovalarından ayıran Yund ve Kozak dağları vardır. Bozdağ ile daha güneyindeki Aydın Dağları arasında Küçük Menderes ovaları, Aydın Dağlarıyla, Menteşe Dağlık yöresi arasında Büyük Menderes ovaları yerleşmiştir.⁷

1.1.3. Türkiye'nin İklimi ve Bitki Örtüsü

Türkiye, Dünya ölçüsünde yapılan iklim sınıflandırmasına göre kıtaların batı tarafında görülen subtropikal iklim kuşağının Akdeniz iklim sektörü dahilinde gösterilmektedir. Hava kütleleri açısından yapılan sınıflandırmaya göre de orta enlem iklimleri grubuna girmekte olup yazın tropikal, kışın ise hem tropikal (sıcak) hem de polar (soğuk) hava kütesinin etkisi altında kalmaktadır. Bitki örtüsü özellikleri yönünden yapılan sınıflandırmaya göre ise Ege ve Akdeniz Bölgeleri subtropikal orman, iç kısımları bozkır (step) ve Karadeniz Bölgesi nemli-ılıman orman kuşağında yer almaktadır.⁸

Sıcaklık: Her şeyden önce Türkiye'nin matematik konumu (Kuzey Yarım Küre'nin Orta Kuşağı'nda yer alması, sıcaklık, basınç ve rüzgar, nem ve yağışını etkiler. Bu etkilere bağlı olarak Türkiye'de sıcaklık, güneyden kuzeye gidildikçe azalır; ancak bu azalış düzenli değildir. Türkiye'de sıcaklık; yükselti, çevresindeki denizlerin ve büyük kara kütlelerinin (Sibiryaya, Balkanlar ve Güney Batı Asya) etkisi nedeniyle sıcaklık Türkiye'de farklı dağılışı gösterir.

Türkiye'de sıcaklığın yıllık ortalamasına bakıldığında en yüksek sıcaklığın güney kıyılarında olduğu görülecektir. Bu dağılışıta en büyük etkiyi enlem ve deniz etkisi sağlar. Güneyde 19° C, kuzeyde 15° C olması itibariyle kuzeye gidildikçe sıcaklık ortalamalarında düşüş görülür; ancak enleme paralel bir değişim göstermez. Yükselti ve karasallık

⁷ GÜNGÖRDÜ, E., a.g.e., s.24

⁸ ATALAY, İbrahim; a.g.e., s.117

nedeniyle en düşük sıcaklık ortalamasının Kuzeydoğu Anadolu'da (Erzurum-Kars Bölümü) olduğu (Kars'ta 4°C) görülecektir. Temmuz ayı sıcaklık ortalamasına bakıldığı zaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en yüksek sıcaklığa sahip olduğu görülecektir. Aynı enlemde bulunmasına rağmen Akdeniz Bölgesi kıyı kesimi nemlilik nedeniyle en yüksek sıcaklık değerlerine sahip değildir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi güneyinde Büyük Suriye Çölü'nün etkisi ve buradan kuzeye yönelen samyeli rüzgarları nedeniyle yüksek sıcaklıklara sahiptir. Bununla birlikte enlemin etkisi de gözardı edilemez. Bölgenin yaz sıcaklık ortalaması 32°C'dir.⁹ Yine denizden uzak olması ve yükseltinin etkisiyle Doğu Anadolu'da yaz sıcaklık ortalaması yüksek değildir (Kars'ta 17,5°C).

Ocak ayı sıcaklık değerlerine bakıldığında, "kışın denizlerin etkisiyle fazla soğumayan kıyı bölgeler ile çok soğuyan iç bölgeler arasında sıcaklık ortalamaları bakımından önemli farklar görülür.¹⁰ Akdeniz kıyıları enlem etkisi nedeniyle en ılık geçen yerleri oluşturur. Düzenli olmasa da ocak ayı sıcaklık ortalaması kuzeye gidildikçe azalır. Kuzeydoğu Anadolu en düşük sıcaklık ortalamasına sahiptir (Kars'ta -13°C).¹¹

Yağış ve Nemlilik: Türkiye'de de olduğu gibi başka bir bölgenin yağış ve nemliliği üzerinde nem kaynağına yakınlık ve yeryüzü şekillerinin uzanış doğrultusu etkili olmaktadır. Türkiye'de yıllık yağış miktarı 600 mm civarındadır.¹² Yıllık yağış, yerel coğrafik farklılıklar nedeniyle ülke geneline düzenli dağılmamıştır. Kıyıları yıllık yağış miktarının en fazla olduğu kesimlerdir. Dağ sıralarının kıyı çizgisine paralel olarak uzandığı Karadeniz ve Akdeniz Dağları'nın denize bakan yamaçları en yağışlı kesimi oluşturur. Deniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerinin kıyıdan birden yükselen (özellikle Doğu Karadeniz'de Kafkaslar'da ve Güneybatı Toroslar'da) dağ yüzeylerine çarparak yükselip soğumasıyla (orografik yağış) bol yağış düşer. Doğu Karadeniz Dağları'nın kuzeye bakan yamaçları ve Batı Akdeniz, Geyik Dağları'nın güneybatıya bakan yamaçlarıdır. Buralara düşen yağış miktarı 2000 mm'nin üzerindedir.¹³ Ancak, dağ kuşaklarının kıyı çizgisine dik olarak uzandığı Ege Bölgesi'nde ve yükseltinin çok sınırlı olduğu Marmara Bölgesi'nde yıllık yağış miktarı düşmektedir. Nem kaynaklarından uzaklık, yer şekillerinin uzanış doğrultusu ve nihayet bazı kesimlerde (Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde) enlemin de etkisiyle en düşük yağış miktarı iç bölgelerdedir.

⁹ GÜNGÖRDÜ, E., a.g.e, s.34

¹⁰ GÜNGÖRDÜ, E., a.g.e, s.35

¹¹ GÜNGÖRDÜ, E., a.g.e, s.35

¹² ATALAY, İbrahim; a.g.e,s.34

¹³ ATALAY, a.g.e,s.34

Nitekim yağışın en düşük olduğu sahalara; Iğdır Ovası, Çoruh Vadisi'nde, Yusufeli-Tortum Gölü arası Malatya Ovası'nın alçak kesimleridir. Buralarda yıllık ortalama 300 mm'nin altındadır.¹⁴

Nemliliğe baktığımızda ise düşen yağış miktarına kısmen paralel olarak Kuzey Anadolu ve Yıldız Dağları'nın denize bakan yamaçları nemli ortamlar kabul edilebilir. Bu kesimlerde düşen yağış miktarı, buharlaşmadan fazla olduğundan su fazlası bulunmaktadır. Diğer kesimlerde ise buharlaşma, yağış miktarının üzerinde olduğu için su sıkıntısı mevcuttur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi yüksek sıcaklık nedeniyle buharlaşmanın en şiddetli dolayısıyla su ihtiyacının en fazla olduğu kesimdir.

Basınç: Türkiye, Eylül ayından itibaren yavaş yavaş yüksek basınçın etkisi altına girmektedir. Özellikle Anadolu'nun iç kesimlerinde etkisini hissettiren yüksek basınç, kış mevsiminin ortalarına doğru; kuzeyde Karadeniz üzerinde, güneyde Akdeniz'de konuşlanan alçak basınca doğru hareket eder. Güney ve kuzeydeki dağlık kütleleri aşır kıyıya ulaşan bu hava hareketi, başta soğumaya bağlı olarak soğuk karakterli iken kıyı dağlarını aşır kıyıya ulaştığında Föhn (sıcak) karakterini kazanır. Kıyı bölgelerimizde siklon faaliyetlerinin yoğunlaşması ile de özellikle yağışlı dönemlerde, çeşitli yönlerden esen rüzgârlar oluşmakta, sıcak ve soğuk cepheler sık sık birbirleriyle yer değiştirmektedir.¹⁵

Nisan ayından itibaren tropikal hava hareketlerinin etkisi altında kalan Türkiye'de; kuzeybatıdaki yüksek basınç alanından, güneydoğudaki alçak basınç alanına doğru hava hareketi olmaktadır. **Eteziyen** olarak adlandırılan bu hava hareketi Ege ve Marmara kıyılarında yaz mevsiminde serinliği getirirken Akdeniz kıyı şeridinde, Torosları aşır sıcak, kurutucu (Föhn) hava kütlelerini taşır.

Yaz mevsiminde karalara nazaran birer yüksek basınç konumundaki denizler üzerinden karaya esen nemli hava kütleleri kıyı dağlarına yağış bırakır.

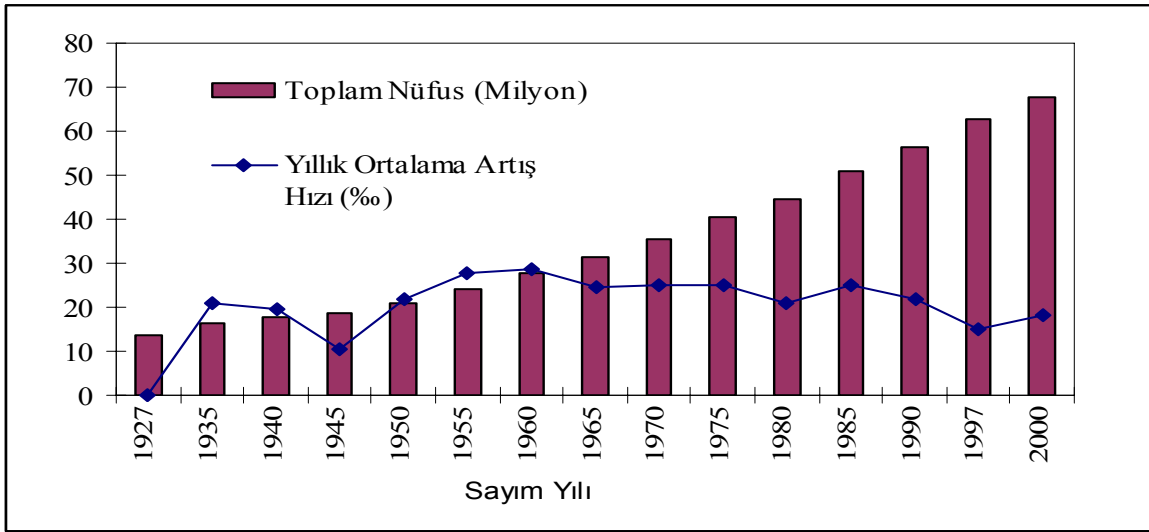
¹⁴ ATALAY, a.g.e s.134

¹⁵ ATALAY, a.g.e, s.128

1.2. Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik özellikleri

1.2.1. Türkiye'nin Beşeri Özellikleri

Türkiye'de ilk düzenli nüfus sayımı 28 Ekim 1927'de yapılmıştır. Bu sayımın sonuçlarına göre nüfusumuzun 13,6 milyon dolayında olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'nin 1927–2000 yılları arasındaki nüfus artış hızı; 1940, 1945 ve 2000 nüfusu hariç diğer bütün yıllarda % 20'nin üstünde gerçekleşmiştir. Batılı ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin nüfus artışı fazla; Ortadoğu ülkeleriyle kıyaslandığında ise düşüktür. Özellikle konumuz açısından karşılaştırmak gerekirse Suudi Arabistan'da 2000 yılında % 32,8 olan yıllık nüfus artış hızı Türkiye'de % 18,3'tür. Aradaki farkın bu derece fazla olması, başta Suudi Arabistan olmak üzere Ortadoğu ülkelerinin büyük bir problemidir. Özellikle nüfusun beslenme, sağlık, eğitim ve barınak gibi ihtiyaçlarının olacağı düşünüldüğünde her iki ülke açısından hızlı nüfus artışı beraberinde problemleri de getirecektir. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 10'un üstünde bile değildir. (Grafik 1.2)

Grafik 1.2. Nüfus sayımlarına göre Türkiye'nin toplam nüfusu (TÜİK 2000)

Türkiye'de hızlı nüfus artışının yaratacağı sorunlara bakarsak; bir ülkenin ekonomik büyümesini ifade eden kalkınma hızı, hızlı nüfus artışıyla birlikte düşmektedir. Şimdiki nüfus artışıyla her yıl ülke nüfusuna 1 milyon 800 bin kişi katılmaktadır. Bunların eğitim, barınma, sağlık gibi ihtiyaçları karşılandıktan sonra milli gelirin kalan bölümü kalkınmayı sağlayacak yatırımlara yönlendirilir. Ancak yıllık ekonomik büyümenin, yıllık nüfus artış hızından düşük olması istenilen kalkınmayı sağlayamamaktadır. Türkiye'deki nüfus artışının diğer bir sonucu da kent nüfusunun artışına bağlı olarak kent sayılarının artmasıdır. Örneğin Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusu 100 bini aşan iki şehrimiz vardı.

Bugün bu sayı çok artmıştır. Yine özellikle 1950'den sonra hızlı artışa geçen nüfus beraberinde büyük kentlere göçleri getirmiş büyük kentlerin alanlarında genişleme ve değişiklik yaratmıştır.

Bu tarihten sonra Türkiye'nin batısı yoğun bir şekilde göçe maruz kalmıştır. Kent sayılarının ve alanlarının artması dışında kentlerde gecekondulaşma, eğitim, sağlık gibi temel gereksinimlerin eksik sunulmasına neden olmuştur. Her ne kadar son yıllarda nüfus artış hızı azalsa da bu artışın doğal bir sonucu olan genç nüfusun fazla olması beraberinde bu nüfusun eğitim, iş gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirir. Türkiye nüfusuna her yıl bir milyondan fazla nüfus eklendiği düşünülürse bu artan nüfusa eğitim verebilmek için her yıl derslik veya okul sayısını % 25 oranında arttırmamız gerekiyor.¹⁶ Bunun yanında sağlık, istihdam gibi gereksinimlerin karşılanması mevcut bütçenin bu artışa yetişememesi Türkiye'nin ileriki dönemlerinde artan ciddi bir problemidir. Ayrıca kentleşmenin artması özellikle 1980'den sonra serbest piyasa ekonomisinin yarattığı, sermayenin tabana yayılması ülke içinde nüfus hareketliliğini etkilemiştir. Altyapı ve üstyapı unsurlarının sağlıklı bir şekilde kurulmadığı, bir gece içinde mahallelerin kurulduğu başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizde plansız kentleşmeler doğmuştur. Günümüzde yine, İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizdeki plansız kentleşme ve sosyo-ekonomik farklılıkların belirginleştiği mahalleler ve ilçeler o dönemin rant paylaşımından beslenerek gelişmişlerdir.

1.2.2. Türkiye Nüfusunun Coğrafi Dağılışı

Türkiye nüfusu coğrafi dağılışı bakımından son derece düzensizdir. Örneğin yüzölçümü bakımından küçük olmasına rağmen Marmara Bölgesi Türkiye nüfusunun 1/4'ünü barındırmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi ise yüzölçümü bakımından büyük olmasına rağmen ülke nüfusunun 1/10'unu ancak karşılar.

Nüfusun bu dağılışı üzerinde en önemli etken iklimdir. Türkiye'de sıcaklık ve yağış dağılışı haritası ile nüfus dağılışı haritası incelendiğinde bir paralellik olduğu görülür; ancak fazla yağışlı olan sahalar başka nedenlerden dolayı Türkiye'nin en az nüfuslanmış sahalarından olabilir. Menteşe Dağlık Yöresi bu konuda verilecek en güzel örnektir. İklimin dışında yer şekillerinin yükseltisinin ve uzanış doğrultularının da nüfusun dağılışı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

¹⁶ ATALAY, a.g.e, s.270

Türkiye Nüfus Yoğunluğu haritalarına bakıldığında yerçekillerinin engebeli ve yüksek olduğu sahalarda, nüfus yoğunluğunun da az olduğu sahalardır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Tunceli, Hakkari; Doğu Karadeniz'de Rize, Artvin; Ege'de Menteşe Dağlık Yöresi; Marmara Bölgesi'nde Yıldız Dağları Bölümü'nde yerçekillerinin engebeli ve yükseltisi olması nedeniyle nüfuslanma çok düşüktür. Sanayi, ticaret, turizm ve tarım gibi ekonomik faaliyetler de Türkiye nüfusunun dağılışı üzerinde etkilidir. Sanayileşmenin geliştiği batı kentlerinde nüfus miktarı ve yoğunluğu fazladır. Beşeri ve ekonomik cazibe merkezi olarak nitelendirilen İstanbul, İzmir, Bursa, Mersin, Adana gibi kentler ekonomik gelişme düzeyi bakımından nüfuslanmanın fazla olduğu kentlerdir.

1.2.3. Nüfus Yoğunluğu

a) Aritmetik Yoğunluk: Aritmetik yoğunluk belirli bir yerde yaşayan nüfusun, o yerin alanına olan oranı ifade eder. Türkiye'nin 2000 sayımına göre aritmetik nüfus yoğunluğu şöyledir:

$$67.853.315 / 814.578 \text{ km}^2 = 83,2 \text{ kişi}$$

Karşılaştırmak amacıyla konumuz olan Suudi Arabistan'ın aritmetik nüfus yoğunluğuna baktığımızda km^2 'ye 8 kişi düştüğünü görmekteyiz. Toplam yüzölçümünün $1.960.582 \text{ km}^2$ olduğu düşünülürse nüfus yoğunluğunun ülke nüfusuyla kıyaslandığında çok dengesiz dağıldığı görülmektedir.

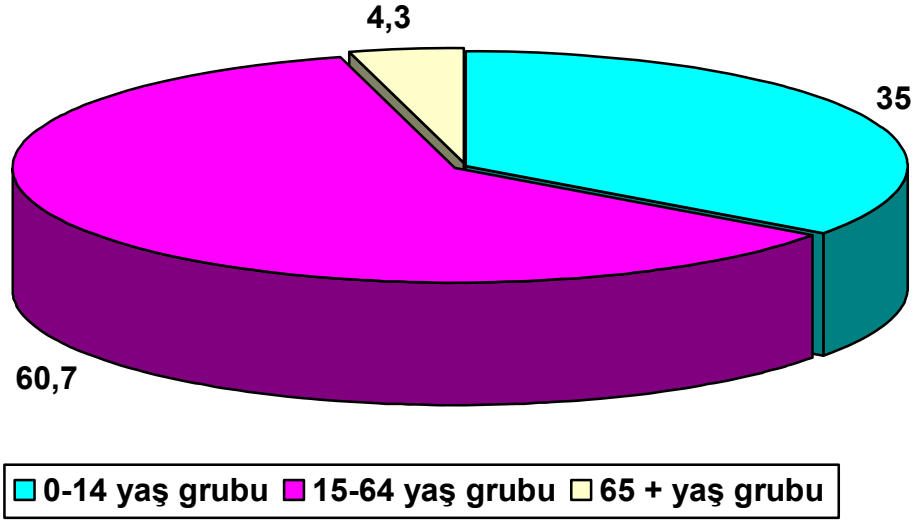
b) Tarımsal Yoğunluk: İnsanla doğal ortam arasındaki ilişkiyi daha açık olarak ortaya çıkarmak için aritmetik nüfus yoğunluğu yerine tarımsal nüfus yoğunluğu kavramı oluşturulmuştur. Bir ülkede veya herhangi bir sahada tarım ve hayvancılıkla geçinen nüfusun tarımsal alana bölünmesiyle elde edilen nüfus yoğunluğuna tarımsal nüfus yoğunluğu denir. Buna göre tarımsal nüfus yoğunluğu şöyle ifade edilir:¹⁷

$$\text{Tarımsal Yoğunluk} = \text{Tarımla Uğraşan Nüfus} / \text{Tarım Alanlarının Yüzölçümü}$$

Türkiye'nin yeryüzü şekillerinin yükseltisinin, eğim ve engebelerinin fazla olması tarımla geçinen nüfusu arttırdığı için Türkiye'de tarımsal nüfus yoğunluğu fazladır; ancak bu yoğunluk tarım alanlarının sınırlı olduğu Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de yüksek, İç Anadolu ve Marmara Bölgesi'nde ise düşüktür.

¹⁷ ATALAY, a.g.e, s.275

1.2.4 Türkiye Nüfusunun Özellikleri

Grafik 1.3: Türkiye Nüfusunun üç ana yaş grubuna göre dağılışı (TÜİK 2001)

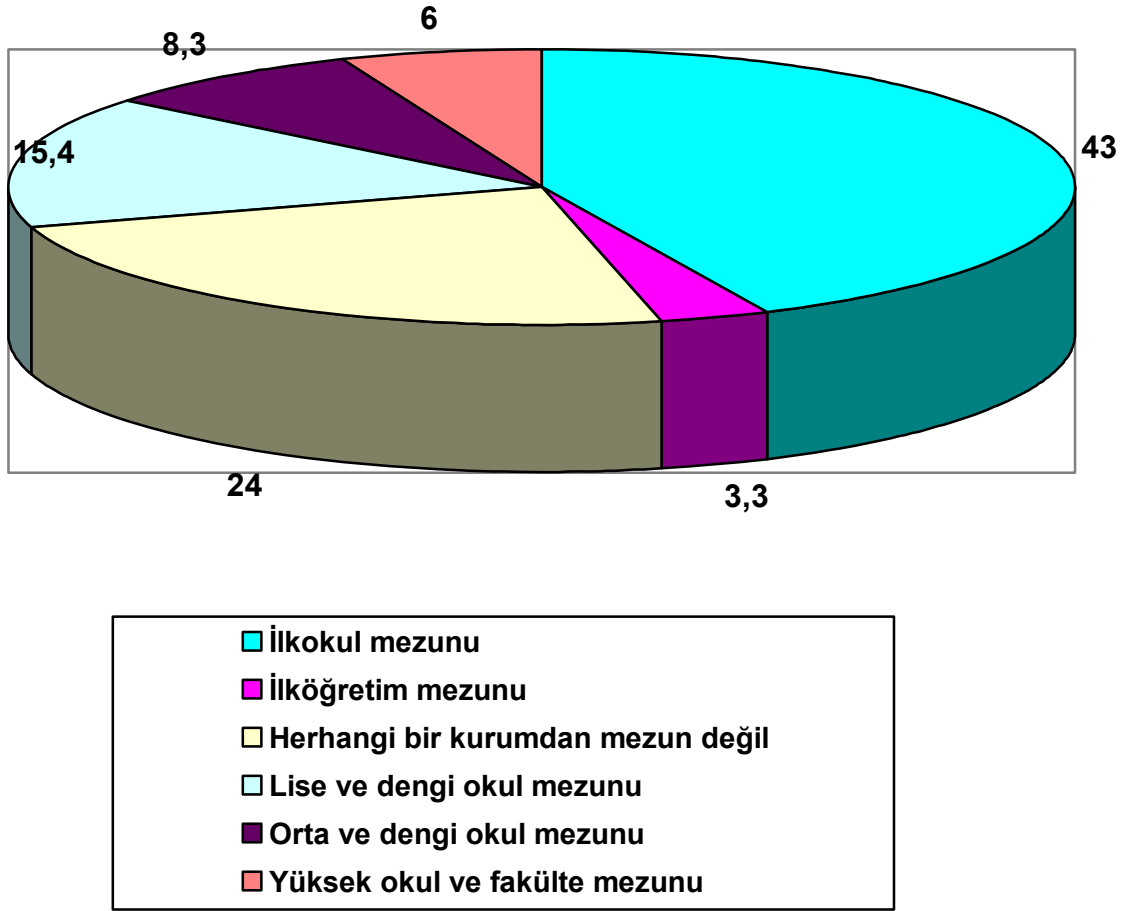
Grafiğe bakıldığında nüfusun büyük bir bölümünü 15–64 yaş grubunda yer almaktadır. Bu durum, Türkiye nüfusunun büyük bir kısmının genç yaşta olduğunu gösterir. 0-14 yaş grubundakiler ülke nüfusunun %35'ini oluştururken yaşlı nüfus olarak da bilinen 65+ yaş grubu ülke nüfusunun %4,3'ünü oluşturmaktadır. Gelir dağılımının dengesizliği, düzenli ve sağlıklı beslenmenin yetersizliği ve bunun sonucunda ortalama yaşam süresinin kısa olması nedeniyle yaşlı nüfus oranı düşüktür. (Grafik 1.3)

15–64 yaş arasındaki nüfus aktif nüfus kabul edildiğine göre Türkiye nüfusun, 2000 nüfus sayımına göre aktif nüfusu %60,7'dir. Ancak aktif nüfus fazla olmasına rağmen çalışan nüfusun oranı istenilen seviyede değildir.

Türkiye nüfusunda çalışan nüfusun ekonomik kollarına göre dağılımına baktığımızda 2000 nüfus sayımında %46,4'ün hizmet sektöründe yoğunlaştığını, %35,5'in ise tarım sektöründe yığıldığını görmekteyiz. 1970 yılında tarımda çalışan nüfus %67 olduğuna göre geçen 35 sene içerisinde Türkiye ekonomisindeki büyüme, çalışan nüfusun ekonomik kollara göre dağılımını da etkilemiştir.

Türkiye nüfusunun eğitim durumuna bakıldığı zaman 1935'te okuma yazma oranı %20'yi bulmazken 1990'da %83'ü geçmiştir. 2000 yılında ise %90'a yaklaşmıştır; ancak okuma yazma oranını kadın-erkek nüfusu arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılık

bölgeler arasında da belirgindir. Araştırma konumuzu oluşturan Suudi Arabistan'da okuryazarlık oranı toplamda %62,8, erkek nüfusunda %71,5, kadın nüfusunda ise %50,2 (1995 tahmini)¹⁸ (Grafik 1.4)

Grafik 1.4. Türkiye’de okuryazar nüfusun bitirmiş oldukları son öğretim kurumlarına göre oranları (TÜİK 2000)

Türkiye nüfusunun kırsal-kentsel dağılımına baktığımızda 1985 yılının bu ayırmda bir sınır olduğunu görmekteyiz. 1927 yılı sayımlarında Türkiye nüfusunun %70’ten fazlası kırsal kesimde yaşamaktadır. Aradan geçen 73 yılda kent nüfusu düzenli olmamakla birlikte artmış 2000 yılında ülke nüfusunun %60’ını geçmiştir. Nüfusun diğer özellikleriyle birlikte kırsal-kentsel nüfus da bölgeler içinde farklı dağılmıştır. Sanayileşmenin arttığı Marmara Bölgesi’nde kent nüfusu % 79 iken Doğu Anadolu Bölgesi’nde %53’tür.

¹⁸ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>, CIA World Factbook 2000, 2001, 2002, 2003 (Dünya Yıllığı)

Türk nüfusunun genel hareketliliğine baktığımızda özellikle doğu kesimden batı kesime doğru sürekli göçlerin olduğunu görmekteyiz. Hızlı nüfus artışı, tarım topraklarının miras yoluyla parçalanması, erozyon, nüfusun eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerden daha fazla yararlanmak istemesi, son yıllardaki bazı bölgelerimizin huzursuz ortamı, araziyi kamulaştırma çalışmaları ve nihayet iş sahasını büyütme kaygısı ülke içerisindeki sürekli göçleri tetiklemiştir. Bunun yanında turizme, tarıma bağlı olarak Türkiye’de mevsimlik göç olarak adlandırılan geçici göçler de mevcuttur.

1.2.5. Türkiye’de Yerleşme

Kır ile şehir yerleşmeleri olmak üzere iki türlü yerleşme örneğini tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de görmekteyiz. Günümüzde nüfusun yarısından fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Gelecek nüfus sayımlarında bu oranın %70-80’lere çıkması beklenmektedir.

Kırsal Yerleşmeler: Doğal şartların elverişsizliği nedeniyle nüfusu genellikle azdır. Hayvancılığın yapıldığı (Tunceli, Hakkâri) kır yerleşmelerinin nüfusu az iken hayvancılıkla birlikte tarımın yapıldığı (Konya, Edirne) kır yerleşmelerinde ise nüfus daha fazladır. Kırsal yerleşmeler; köyaltı yerleşmeleri ve köyler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. 2000 nüfus sayımına göre köylerimizin toplam nüfusu 23 milyon kadardır. Köylerimizin büyük bir kısmı az nüfusludur. Özellikle Doğu ve Orta Karadeniz Bölümleri ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde yer alan köylerde nüfus azdır. Türkiye’de köyler yerleşme dokularına göre dağınık ve toplu olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Toplu köy yerleşmeleri, yeryüzü şekillerinin sade, su kaynaklarının sınırlı olduğu, evlerin birbirine yakın inşa edildiği ova ve platolarda kurulmuş yerleşmelerdir. Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu, Marmara ve Ege Bölgeleri’nde yaygındır.

Dağınık köy yerleşmesinde ise evler birbirinden uzak inşa edilmiştir. Bu evler arasındaki uzaklık bazı yerlerde birkaç km’yi bulabilir. Yer şekillerinin engebeli, bu nedenle tarım alanlarının sınırlı ve parçalı olduğu Doğu Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Anadolu’nun bazı kesimlerinde görülür. Temel geçim kaynağı bahçecilik ve hayvancılıktır.

Şehir Yerleşmeleri: Şehir yerleşmelerini, köy yerleşmelerinden ayıran en önemli özellik, nüfusun fazlalığı ve kapladığı alanın genişliğidir. Türkiye’de şehir- kır ayrımında kullanılan farklı görüşlerden birincisinde nüfus özelliği dikkate alınmıştır. Türkiye’de nüfusu 10,000’den fazla olan yerleşmelere şehir denir. Bir başka görüşe göre aktif nüfusun

yarıdan fazlası tarım dışı ekonomik faaliyetlerde bulunuyorsa yerleşme, şehir özelliği kazanmaktadır.

Coğrafi yönden şehirler nüfuslarına göre ve fonksiyonlarına göre olmak üzere iki şekilde sınıflandırılır.

Nüfusuna göre; “1990 sayımına göre nüfusu, 10.001–50.000 arasındaki şehirler küçük, 50.001–100.000 arasındaki şehirler orta ve 100.001–1.000.000 arasındaki şehirler ise büyük şehirler olarak isimlendirilmişlerdir. Milyonun üzerinde nüfusa sahip yerleşmeler, metropoliten alanlar olarak ayrılmışlardır”¹⁹.

Fonksiyonlarına göre yapacağımız sınıflandırmada ise şehirlerin ekonomik özellikleri dikkate alınmıştır. Bunun dışında şehirlerde; kültür, siyasi, ordu vs. gibi sınıflandırma ölçütleri de kullanılabilir.

Türkiye’deki şehirlerin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması²⁰:

- a) Tarım Şehirleri
- b) Ticaret ve Liman Şehirleri
- c) Sanayi Şehirleri
- d) İdari, Askeri ve Kültürel Şehirler
- e) Turizm Şehirleri

a) Tarım Şehirleri: Şehrin kuruluşu ve gelişiminde tarımsal etkinlikler dikkate alınmıştır. Türkiye’nin her bölgesinde, nüfusları ve kapladıkları alan farklı olmakla birlikte, tarım şehirleri görülmektedir.

b) Ticaret Şehirleri: Yurt içinde uluslararası alanda gelişmiş bir ulaşım ağına sahip şehirler gelişmiş ticaret merkezleridir. Örneğin Türkiye’de İstanbul ve İzmir kara, hava, deniz ve demiryolu ağının geliştiği birer ticaret merkezidir.

c) Liman Şehirleri: Art bölgesinin genişliği, bir liman şehrinin gelişmişliğini gösterir. Türkiye’de başta İstanbul olmak üzere İzmir, Mersin, İskenderun, Antalya, Trabzon vb liman şehirleri bulunmaktadır.

¹⁹ AVCI S., Türkiye’de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı, Türk Coğrafya Dergisi, sayı 28, İstanbul 1993

²⁰ ATALAY, a.g.e, s.324

d)Sanayi Şehirleri: Halkın, geçimini sanayiden sağladığı ve sanayinin etkisiyle gelişen kentlerimiz bu guruba örnek olarak verilebilir. Sanayinin yarattığı ilerleme karşısında kentte ticaret, ulaşım ve bankacılık gibi farklı ekonomik etkinlikler de gelişmiştir.

e)İdari, Askeri ve Kültürel Şehirler: Türkiye’de bazı kentlerin gelişimi ekonomik etkinliklerin dışında olmuştur. Örneğin başkent Ankara, büyüyüp gelişmesini idari özelliğine borçludur. “Ankara’daki idari kuruluşlar ve buralarda çalışan on binlerce memur, şehre kültür (üniversiteler, tiyatro ve sanat merkezleri) ve ticaret fonksiyonlarını da getirmiştir.²¹ Yine Türkiye’de Erzincan gibi kentlerin gelişimlerinde askeri (3.Ordu Komutanlığı’nın kentte bulunması nedeniyle) etkenler de rol oynayabilmektedir. Askerin kent esnafıyla alışverişi, beslenme, ulaşım giyinme, ısınma ve eğlence, dinlenme gibi sosyal aktiviteleri Erzincan’a canlılık kazandırmaktadır.

f)Turizm Kentleri: Gelirlerinin önemli bir bölümünü turizmden karşılayan şehirlerdir. Antalya, Kuşadası, Marmaris, Bodrum gibi şehirler bu gruba en iyi örnektir. Bu şehirlerde nüfus yıl boyunca sabit olmayıp mevsimler arasında büyük değişimler gösterebilmektedir.

1.2.6. Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası

Türkiye’de 1970’lerin sonu ve 1980’li yılların başından itibaren diğer sektörlerin özellikle sanayinin büyük bir gelişme göstermesiyle tarımdan elde edilen gelirin geri plana itildiği ve tarımın sürükleyici özelliğini kaybettiği görülmektedir. Nitekim 1980’deki GSYİH’nin (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) % 54,6’sını hizmetler, %21,2’sini sanayi, %24,2’sini ise tarım oluşturmaktaydı. 1991’de ekonomik sektörlerin GSYİH payları ise şöyledir: Hizmetler %56,6, sanayi %26,6, tarım % 16,6.²²

Tarımda karşılaşılabilecek en büyük problemlerin başında sulama koşulları gelmektedir. Özellikle iç bölgelerimizin kurak, yarı kurak iklim özelliği nedeniyle tarımda su problemi oluşmaktadır. Batı kesiminde bulunan verimli tarım toprakları şehirleşmeye açılırken toprak kalitesinin daha düşük olduğu, toprakta tuzlanmanın ve erozyonun şiddetli olduğu başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi iç kesimlerde yüksek maliyetli projelerle artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmak istenmesi dikkati çekicidir.

²¹ ATALAY, a.g.e, s.327

²² ATALAY, a.g.e, s.340

Ülkemiz hayvanlarının sayı olarak fazla olmasına rağmen verim bakımından aynı özelliğe sahip olduğu söylenemez. Ülkemizde, karkas, yani kemikli et ağırlıkları düşüktür. Ülkemizde yapılmakta olan hayvancılık henüz istenilen düzeyde değildir. Halen düzensiz halde devam eden otlak ve yayla hayvancılığı hâkimdir. Otlakların ot kapasitesinin üzerinde hayvan otlatılması, otlaklarımızın ot verim kapasitesinin düşmesine ve çoğu otlak alanlarımızın adeta taş çölüne dönüşmesine neden olmuştur.²³

Türkiye sanayisinin gelişimine bakıldığında siyasi bağımsızlığını yeni kazanmış genç bir cumhuriyet, Atatürk önderliğinde ekonomik bağımsızlığını da gerçekleştirmek amacıyla 1923'te I. İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Dönemin koşulları dikkate alındığında devlet kontrollü sanayileşmenin program dahilinde olduğunu görmekteyiz. Yine dönemin koşulları göz önüne alındığında Türk ekonomisinin tarım ve hayvancılığa endekslendiğini söyleyebiliriz. 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel kesimin sanayi faaliyetlerine katılması için özendirilmesi ve sanayi için özel sektörün kredilerle desteklenmesi hedeflenmiş ve bu amaçla Türkiye İş Bankası kurulmuştur.

Ülkemiz dış ticaretinde önemli mesafeler kat etmiş olmasına rağmen alım –satım ürünlerinde ithalat ürünlerinin daha fazlaya mal olmuş olması bu sektörde sürekli önemli açıklar vermemize neden olmuştur. Ürün bazında ham petrol, makine, motor ve yedek parçaları, demir-çelik ürünleri, motorlu taşıtlar, boya, ilaçlar, yapay gübre, kimyasal ürünler en fazla satın aldığımız ürünler olurken buna karşılık tarım ürünleri, madenler, çeşitli sanayi ürünleri satmaktayız.²⁴

1.3. Suudi Arabistan'ın Fiziki Coğrafyası

1.3.1. Suudi Arabistan'ın Yüzey Şekilleri

Kuzeyinde Kuveyt, Ürdün, İsrail, Irak; güneyde Umman ve Yemen, batıda Kızıl Deniz, doğuda Basra Körfezi, Katar, BAE ile çevrelenmiştir. 1.960.582 km²'dir. Yer şekilleri bakımından sade bir yapı gösterir. Çok büyük bir bölümü çöllerle kaplıdır. Genelde Kızıl Deniz'den İran Körfezine doğru eğimli ve ortalama yükseltisi 1000 metreyi bulan bir plato görünümündedir. Batıda Kızıldeniz'in kuzeyinden, güneyine doğru uzanan bir kıyı ovası vardır. Bu ovalar iç kesimlere doğru hafif tepelik alanlardan sonra birdenbire bir duvar şeklinde yükselen, volkanik yapıya sahip, yer yer fayların çok bariz şekilde

²³ ATALAY, a.g.e, s.371

²⁴ SAĞLAM, M.A., *Türkiye-İsrail Dış Ticareti, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.9*

görüldüğü yüksek bir kütle ile son bulur. Kuzeyde Hicaz'dan başlayıp güneyde Asır'a kadar devam eden bu kütle'nin yükseltisi güneyde 3000 metreyi aşar. Kütle'nin üzerinde ve kenarlarında lav akıntılarına rastlanır. Bu lav sahalarından en önemlisi Mekke-Medine arasındadır. Burada volkanik kayalardan meydana gelmiş birikintiler yer alır. Kızıl Deniz ile plato arasında yüksek geniş bir set oluşturan kütle'nin doğusundan başlayan Arabistan Platosu yer yer kumullar ile geniş bir şekilde örtülü olurken yer yer de doğuya doğru eğimli kuru vadilerden oluşan akarsu şebekesi ile parçalanmıştır. Plato İran Körfezi'ne göre hafifçe eğimlidir. Arkeen temelden meydana gelen platonun üzeri ayrıca yer yer bazaltik lavlar ile örtülüdür.²⁵

Kuzeydeki Büyük Nufud Çölü, Suriye Çölü'nün uzantısıdır. Bu çöl üzerinde yer alan stepik örtü, göçebe hayvancılığa olanak vermektedir. Güneydoğu kesimindeki geniş Rubülhali Çölü yeryüzünün en kurak yerlerindedir. Doğuda ise İran Körfezi boyunca kıyı ovaları yer alır.²⁶ Suudi Arabistan'ın yüzölçümünün %35'ini çöller meydana getirir. Büyük Nufud Çölü'nün güneyinde Dahna veya Küçük Nufud Çölü yer alır.

Doğudaki İran Körfezi boyunca yer alan alçak kıyı ovaları yaklaşık 60 km genişliktedir. Yarımada'nın yeraltı suları bakımından en zengin kesimini meydana getirir.

Kıyı boyunca yer yer görülen tuzlu bataklıklar, kumullar ovanın yeknesaklığını bozar. İklim koşullarının etkisiyle sürekli akarsuların bulunmadığı ülkede su ihtiyacı daha çok yeraltı kaynaklarından elde edilir. Yeraltı sularının bir kısmı vahalarda kendiliğinden yeryüzüne çıkar. Bu nedenle vahalar önemli birer yerleşim alanıdır.

1.3.2. Suudi Arabistan'ın İklimi

Arabistan Yarımadası'nın büyük bir bölümü sıcak ve kurak kuşakta yer alır. Bununla birlikte kuzeyden güneye doğru ilerledikçe enlem farkının önemli sıcaklık farklarına yol açtığı görülür. Kuzeyde kara ikliminin daha etkili olduğu Basra Körfezi kıyılarında az çok belirgin olan kış mevsimi güneyde ve Kızıldeniz kıyılarında bütünüyle ortadan kalkar. Kış sıcaklık ortalamaları Riyad'da 14 °C, Kızıldeniz kıyılarında ise 23 °C dolayında seyredir. Yaz aylarında ortalama 40 °C civarındadır. Riyad'da ortalama maksimum sıcaklık 35 °C bulur.²⁷ Nem oranı çok az olduğu için günlük sıcaklık farkları çok yüksektir. Ülkenin doğu

²⁵ GÖZENÇ, S., *Güneybatı Asya 'Ortadoğu' Ülkeler Coğrafyası, İstanbul, 1999, s.200*

²⁶ GÖZENÇ, S. a.g.e, s.202

²⁷ ÖZEY, R., *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası, İstanbul, 2004, s.73*

ve batısındaki kıyılarında yüksek ve alçak kesimlerde yer yer yıllık yağış değerleri 250-300 mm'yi bulan sahalara (Asir'de) rastlanır. Ancak geniş çöllerden oluşan plato sahasında yıllık ortalama en yüksek yağış değeri 75 mm'yi geçmez. Bu alanlarda bazen 10 yıldır yağış almayan sahalara rastlandığı olur.²⁸

Arabistan Platosu çok güneyde olmasına karşın hatta tropikal kuşağın içinde olmasına karşın kış aylarında oldukça soğuktur. Özellikle geceleri sıcaklık 0 °C'nin altına bile düşmektedir. Yazın kavurucu bir sıcaklık vardır. Yüksek sıcaklık, kuraklık ve kuzeyde esen rüzgârlar zaman zaman kumların yer değiştirmesine ve büyük toz fırtınalarına yol açmaktadır.

1.3.3. Suudi Arabistan'ın Bitki Örtüsü

Arabistan Yarımadası'nda genellikle bir çöl vejetasyonu hakimdir. İklim koşulları değişmediğinden çöl vejetasyonunda süreklilik gösterir. Ancak platonun batı, güney ve güneydoğu bölgelerinde kurak Tropikal doğa vejetasyonundan bahsedilebilir. Arabistan'ın kuzeybatısında çölümsü step sahası yer alır. İlkbaharda meydana gelen yağışlarla bazı otçul bitkilerle özellikle deve dikenlerinin yoğun bir uyarısı görülür. Ancak yaz kuraklığının bastırmasıyla bitki örtüsü tamamen ortadan kalkar.

Arap platosunun çölümsü stepleri çok zayıf ve fakir bir bitki örtüsüne sahip olmakla birlikte toprak üzerinde hemen her mevsim ve farklı tabiatta bitkilerin mevcut olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle çölümsü steplerde otçul türlerin sayısı yüzleri geçer. Ancak bunların içinde en karakteristik olanları Artemisia, Carex, Solsola ve Stipa gibi türlerdir. En yaygın ağaç türü hurmadır.²⁹

Çöllerde ise kısa ömürlü ot türleri (efermer) yer almaktadır. Arap platosunda efermerlerin faaliyete geçme imkanı yazdan çok kış devresinde daha fazladır. Yazın düşecek 25mm'lik yağış, yüksek sıcaklık nedeniyle buharlaşacağı için tohumların uyanması pek mümkün olmaz.

²⁸ GÖZENÇ, S. a.g.e, s.203

²⁹ TUNÇDİLEK, N., Güneybatı Asya, İstanbul, 1971, s.150-152

1.3.4. Suudi Arabistan'ın Toprak Özellikleri

Arabistan'ın iç kesimlerinde toprak özelliği göstermeyen kumullar yer alır. Ancak yarımada'nın kuzeyine doğru sup-tropikal çöl toprakları yer alır. Çöller tropikal çöl topraklarından oluşmaktadır. Yarımada'nın batısında Kızıldeniz kıyısında ise bir şerit halinde yer yer kumullara rastlanır.

Arap Platosu'nda çukur yerlerde sabitleşmiş kumullar mevcuttur. Bu sahalarda yağışlar gayet az olduğu için, bu şartlar altında toprağın yıkanması çok güçtür veya ağır bir şekilde cereyan eder. Özellikle yıkanmanın mevcut olmadığı yerlerde (çöllerde) topraklar, suda eriyik kimyasal maddeler bakımından çok zengindirler. Bu topraklarda kalsiyum karbonat, sodyum tuzu ve az miktarda da magnezyum vardır; A horizonunda yaygın olarak bulunurlar. Bu tip toprakların renkleri genellikle beyaz, boz veya kirli beyazdır. Renkleri ne olursa olsun, kuvvetli alkali olduklarından, bu karakteri gösteren topraklar 'pedocal'dir.³⁰ Kumullar dışındaki yerlerde Arap Platosu'nun Rubülhali Çölü- Umman Denizi arasındaki plato kuşağıyla Asir'in çöle bakan kısmında kurak şartlarda oluşmuş tropikal çöl toprağı görülür. Orijin olarak Kuaterner'e hatta Tersiyere dayanırlar. Taş parçacıkları arasındaki topraklar kaba elemanlıdır. Rüzgar erozyonu etkisiyle oluştuklarından ve tutucu bir bitki örtüsü olmadığından kalınlıkları azdır. Bunlar üzerinde kserofit çalılar büyür.

1.3.5. Suudi Arabistan'ın Hidrografyası

Suudi Arabistan'da iklim şartları nedeniyle sürekli akış gösteren bir akarsu ağı görülmez. Görülen akarsuların hepsi geçici bir özellik gösterir. Yağışlarla akışa geçen, yağışların kesilmesiyle ortadan kalkan bir akarsu sistemi vardır. Ülkedeki vadileri çoğu kuru vadi yapısındadır. Yerleşim alanlarındaki içme suyu çoğunlukla yeraltı sularından elde edilir. Açılan kuyularla ulaşılan yer altı suyu şehirlerin su ihtiyacında kullanılır. Ancak yeraltı suları kullanım nedeniyle oldukça azalmıştır. Taban suyuna ulaşmak için açılan kuyular gittikçe derinleşmektedir. Ülkenin kuzeyi daha nemli olduğundan ve doğusunda da parçalar halinde alüvyal ovalar yer aldığından yeraltı suyu bakımından en zengin olan yerler buralardır.

³⁰ TUNÇDİLEK, N., a.g.e, s.134

1.4. Suudi Arabistan'ın Beşeri ve Ekonomik Özellikleri

1.4.1. Suudi Arabistan'ın Beşeri Özellikleri

Ülkenin 2005 tahmini nüfusu 26.471.599'dur.³¹ Ülke nüfusunun %38,2'si 0–14 yaş; %59,4'ünü 15–64; %44'ünü ise 65 ve üstü nüfus oluşturmaktadır. Nüfusun büyük kısmı başkent Riyad, Cide, Mekke ve Taif'te yaşamaktadır. Nüfus artış oranı %2,31 (2005) olup, ülkenin ortalama ömür süresi 67,77'dir. Ülke nüfusunun %90'ını Araplar, %10'luk kısmını ise Asyalı ve Afrikalı göçmenler oluşturur. Yine ülke nüfusunun %12'si tarımda, %25'i sanayide, %63'ü ise hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır.

Ülke nüfusu incelendiğinde, erkek nüfusunun kadın nüfusundan fazla olduğu görülecektir. Bu, yabancı iş gücünün ülke içinde ki istihdam faaliyetini göstermektedir. Ülkede faaliyet gösteren yabancı işgücü 7 milyonu geçmiş durumdadır. Kadınların sadece eğitim ve sağlık sektöründe çalışması, erkek işgücüne talebi artırmaktadır. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında 486.000'i Suud'lu olmayan işçilerin çıkarılması yoluyla olmak üzere dönem içerisinde 817.300 yeni iş imkanı yaratılarak halen %44,2 olan milli iş gücünün toplam işgücü içerisindeki payının 2005 yılında %53,2'ye çıkarılması hedeflenmiştir.³² Buna karşılık Suudi Arabistan eğitiminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle teknik düzeyde Suudlu vatandaş bulup, çalıştırmak güçleşmiştir. Mesleki eğitim yetersizliğini geç farkederek Suudi Arabistan hükümeti mesleki eğitim veren okulların açılmasına öncelik vermiştir.

Nüfusun özellikle yoğunluk kısmına baktığımızda ise; 1960-1970'lerde, şehirleşme oranı büyük bir artış göstermiştir. Bunda artan petrol gelirlerinin ülkenin yeniden yapılandırması için payının artırılması da bulunmaktadır. Şehirleşmenin 1960-1970'lerde artması, 1970–1975 arası her yıl şehirdeki nüfusun %5,2 artırmıştır. (Tablo 1.1)³³

Ülkedeki nüfus dağılımı, ülkenin yüzölçümüne oranla dengesizdir. Türkiye ile kıyaslandığında, Suudi Arabistan'ın doğal coğrafya özelliklerinden kaynaklanan olumsuzluklar (Rubül Hali Çölü, Vadi Rumma, Vadi Sahba ve Vadi Densir gibi kurak iklim bölgeleri) nüfusun dağılımını belirlemiştir. Başkent Riyad hariç iç kesimlerin hemen hemen ıssız olmasına karşılık kıyı kesimi yoğun nüfuslanmıştır.

³¹ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/>, CIA World Factbook 2000, 2001, 2002, 2003 (Dünya Yıllığı)

³² Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti (2000-2001) T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, s.12

³³ TOPRAK, S., Sosyo Ekonomik Açından Suudi Arabistan ve Türkiye ile Olan İlişkileri, İstanbul, 1996, s.8

Tablo 1.1. Suudi Arabistan nüfusunun yaş gruplarına göre toplam nüfusun dağılımı
(Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği 2000 yılı)

Yaş Grubu	Erkek %	Kadın %	Toplam %	Kümülatif %
0-4	14,6	16,9	15,7	-
5-14	23,3	27,1	25,1	40,8
15-29	26,6	27,1	26,8	67,6
30-49	27,0	20,9	24,2	91,7
50-69	4,6	6,4	6,4	98,1
70 ve üzeri	2,1	1,6	1,9	100,0

Ülkenin eğitim yapısına bakıldığında 15 yaş ve üzeri verilerde ülkenin okur-yazar oranı %62,8'dir. Bu oran kadın ve erkek nüfusta farklı dağılım gösterir. Erkeklerde %71,5 olan okur-yazar oranı kadınlarda ise %50,2'dir. Eğitimin yaş gruplarına göre bu şekilde eşitsiz dağılımı, kadının sosyal hayattaki rolünü göstermektedir. İlköğretimde eğitim altı yaşında başlar ve altı yıl sürer. 1999 verilerine göre okul yaşında olan erkek çocukların %78'i kızların ise %75'i kayıtlı bulunmaktadır. Orta öğretim on iki yaşında başlarken, lise eğitimi on beş yaşında başlamaktadır. Suudi Arabistan'da 1975 yılında yüksek eğitim bakanlığının kurulması ile önemli ölçüde gelişmeler kaydolmuştur. Ülke içindeki akademik, ve üniversitelerden sorumlu olan bu bölüm öğrencilere yurtdışında tahsil imkanını sağlama işini de üstlenmiştir. Mekke'de 1949 yılında kurulan Şeriat Fakültesi krallıkta ilk üniversitedir. Daha sonra kurulan diğer üniversitelerle birlikte bu sayı 7'ye çıkmıştır. (Tablo 1.2)³⁴

Tablo 1.2. Suudi vatandaşlarının eğitim durumlarını gösterir tablo (Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği 2000 yılı)

Tahsil	Erkek %	Kadın %	Ortalama %
Okuma yazma bilmeyen	11,4	28,9	20,3
Okur-Yazar	18,4	18,3	18,3
İlkokul Mezunu	36,5	19,9	23,2
Ortaokul Mezunu	19,8	14,5	17,1
Lise Mezunu	13,2	11,3	12,1
Ön Lisans Mezunu	2,9	2,8	2,8
Üniversite ve üzeri	7,6	4,4	6,0

³⁴ TOPRAK, S.a.g.e, s.10

1.4.2. Suudi Arabistan'ın Ekonomik Özellikleri

Suudi Arabistan, Ortadoğu ülkeleri içinde kapladığı alan bakımından en büyük olmasına rağmen; diğer Ortadoğu ülkelerinde de olduğu gibi iklim şartlarının elverişsiz özelliği nedeniyle petrolün bulunması ve ekonomik bir değer taşımamasından önce ülkenin genelince devamlı olarak yürütülecek ekonomik bir faaliyet, bulunmamaktaydı. Petrolün bulunmasından önce Suudi Arabistan ekonomisi ticaret, tarım ve Hac mevsiminde Mekke ve Medine şehirlerine gelen hacıların bıraktığı paralardan oluşmaktaydı.³⁵ 1938 yılında petrolün bulunmasıyla artan ekonomik refah, özellikle 1970–1975 yıllarında hız kazanmıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı bu dönem altyapı ve idari yapılanma büyük çapta değişikliğe uğramıştır. Aynı zamanda 1973 yılında dünya çapında petrol fiyatlarındaki artışın ülkenin zenginleşmesinde katkısı büyük olmuştur.

Suudi Arabistan'ın tarım ve hayvancılık sektörünün genel özelliklerine baktığımızda; 2.240.000 km²'lik alanın sadece 1.100.000 hektarı kullanılabilir durumdadır; ancak bunun da 415.000 km²'lik kısmında sulamalı tarım yapılmaktadır. Ülke topraklarının sadece %2'lik bir kısmının kullanıldığı ve bu tarım topraklarının ise yağışların kısmen fazla olduğu ülkenin güney batısında yoğunlaştığı görülmektedir.

Krallıkta tarımda temel sınırlayıcı faktör şudur: ülkenin %97'si yıllık 200 mm'den daha az, 113 ise 50 mm. daha az yağış almaktadır. Tarımı desteklemek amacıyla sınırlı su kaynaklarından yararlanmak amacıyla 1971'de kurulan Nadi-Sizan barajının su toplama hacmi 75 milyon m³'tür. Diğer önemli bir baraj olan Nadi-Nağran bölgesindeki barajda su depolama kapasitesi ise 85 milyon m³'tür. Bunun yanında 1971 yılında inşasına başlanan Al-Hasa sulama ve drenaj projesi ile 12.500 hektarlık bir alanda toprağın ıslahı sağlanmıştır.³⁶

Ülke nüfusunun hızlı artışı, Suudi Arabistan hükümetinin gıda güvenliğine yönelik bir dizi çalışmalar yapmasını gerekli kılmıştır. Bunların başında iklimin kurak etkilerini en aza indirmek için sulama projelerini geliştirmek, yeraltı su rezervlerini araştırmak ve tarım sektörüne sübvansiyonlar uygulamaktır.

³⁵ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti (2000-2001) T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, s.19*

³⁶ *TOPRAK, S.,a.g.e, s.52*

Tarım sektörü ve faaliyetleri ifade edilmişken, tarımı çok yakından ilgilendiren su problemine de değinmemiz gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi ülkenin kurak iklim özellikleri nedeniyle ülke yağış bakımından çok fakirdir. Suudi Arabistan'ın su kaynakları yeraltı suları, barajlar ve deniz suyunun arıtılmasından oluşmaktadır. Suudi Arabistan bahsedildiği gibi su problemini çözmek için deniz suyunun arıtılıp kullanılması için ilk olarak 1965 yılında Tarım ve Su İşleri Bakanlığı tarafından planlanan, 1978'de Cidde'de kurulan ilk arıtma tesisiyle birlikte ülkede Kızıldeniz ve Körfez'de oluşan su arıtma tesisleri mevcuttur. Toplam su arıtma kapasiteleri 573,4 milyon m³/günlüktür.³⁷

Tarımın diğer yönlerine bakılırsa; Suudi Arabistan 18 milyon hurma ağacı ile dünyanın en büyük hurma üreticisidir. Artan tarım alanları ve kısmen de olsa sulamalı tarıma yapılan tüm desteklere rağmen ülke açık şekilde gıda ithalatçısı durumundadır. Daha önceki dönemlerde buğday üretimi 4 milyon tona çıkmış ve hükümet bu buğdayları destekleme alımı kapsamında, borsa fiyatlarının 5 misli fiyatla almış bulunmaktadır. Bu nedenle, Suudi Arabistan'da buğdayda 1,8 milyon ton, arpada 1 milyon ton üretim kotası bulunmaktadır. Ancak son yıllarda 1 milyon tonluk arpa üretim kotası bulunmasına alım fiyatının düşüklüğü nedeniyle üretim rakamı 400.000 tonu geçmemektedir. Suudi Arabistan hükümeti 1998 yılında almış olduğu bir kararla arpanın gümrük vergisini sıfırlamış ve ithalatını serbest bırakmıştır. Suudi Arabistan halen dünyanın en büyük arpa ithalatçısıdır. Arpa-koyun, keçi ve deve besiciliğinde yem olarak kullanılmaktadır.³⁸

1.4.3. Suudi Arabistan'ın Petrol ve Sanayi Sektörü

Suudi Arabistan'da petrol ilk defa Damman'da 4 Mart 1938 tarihinde bulunmuş ve ilk petrol ihracatı da Mayıs 1939 tarihinde Ras Tanura'dan yapılmıştır. Suudi Arabistan-Kuveyt sınırındaki "Tarafsız Bölge" hariç olmak üzere toprakları üzerinde 261 milyar varili kesinleşmiş, kalanı muhtemel 1 trilyon varillik bir petrol rezervine sahip bulunmaktadır.³⁹ 1999 yılı rakamlarına göre günde 10,5 milyon varil/gün'dür. Bunun 1,3 milyonunu iç tüketiminde kalanını ise ihraç etmektedir.

1948 yılında keşfedilen SHAWAR petrol sahası, 70 milyar varillik rezervi ile Dünya'nın kara üzerindeki en büyük petrol sahası olup, Suudi Arabistan'ın petrol

³⁷ TOPRAK, S., a.g.e, s.36

³⁸ Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti .a.g.e, s.19

³⁹ Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti a.g.e, s.13

üretimini yarısını karşılamaktadır. 1951 yılında keşfedilen SAFANIYA petrol sahası ise 37 milyar varillik rezervi ile dünyanın en büyük deniz petrol sahasıdır.⁴⁰

1970'li yıllarda sayıları 260'ı bulan metal ve ağaç mobilya yapan, birtakım yapı malzemeleri üreten ve yiyecek üretiminde bulunan fabrikalar vardı. Bu yıllardan itibaren hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarının ülke sanayini kalkındırarak şekilde hazırlanması sonucu, 1985'li yıllarda sanayi sektörü büyük gelişmeler kaydetmiş, sayıları 2500'ün üzerindeki fabrikada yüzlerce çeşit, uluslararası kalitede ürün elde edilmiştir. 1990 yılında endüstri sektörünün, genel ekonomiye katkısı %20 olmuştur.⁴¹ Günümüzde ise 23 milyar dolar yatırımlı 3.148 fabrika bulunmaktadır. Bu tesislerden 639'u kimyevi madde ve plastik ürünleri üretmekte olup yatırım tutarları 151 milyar dolardır. Bu 639 tesis toplam ülke işgücünün %23,9'una tekabül eden 70.000 kişi istihdam etmektedir. 1976 yılında kurulmuş bulunan Suudi Arabistan Temel Sanayi Şirketi SABIC (The Saudi Basic Industries Corp.) Suudi Arabistan'ın en büyük Sanayi grubu olduğu kadar Dünya'nın da en önemli tesislerindedir. SABIK her yıl 25 milyon tondan fazla kimyasal madde, gübre, plastik, reçine, metal ve gaz üretmektedir. Bu üretimin yaklaşık 20 milyon tonu yurtdışına ihraç edilmektedir.⁴²

1.4.4. Suudi Arabistan'da Ulaşım

1970'li yıllarda petrolden elde edilen gelirin artmasıyla Suudi Arabistan hükümetinin uygulamaya koyduğu kalkınma planlarında yol yapım çalışmaları da yer almaktadır. 1964 yıllarında büyük merkezlerin yanında, petrol üretim merkezlerini birbirine bağlayan karayolları mevcuttur. 1992'de 129.052 km karayolu bulunmaktadır.⁴³ 44.000 km karayolu ve 100.000 km stabilize köy yolu bulunmaktadır. Doğu eyaletini Bahreyn'e bağlayan ve deniz üzerinden geçen 25 km'lik yolu da bulunmaktadır.

Krallıkta ilk demiryolu ağı Medine'den Şeria Vadisi yoluyla kuzeyde Şam'a kadar giden ve Hayfa'ya bağlantısı olan Hicaz demiryoludur. Bu ulaşım ağı 1948 Arap-İsrail savaşları başlayana kadar çalışmaktaydı.⁴⁴

⁴⁰ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e, s.13*

⁴¹ *TOPRAK, S., a.g.e, s.37*

⁴² *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e, s.17*

⁴³ *E.I.U. Country Profile Suudi Arabia, 1995-1996, s.27*

⁴⁴ *TOPRAK, S., a.g.e., s.46*

Ancak Aralık 2001 tarihinde Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye Ulaştırma Bakanları tarafından Şam'da yapılan bir toplantıda 3 ülkenin yeni bağlantılarla Hicaz demiryolunu yeniden canlandırma konusunda anlaşmışlardır.⁴⁵ Aynı zamanda ülkede 3'ü uluslararası olmak üzere (Cidde Kral Abdul Aziz Uluslararası Havaalanı, Riyad Kral Halid Havaalanı ve Domman Kral Fahd Havaalanı) toplam 25 havaalanı mevcuttur.⁴⁶

⁴⁵ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti a.g.e., (Güncelleşmiş 2002 Baskısı)*

⁴⁶ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti a.g.e., 2001-2002, s.8*

II. BÖLÜM

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARETİ

2.1. Ticaretin Tanımı ve Özellikleri

İki ülkenin karşılıklı olarak belirli bir değer üzerinden mal alım- satımına kısa anlamıyla ticaret denir. Dış ticaret ülkelerin gelişmesinde fevkalade önemlidir. Bir ülke ihtiyaç fazlası ürünlerini satamadığı veya ihtiyaç duyduğu ürünleri alamadığında sıkıntıya düşmektedir. Mesela hammadde alamadığı takdirde sanayi ürünleri üretimi azalmaktadır.⁴⁷

Ülkelerin ticaretini; iklim özellikleri (tarım-hayvancılık), sanayileşme durumları, yeraltı kaynaklarının niteliği belirlemektedir. 1980'den sonra dünya genelinde hızlı bir şekilde yaygınlaşan Liberalizasyon, ülkelerin ticaret uygulamalarını, gümrük giderlerini de değiştirmiştir. Türkiye de bu dalgadan nasibini almış, dış ticaretinde daha köklü değişikliklere gitmiştir. 1980 yılına kadar önemli bir yere sahip olan tarım ürünleri bu yıldan sonra yerini periyodik değerlerle sanayi ürünlerine bırakmıştır.

Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde ticaret dengeleri birbirinden farklıdır. Genellikle gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalat hacimleri çok büyük ve karmaşık mal gruplarına dayanırken; gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde dış ticaret hacmi çok daha dar ve sınırlıdır. Gelişmiş ülkelerin ticaretinin genel mal akışına baktığımızda ihracatında işlenmiş ürünlerin, ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinin önemli olduğunu görmekteyiz. İthalatında ise tarımsal ürünlerin ağırlıklı olduğunu, hammaddeyi veya yarı işlenmiş maddeleri tercih etmektedir. Gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerin ihracatında hammadde ağırlıktadır. Bu ülkeler, ithalatında ise sanayi ürünlerini veya işlenmiş mamul maddeleri tercih etmektedirler. Ülkelerin ticaret dengelerindeki bu dağılışı öncelikle sermaye birikiminin bulunmasına, uygun ulaşım ağlarına ve gelişmiş ulaşım araçlarına sahip olunmasına; enerji sorununu çözmüş ve nitelikli işgücü teminine bağlıdır.

⁴⁷ ATALAY, İ., a.g.e., s.450

2.2. Türkiye Dış Ticareti'nin Tarihsel Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin 80 yıllık ekonomi politikaları tarihi, geri kalmış bir tarım ekonomisini, sanayi ekonomisine dönüştürmek ve çağdaş dünyanın ekonomik ve ticari bütünleşmelerine katılarak küresel ve bölgesel karar alma mekanizmalarının içerisinde yer almak yolunda harcanan çabaların tarihidir. Bu kapsamda sanayileşme, ekonomi politikalarının temel hedefi olurken, dış ticaret politikaları da Cumhuriyet tarihinde sanayileşme hedefine giden yolda en önemli araçlardan biri olarak kullanılmıştır. Söz konusu dönem boyunca sanayileşme politikaları dış ticaret politikalarının yönünü belirlerken dış ticaret politikaları da sanayileşme politikalarının tamamlayıcısı olmuştur.⁴⁸

23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandıktan dokuz gün sonra 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen 3 sayılı kanun ile on bir bakandan oluşan "İcra Vekilleri Heyeti" (Bakanlar Kurulu) arasında ticaret, sanayi, ziraat, orman, veteriner ve maden ile ilgili işleri yürütmek üzere bir iktisat vekaleti yer almış ve bu bakanlığa Kastamonu milletvekili Yusuf Kemal TENGİRŞEK getirilmiştir. Sonradan 5 Mart 1924 tarihinde 432 sayılı kanun ile bu vekaletle bağlı ziraat, orman ve baytar umum müdürlükleri ayrılarak bir ziraat vekaleti teşkil edilmiş, bakanlığın bunların dışında kalan görevlerini yürütmek üzere Ticaret Vekaleti kurulmuş ve bu bakanlığa Trabzon milletvekili Hasan SAKA getirilmiştir.⁴⁹

2.2.1. 1923- 1950 Yılları

Kurtuluş Savaşı'ndan çıkan Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında sermaye birikimlerini ellerinde tutan kesimin büyük bir kısmının ülkeyi terk etmesi nedeniyle menkul kıymet stokunu büyük ölçüde kaybetmiş, yeni düzeni, emeği ile çalışan kesime kurdukmak gayretine girmiştir.⁵⁰

Bunun peşinden 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmış devletin sanayide özel sektörü teşvik ettiği görülmüştür. Yerli üretimi ve sanayiyi korumak amacıyla özellikle iplik ve kumaş, çimento, deri, ağaç mamulleri, şeker, un gibi maddelerin ithalatını yüklü vergilerle kısıtlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide önemli bir

⁴⁸ TAŞKIN, M., *Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü*, (www.dtm.gov.tr)

⁴⁹ GÜVEN, T.C., *Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü*, *Dış Ticaret Dergisi*, 1998, Ankara

⁵⁰ ÖZCAN, H.A., *Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler* (www.dtm.gov.tr)

farklılaşma görülmemekte, daha çok tarımsal ürünler ihraç edilirken; ithal ürünler içinde ise yine hammaddesini tarımsal ürünler oluşturan pamuklu ve yünlü dokuma ürünleri dikkat çekmektedir. Bu da göstermektedir; ki az gelişmişliğin neticesinde ülke, kendi ihtiyacını karşılaması gereken ürünlerde bile; bu ürünleri işleyebilecek sanayi tesislerinden mahrum olması nedeniyle ithal etmek zorunda kalmıştır.

Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı 1929 yılında Türkiye bu ekonomik krizi atlatabilmek için ihracatı artırmak, Türk parasının değerini korumak, ve yerli sanayinin ürettiği malların yabancı mallara karşı korunmasını sağlamak için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Gerek bu tedbirler gerekse Lozan anlaşması nedeniyle arttırılamayan gümrük vergilerinin bu tarihten sonra yeniden düzenlenmesi nedeniyle ithalat ve ihracatta büyük bir düşüş meydana gelmiştir.⁵¹ Aynı neden Türk ekonomisinin devletçiliğe doğru yönelmesinde de önemli bir gerekçe olmuştur. 3 Ekim 1931'de Merkez Bankası, 1933 yılında ise Sümerbank kurulmuştur. 1933 yılına kadar geçen süre içinde devlet eğitim, sağlık, kentleşme gibi sosyal kalkınmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuş ticaretle pek ilgilenmemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ihraç edilen ürünler aslında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ihraç ettiği ürünlerden pek de farklı değildir. Bu ürünler arasında tütün (bütün ihracatın %30'u), meyve, sebze (%15'i), yün ve tiftik, pamuk afyon, palamut ve meyankökü idi.⁵²

1930'lar Türk ekonomisi açısından önemli adımların atıldığı yıllar olmuştur. Zira bu dönemde Türkiye, Mayıs 1934'te I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nı yürürlüğe koymuştur. Genel olarak I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı hammaddesini yurtiçinden karşılayacak sanayi kollarını devlete teşvik etmektir. Bu sanayi kollarının isimlerine baktığımızda Türkiye coğrafyasının sunmuş olduğu uygun koşullarda kurulma imkânı bulmuş oldukları görülebilir. Zira bahsi geçecek sanayi kolları Osmanlı Devleti zamanında da ticaret ürünlerini oluşturmaktaydı. Nihayet devletçe desteklenmesi muhtemel sanayi kolları içinde dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayisi bulunmaktadır.

⁵¹ AVCI, S, “Türkiye Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekânsal İlişkiler”, İstanbul Üniv. Edebiyat-Tarih Dergisi yayın no 36, 1995–2000, İstanbul 2000, s.34

⁵² İZBIRAK, R., Türkiye-2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s.835.

1930'lu yılların başından itibaren devletçilik politikasının uygulamaya konulmuş olması nedeniyle, savaş öncesinde ve savaş yıllarında sanayileşmenin devlet eliyle yapılması planlanmış, dış ticaret konusunda da özellikle herhangi bir açığın verilmemesine çalışılmıştır. Bunun gerçekleştirilmesi için ikili ticaret anlaşmalarının yapıldığı ülkeler ile ticarete önem verilmiştir.⁵³

1940 yılında en fazla alımın İtalya'dan gerçekleştiği bunu Romanya, İngiltere ve Almanya izlemektedir. İhracatta ise yine İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri yer almaktadır. Bu dönemde geleneksel ihracat ürünlerimiz olan pamuk,üzüm, tütün ve meyvenin dış satımdaki payı %45'e kadar gerilemiştir.

Tablo 2.1. 1923–1929 arası Türk ticareti

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim
1923	50.790	86.872	137.662
1924	82.435	100.462	182.897
1925	102.700	128.953	231.653
1926	96.437	121.411	217.848
1927	80.749	107.752	188.501
1928	88.278	113.710	201.988
1929	74.827	123.558	198.385

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

II. Dünya Savaşı sonrasında; uluslararası Ekonomik İşbirliği, dünya ticaretinin geliştirilmesi hususlarını temel alarak dünya ekonomik ilişkileri dış ticaret, gümrük, para-kredi konularının fikri temellerini atan Benetton-Woods Konferansı'nın etkileri Türk Dış Ticaret Politikası'na da yansımıştır. 1946 yılında Türk Lirası devalüe edilmiş, ithalattaki kısıtlamalar azaltılmış ve 1949 yılında yeni bir Gümrük Kanunu yürürlüğe konulmuştur.⁵⁴

2.2.2. 1950- 1960 Dönemi (Liberalleşme Çabaları)

1950'li yılların çok partili siyasi havası, siyasi hayattaki değişimi ekonomik hayatta da hissettirmiştir. Devlet, ekonomisini serbestleştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmuş bunun için ithalatını %65 oranında libere etmiştir. 1953 yılında dış ticaretin sürekli açık vermesi neticesinde 1958 yılında ikinci bir tedbir alınmış, büyük oranlı bir kur ayarlamasıyla birlikte ithalat kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

⁵³ AVCI, S, a.g.e., s.40

⁵⁴ VAROL, M., *Cumhuriyet'in 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticareti'nin Kısa Tarihçesi*, DTM Dergisi, Özel Sayı, 2004

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri farklı tüketim alışkanlıklarının doğmasına bağlı olarak yeni tüketim mallarının pazarlarda yer bulmasıdır. Bu nedenle Türkiye için ithalata konu olan malların bileşiminde bir takım değişiklikler ortaya çıkmış, buna karşılık ihracat ürünlerinde bir değişiklik belirmemiştir.⁵⁵

1957 yılında 345 milyon dolara kadar çıkan ihracatımız, 1958 yılında 245 milyon dolara kadar gerilemiştir. Bu oranın %70'ini tarımsal ürünler (tütün, fındık, kuru meyveler, pamuk ve tahıl) oluşturmaktadır. Ancak ihracatta tarımsal ürünlerin ağırlıklı olması, Türk ekonomisinin iklimdeki yıllık değişimlerden fazlasıyla etkilenmesine yol açmıştır. Yine ithalatın dış kredilerle destekleniyor olması dışa bağımlı ithalat hacmi olarak özetlenebilir.

2.2.3. 1960–1970 Dönemi

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) yaklaştığı ve AET ile aşamalı bir şekilde Gümrük Birliği'nin kurulmasını ilgilendiren bu dönem “Planlı Kalkınma Dönemi” olarak nitelendirilir. 1960- 1970'lerde devletin yoğun korumacı ortamında KİT'ler aracılığıyla sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Planlı dönemin ilk yarısında iç pazara yönelik üretim teşvik edilirken 1970 yılında yeni bir kur ayarlaması yapılarak 1 ABD doları 15 Türk Lirasına yükseltilmiş ve böylece ihracat teşvik edilmeye çalışılmışsa da dünya ticaret hacminin de artması nedeniyle Türkiye ihracatının dünya ihracatı içindeki payı değişmemiştir.⁵⁶

Bu dönemde iklimin yağış ve sıcaklık elamanlarında görülen kararlılık, nispeten tarımsal ürünlerin artışını da etkilemiştir. Örneğin tütün 1967'de 92.000 ton satılarak bir milyardan çok gelir getirmiştir. Bu değer ihracatın beşte birini tutmaktadır. Yine aynı yılda 28.000 ton pamuk satılarak 1.188.000.000 lira gelir sağlanmıştır. Hayvan ürünleri arasında canlı hayvan ihracatımız 1965'te 157,5 milyon liraya yakın gelir getirmiştir.⁵⁷ İthal ürünlerine bakıldığında gelişmekte olan her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de “güç üreten makine ve araçlar” kapsamındaki malları ithal etmektedir. Birinci Kalkınma Planı döneminde bu malın ithalattaki payı %21,9-27,0 arasında değişmiş, “metal, işleme makineleri ve petrol ve petrolden üretilen ürünler bu dönemde ithalata en fazla konu olmuştur.⁵⁸ Diğer yıllarla kıyaslandığında II. Dünya Savaşı'nın hemen peşinden gelen dış

⁵⁵ AVCI, Sedat, a.g.e., s.43.

⁵⁶ ÖZCAN, H.A., a.g.e.

⁵⁷ İZBIRAK, R., a.g.e, s.843.

⁵⁸ AVCI, S, a.g.e, s.50.

yardımlar ve kredilerle genel tüketim artmış bu da ithalatta ürün çeşitliliğine yansımıştır. Aynı zamanda sanayileşmeye giden Türkiye, genel enerji tüketimini karşılamak için Ortadoğu ülkeleriyle özellikle Irak ve İran'la petrol ve ürünlerine dayalı ticaretini arttırmıştır.

Bununla birlikte ihracat I. Beş Yıllık Plan Hedeflerini aşmış ancak yapısında bir değişim olmamıştır. Sanayi ürünlerinin payı dönem boyunca artmamış hatta bazı yıllar azalış göstermiştir. Tarım ürünlerinin payında ise tam tersine bir artış yaşanmış ve %80 düzeyine yükselmiştir. Beş yıllık süre boyunca ihracat ortalama %7,6; toplam beş yılda ise %38 oranında artış göstermiştir.⁵⁹

2.2.4. 1970–1980 Dönemi

Bir on yılı daha kapsayan bu dönemde ihracat, vergi iadesi uygulamaları ile sanayi ürünleri ihracatını özendirici politikalara rağmen fazla bir gelişme gösterememiştir. Buna karşılık ithalat hızla artmıştır. Üçüncü beş yıllık kalkınma planına da denk gelen bu dönemde sanayi malları ihracatı devlet tarafından özendirilmiştir. İthalatın hızla artmasında etkili olan temel faktör, bu yıllarda etkili olan petrol krizlerinin ithalat değerlerine yansımalarıdır.

1973–1977 yılları arasında en fazla ithal edilen mal grupları petrol ve petrolden üretilen ürünler ile güç üreten makine ve araçlardır. Bu ithalatın daha çok ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli olan gücün sağlanmasına ayrıldığını da göstermektedir. Bu mal gruplarını demir ve çelik ile metal işleme makineleri gibi yatırım malları ve organik kimyasal ürünler ithalatı izlemiştir. Sözü edilen dönemde ihracata konu olan mal gruplarının başında ise %22–25 arasındaki oranı ile meyve ve sebzeler gelmektedir.⁶⁰

Dönemin en önemli ekonomik problemleri iki defa dünya ekonomisini etkisi altına alan petrol krizleridir, Türk ekonomisi de bu bunalımdan etkilenmiş, ihracat gelirinin büyük bir kısmı petrol ithalatını karşılamaya ancak yetmiştir. Yine aynı dönemde “Kıbrıs Barış Harekati” nedeniyle ABD'nin uygulamış olduğu ambargo dış ticaretimizi olumsuz yönde etkilemiştir. 1971 yılında ithalatımız, 1973 yılında ise ihracatımız ilk kez 1 milyar doları aşmıştır. İhracatın mal gruplarına bakıldığında tarım ürünleri ilk sıralarda yer alırken

⁵⁹ BUĞRA, İ., *Türkiye İhracatının Gelişimi*, www.dtm.gov.tr

⁶⁰ AVCI, S., a.g.e., s.54.

sanayi ürünlerinin payında belli bir yükselme yaşandığı ve %27'ler düzeyine yükseldiği görülmektedir.⁶¹

2.2.5. 1980–1990 Yılları

Dördüncü ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarını kapsayan bu dönemin ilk hedefi dış ticaret açığının kapatılmasıdır. Daha önceki kalkınma planlarında alınan kararlar neticesinde yerli sanayi özendirilmiş ve desteklenmiştir. Bu dönemin başlarında ise bahsi geçen desteklemelerin sonucunda sanayileşme artarak gelişmiş ve dolayısıyla endüstrinin temel sorunu olan enerji açığı artmıştır. Nüfusun da artışı dikkate aldığımızda petrol talebinin yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

1980 yılı Türk ekonomisi ve dış ticareti politikaları açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde baş gösteren olumsuz gelişmelere paralel olarak Türkiye ekonomisinde de yaşanmaya başlanan sorunlar, radikal kararların alınmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle 24 Ocak Kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paket uygulamaya konulmuştur. “Temel amacı ülke ekonomisinin serbest piyasa mekanizması kurallarına göre işlemlerini sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi gerçekleştirmek olan bu ekonomik program ile birlikte Türkiye, ülke ekonomisini dışa kapalı hale getiren ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk etmiş ve “ihracata dayalı sanayileşme” stratejisini benimsemiştir”.⁶²

İhracatın önündeki her türlü engel büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar, 1989 tarihine kadar kambiyo rejiminin esasını oluşturmuş, bu tarihte yapılan değişiklikle her türlü döviz serbest bırakılmıştır.”⁶³

1980'ler ayrıca Kit'lerin bütçe açıklarını kendi öz kaynaklarıyla kapatmaları konusunda fiyat serbestisi tanınmış, vergi alımında yeni reformlar yapılarak KDV uygulamasına geçilmiştir.⁶⁴ Yine bu yıllarda ihracatçının gücünü ve stratejisini arttırmak amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur. Aynı yıl Türkiye AT'ye uyum çalışmalarını başlatmıştır.

⁶¹ BUĞRA, İ., a.g.e.

⁶² BUĞRA, İ., a.g.e

⁶³ BUĞRA, İ., a.g.e

⁶⁴ ÖZCAN, H.A., a.g.e.

Uygulanan politikaların etkisiyle ülkemiz dış ticaret hacmi ve ürün kompozisyonunda çok önemli değişiklikler olduğu gözlenmektedir. 1980 yılında 2,9 milyar dolar, 1985 yılında 8 milyar dolar olan ihracatımız, 1990 yılında 12,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Ürün kompozisyonunda da çok önemli değişiklikler meydana gelerek ihracatımız içinde tarım ürünlerinin payı gerilemiş, sanayi mallarının payında ise çok önemli artışlar meydana gelmiştir. Nitekim 1980 yılında %35–36 seviyelerinde olan sanayi ve madencilik ürünleri ihracatının toplam ihracatımız içindeki payı 1985 yılında iki katına çıkararak %70'e; 1990 yılına gelindiğinde ise %75'e ulaşmıştır.⁶⁵

Neticede Türkiye, “1979 yılında en fazla ithalatı Irak ile yapmıştır. Bu ülkenin toplam ithalattaki payı %11,7–17,6 arasında değişmiştir. Dönemin başında makine mal grubunun oranı %10'un üzerinde iken, zaman içinde %5'e yaklaşmıştır. Bu 1980 sonrasında Türk ekonomisinin kazanmaya başladığı yeni yapının ilk göstergeleri olarak değerlendirilebilir.”⁶⁶

2.2.6. 1990- 2000 Yılları Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne Girişi

1990'lar, dünya genelinde yapısal ve siyasal birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla Orta ve Doğu Avrupa'ya, Kafkaslara, Karadeniz'e mekânsal yakınlığı nedeniyle Türkiye'de gerek politik duruşu gerekse araştırma konumuzu oluşturan dış ticaretimizde geniş çaplı değişikliklerin olmasına neden olmuştur.

Doğu Bloğu olarak bilinen Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin SSCB'nin çözülmesi sonucunda bağımsızlıklarını elde etmeleri ve serbest piyasa ekonomilerine geçişleri, bunun yanında Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ortaya çıkışı ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi Karadeniz ve Kafkasya'nın yeniden önem kazanması dönemin en önemli gelişmeleridir. Hızla küreselleşen dünyada Türkiye bu sistemin bir dışlisi olmayı hedeflemiş dışa açılma politikalarında yeni bir siyaset izlemek zorunda kalmıştır. Bu çalışmaların en somut neticesi, girişimlerinin 1994 yılında başladığı Türkiye-AB Gümrük Birliği arasında 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1. 1. 1996 tarihinde Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üye olmasıdır. 1997 yılında yaşanan Uzakdoğu krizi küresel etkileriyle Türkiye'yi de etkilemiştir. 1996 yılı, ihracatımızda %4 civarında

⁶⁵ VAROL, M., a.g.e.

⁶⁶ AVCI, S. a.g.e, s.59.

paya sahip olan bölge ülkeleri, ekonomilerinden kaynaklanan iç talep azalmasına bağlı olarak %4'lük bu pay 1997 krizinden etkilenmiş ve azalmıştır. Bunun yanı sıra başta tekstil olmak üzere birçok sektörde ülkemizin en önemli rakibi konumunda bulunan bu ülkelerin kriz sonrasında para birimlerinde %60'a varan kur ayarlaması yapmaları, ülkemiz rekabet gücünün nispi olarak etkilenmesine yol açmıştır.⁶⁷

Uzakdoğu Krizi 1998 yılında Rusya'yı da etkileyince bu ülkeyle o dönemde %8 olan ihracatımız olumsuz etkilenmiştir. Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci pazarı konumunda bulunan Rusya'nın bu krizden etkilenme süresi ve değeri Türkiye'nin de dış ticaret faaliyetlerini etkilemiştir.

1990'ların sonuna doğru Türkiye'nin önemli ticaret ve sanayi merkezlerinde yaşanan 17 Ağustos Gölcük Depremi, iç talebin büyük oranda gerilemesine ve binlerce işyerinin zarar görmesine neden olmuştur. 1999 yılında GSMH bir önceki yıla göre %6,1 oranında gerilemiştir. 1989 yılından itibaren sürekli artış gösteren ihracatımız 1999 yılında %1,4 oranında azalarak 26,5 milyar dolara gerilemiştir.⁶⁸

2000 yılı toplam ihracatının %91,2'lik bölümünü imalat sanayi ürünleri, %7,1'lik bölümünü tarım ve ormancılık ürünleri ve %1,4'lük bölümünü madencilik ürünleri oluşturmaktadır. 2000 yılı ihracatının ülke ve ülke gruplarına göre ayrımına bakıldığında ise en önemli ihraç pazarımız olan OECD ülkelerine yönelik ihracatın 19 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ne yönelik ihracatımız 14,5 milyar dolar olurken OECD ülkelerinin toplam ihracatımız içindeki payı ise %68,4 olmuştur. Söz konusu dönemde OECD üyesi olmayan ülkelere yönelik ihracatımız ise önceki yıllara göre değerinde %1,6 oranında artarak 7,9 milyar dolar olmuş ve genel ihracatımız içerisindeki payı da %28,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülke sıralamasında ise ilk sırada 5,1 milyar dolar ile Almanya yer alırken onu sırasıyla ABD, İtalya, İngiltere ve Fransa izlemiştir.⁶⁹

2.2.7. 2000–2005 Yıllarını Kapsayan Son Dönem

2001 yılı dünya büyümesindeki görece azalma 11 Eylül Saldırıları'yla pekişmiş %2,4'lük bir artışla son 10 yılın en düşük artış oranı gerçekleşmiştir. Ancak Uzakdoğu

⁶⁷ VAROL, M., a.g.e.

⁶⁸ BUĞRA, İ., a.g.e.

⁶⁹ BUĞRA, İ., a.g.e.

Krizi'nin etkileri Çin ekonomisinin büyümesi ve Uzakdoğu'da ki talep artışları kısmi bir hareketlilik sağlamışsa da AB ile Japonya'dan kaynaklanan talep düşüşleri 2002'de Dünya Hasıla Büyümesi'ni %3'lerde bırakmıştır.

Türkiye'de ise; uygulanan istikrar programları döneme damgasını vurmuştur. Ancak bahsedilen istikrar Şubat 2001 kriziyle sekteye uğramış, faizler ani bir yükseliş göstermiş bir gecede 5 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmış⁷⁰ ve borsa hızla düşmüştür. Bu gelişmeler ışığında ülkemiz GSMH'sinde %9,4 gibi yüksek oranlı bir düşüş yaşanmıştır.⁷¹ Dalgalı kur uygulamasına geçilerek Türk Lirasının yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi ihracatımızı tetiklemiş, ihracatımız %12,3 artarak 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Nitekim 2003 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre %31'lik bir artış göstermiş ve 47,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu ihracat rakamı 2003 yılı itibarıyla Türkiye'yi dünyanın en büyük 24. ihracatçı ülkesi yapmıştır.⁷²

2002 yılında toplam 51,533 milyar dolar ithalata karşılık 36,059 milyar dolar ihracat yapılmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %69,8 civarındadır. İthalatta Almanya %13,7 civarındaki payı ile ilk sırada yer alırken daha sonra ise İtalya, Rusya, ABD, İngiltere ve Fransa gelmektedir. İhracatta ise Almanya %16,3 ile ilk sırada yer alırken daha sonra ise ABD, İngiltere, İtalya ve Fransa gelmektedir. Ülkemiz örme giyim eşyası ve aksesuarları, motorlu kara taşıtları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar gibi gruplar en fazla ihraç edilen ürünlerdir. Karşılığında ise mineral yakıtlar, nükleer reaktör ve kazanlar, demir-çelik; elektrikli makine ve cihazlar ile plastik ve plastikten ürünler en fazla ithal edilen ürünler olmuştur.⁷³

Türkiye 2004 yılında 62,7 milyar dolarlık ihracat, buna karşılık 97,2 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. Bu durumda Türkiye dış ticareti 2004 yılında 34,4 milyar dolar açık vermiştir. 2004 yılı ithalatında yatırım malları (17,9), ara mallar (67,3), tüketim malları (14,3) üzerinde rekor bir ithalat değeri gerçekleştirmiştir. Yatırım malları makine ve teçhizatı; ara mallar tarımsal ürün ve hammaddeler; kimyevi maddeler, demir-çelik, kömür, LPG ve ham petrol; tüketim malları; işlenmiş gıda maddeleri ile mobilya, beyaz eşya ve binek araçlarıdır.

⁷⁰ VAROL, M., a.g.e

⁷¹ VAROL, M., a.g.e.

⁷² BUĞRA, İ., a.g.e.

⁷³ SAĞLAM, M.A., a.g.e, s.16

2004 yılı ihracatında ise; %93,5 gibi rekor değeri imalat sanayisi ürünleri oluşturmaktadır. Tarım, ormancılık ve balıkçılığın payı %4,9 iken madencilik sadece %1'dir. Bu oranlar şunu göstermektedir ki Türkiye'nin 1980'den sonra sanayi ürünlerine yaptığı ihracat desteği sonucunu göstermiştir.

Diğer yıllarda olduğu gibi Türkiye, ihracatında AB ülkelerinin payı 2004 yılında %54,7'lik payı ile 34,3 milyar dolarlık düzeyini korumuştur. Buna karşılık 2004 yılında Türkiye ithalatında %46,7'lik 45,4 milyar dolarlık bölümü AB ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Bu sayılar gösteriyor ki, Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük partneri halen 25 üyesi ile Avrupa Birliği ülkeleri olmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin, Arap dünyasının, Türki cumhuriyetlerin ve Türkiye'deki serbest bölgelerin gerek ihracatta ve gerekse ithalattaki payı ve nispi önemi düşük düzeyde kalmaktadır.⁷⁴ (Tablo 2.2)

Tablo 2.2. 1923-2004 dönem Türkiye'nin dış ticaret rakamları (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
1923	51	87	-36	138
1924	82	101	-19	183
1925	103	129	-26	232
1926	96	124	-28	220
1927	81	108	-27	189
1928	88	114	-26	202
1929	75	124	-49	199
1930	71	70	1	141
1931	60	60	0	120
1932	48	41	7	89
1933	58	45	13	103
1934	73	69	4	142
1935	76	71	5	147
1936	94	74	20	168
1937	109	91	18	200
1938	115	119	-4	234
1939	100	93	7	193
1940	81	50	31	131
1941	91	55	36	146
1942	126	113	13	239
1943	197	155	42	352
1944	178	126	52	304
1945	168	97	71	265
1946	215	119	96	334
1947	223	245	-22	468

⁷⁴ TUNCER, S., 2004 Yılı Türkiye Dış Ticareti, [www.turnob/basin/02-03-2005\(3\).htm](http://www.turnob/basin/02-03-2005(3).htm)

1948	197	275	-78	472
1949	248	290	-42	538
1950	263	286	-23	549
1951	314	402	-88	716
1952	363	556	-193	919
1953	396	533	-137	929
1954	335	478	-143	813
1955	313	498	-185	811
1956	305	407	-102	712
1957	345	397	-52	742
1958	247	315	-68	562
1959	354	470	-116	824
1960	321	468	-147	789
1961	347	510	-163	857
1962	381	622	-241	1.003
1963	368	688	-320	1.056
1964	411	537	-126	948
1965	464	572	-108	1.036
1966	491	718	-227	1.209
1967	522	685	-163	1.207
1968	496	764	-268	1.260
1969	537	801	-264	1.338
1970	588	948	-360	1.536
1971	677	1.171	-494	1.848
1972	885	1.563	-678	2.448
1973	1.317	2.086	-769	3.403
1974	1.532	3.778	-2.246	5.310
1975	1.401	4.739	-3.338	6.140
1976	1.960	5.129	-3.169	7.089
1977	1.753	5.796	-4.043	7.549
1978	2.288	4.599	-2.311	6.887
1979	2.261	5.069	-2.808	7.330
1980	2.910	7.909	-4.999	10.819
1981	4.703	8.933	-4.230	13.636
1982	5.746	9.235	-3.489	14.981
1983	5.728	9.235	-3.507	14.963
1984	7.134	10.757	-3.623	17.891
1985	7.958	11.343	-3.385	19.301
1986	7.457	11.105	-3.648	18.562
1987	10.190	14.158	-3.968	24.348
1988	11.662	14.335	-2.673	25.997
1989	11.625	15.792	-4.167	27.417
1990	12.959	22.302	-9.343	35.261
1991	13.594	21.047	-7.453	34.641
1992	14.715	22.871	-8.156	37.586
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773

1994	18.106	23.270	-5.164	41.376
1995	21.637	35.709	-14.072	57.346
1996	23.224	43.627	-20.403	66.851
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895
1999	26.588	40.671	-14.083	67.259
2000	27.774	54.503	-26.729	82.277
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593
2004	63.121	97540	-34.419	160.661

Kaynak: DTM. İhracat Genel Müdürlüğü.

2.3.Suudi Arabistan Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi

2.3.1. Ekonomik Göstergeler⁷⁵

Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası: 152 milyar ABD Doları (2000)

GSMH: %4 (2000)

Enflasyon oranı: 0 (2000)

Dış Borç: 20,3 milyar ABD Doları

İhracat: 49,8 milyar ABD Doları (1999)

İthalat: 27,4 milyar ABD Doları (1999)

İhracat Yaptığı Başlıca Ülkeler: Japonya, A.B.D., Güney Kore, Singapur, Hindistan, Fransa

İthalat Yaptığı Başlıca Ülkeler: A.B.D., İngiltere, Japonya, Almanya, İtalya

Başlıca İhraç Maddeleri: Petrol, petrol ürünleri, petrokimyasallar, inşaat malzemeleri, hayvansal ve tarımsal gıda maddeleri

Başlıca İthal Maddeleri: Gıda maddeleri, makine ve cihazlar, otomotiv ve yedek parçaları, ana metaller ve metal eşyalar, kimyasal ürünler ve diğer sanayi ürünleri (Tablo 2.3)

⁷⁵ ÖZTÜRK, N., *Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti*, Mayıs 2001, (<http://www.izto.org.tr>)

Tablo 2.3: Suudi Arabistan'ın önemli ekonomik göstergeleri⁷⁶

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSMH	117,8	123,5	134,0	143,5	127,7	139,2	168,8	173
GSMH Artış %	1,4	4,9	8,5	7,1	-10,8	8,8	21,3	1,0
Fert Başına Milli Gelir	6.472	6.467	6.699	6.836	6.081	6.505	7.743	7.564
Petrol Fiyatları (\$/Varil)	17,25	18,30	21,57	21,00	14,00	20,50	30,00	26,00
S.Arabistan Ort. Fiyatı	14,50	15,65	19,00	18,25	11,50	17,45	27,00	23,00
Cari İşlemler Açığının GSMH'ya Oranı (%)	-10,40	-5,30	0,60	0,30	-13,00	-3,90	14,80	4,00
Bütçe Gelirleri	34,40	39,07	47,76	54,80	38,13	39,20	66,10	61,3
Bütçe Giderleri	43,68	46,37	52,83	59,01	50,40	48,27	54,10	68,0
Bütçe Dengesi	-9,28	-7,31	-5,07	-4,21	-12,27	-9,07	12,00	6,7
Bütçe Dengesinin GSMH'ya Oranı (%)	-7,9	-5,9	-3,8	-2,9	-9,6	-6,5	7,1	3,8
Kamu Borçları	89,6	102,4	112,5	124,8	148,0	160,0	162,6	162,6
Kamu Borçlarının GSMH'ya Oranı (%)	76	83	84	87	116	115	96	95
Enflasyon Oranı (%)	0,60	4,80	1,30	0,00	-0,20	-1,20	-1,00	0,00
Döviz Rezervleri	-	-	-	14,9	14,2	17,0	19,6	-

Dünya'nın en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı konumunda bulunan Suudi Arabistan, petrol gelirleriyle istihdamı, yapılaşmayı ve yaşam standartlarını yükseltmiştir. İslam dinine göre yenilmesi ve içilmesi haram olan maddeler ile uyuşturucu maddeler ve askeri malzemeler dışında kalan bütün maddelerin ithalatının tamamen liberal olması nedeniyle ülke, bir serbest pazar özelliği göstermektedir. Ülke yatırım projelerinin hükümet tarafından uygun görülmesi şartıyla yabancı sermayeye de açıktır.

1938 yılında petrolün bulunması ile birlikte ülkede kalkınma ve zenginlik dönemine geçiş başlamıştır. Ancak ekonomide esas hızlı kalkınma, altyapı ve idari yapılanmanın önemli bir değişime uğradığı 1970- 1975 yılları arasındaki I. 5 Yıllık Kalkınma Planı döneminde gerçekleşmiştir. Bu plan döneminde hedeflenen ekonomik ve sosyal amaçların yanında, öncelikli olarak petrol dışı ekonominin güçlendirilmesi seçilmiş ve sağlanan yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 13,4 olmuştur. Petrol sektöründe yüzde 14,8 büyüme oranına karşılık, petrol dışı sektörde 11,7'lik büyüme sağlanabilmiştir.⁷⁷

⁷⁶ Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., (Güncellenmiş 2002 Baskısı)

⁷⁷ Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Mayıs 2005, <http://www.deik.org.tr>

Suudi Arabistan'ın Güney Afrika ve İsrail hariç hemen her ülkeyle ticari ilişkisi bulunmaktadır. (Suudi Arabistan'ın, İsrail ile olan tarihi gerginlikleri ticaret anlayışına da yansımıştır. Aynı şekilde Afrika Kıtası'nda İsrail'in en büyük destekçisi ve Yahudi sermayesinin en fazla bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyeti de Suudi Arabistan'ın ticari kısıtlamasından nasibini almıştır.) Aynı zamanda Suudi Arabistan'la ticari ilişkilerde bulunacak şirketlerin veya firmaların kendi ülkelerindeki yetkili kurumlardan bu ülkelerle ticari ilişkilerinin bulunmadığını kanıtlamak zorundadır. 1975–1980 yıllarını kapsayan İkinci Plan Dönemindeki güvenli büyümenin devam ettirilmesi, hayat seviyesinin yükseltilmesi olarak hedeflenmiştir. Ekonomide %8 oranında büyümenin gerçekleştiği bu dönemde petrolün dışındaki diğer sektörlerin %15,1 oranında geliştiği, petrol sektörünün ise %4,8 oranında bir büyüme gerçekleştirdiği görülmüştür.

Daha önceden de ifade edildiği gibi “Suudlaştırma” olarak bilinen milli işgücünün istihdamı 1980–1985 arası dönemini kapsayan üçüncü planlı dönemde yerini bulmuştur. Özellikle gıda sektöründe dışa bağımlılığın azaltılması hedeflenmiş, bunun için deniz suyu arıtma tesislerinin yapımına öncelik verilmiş, tarımda destekleme alımları yapılmıştır. Milli işgücü istihdamı için mesleki eğitimin önemi vurgulanmış, kalifiyeli işgücünün yetiştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Ekonominin %3,3 oranında büyüme gösterdiği bu dönemde petrol dışı sektörün büyümesi ise %6,2’de kalmış, petrol sektörü ise %1,3 oranında gelişmiştir.

Suudi Arabistan'ın çevre ülkeler başta olmak üzere diğer Arap veya Müslüman ülkelerle işbirliğine geçtiği 1985–1990 arasında uygulanan dördüncü kalkınma planında, Körfez ülkeleriyle ekonomik ve sosyal bütünleşmeye gidilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Özel sektörün ekonomideki payının artırılması hedeflenmiş, ülke ekonomisindeki büyüme %4’e yükselmiştir. Petrol sektörü %5,6, petrol dışı sektör ise %2,9 oranında büyümüştür.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez bunalımına bağlı olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçlerinin, Kuveyt'in tahliyesi amacıyla bölgeye intikali gerçekleştirilen askeri operasyonlar, esasen önemli ölçüde daralma sürecine girmiş olan ekonomiye, etkisi halen devam etmekte olan büyüklükte olan mali külfetler getirmiştir.⁷⁸

⁷⁸ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.21*

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi ise 2000–2005 yıllarını kapsamaktadır. Suudi Arabistan hükümeti bu planda bir önceki planlara nazaran fazla bir hedef değişikliğinde bulunmamıştır. Daha önceki plan dönemlerinde de olduğu gibi bu dönemde de milli işgücünün istihdamı üzerinde özellikle durulmuştur. Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasının hedeflenmesine rağmen bu henüz tam olarak gerçekleşmemiştir.

Yabancı yatırımcıların teşvik edilmesine yönelik kararlar alınmış, hatta yabancı yatırımcılara da Suudi vatandaşlara tanınan bazı haklar tanınmış ve ayrıca yabancı yatırımcılara uygulanan vergi yatırımları düşürülmüştür. Yabancıların ekonomide ağırlık kazanması özellikle Suudi vatandaşlarının işlerini kaybetme korkusu nedeniyle tam olarak amacına ulaşamamıştır. Genel bütçenin %24,7 'si ulaştırma, %5,2'si tarım ve sanayi, %53,2'si de diğer harcamalara ayrılmış bulunmaktadır. Burada dikkati çeken bir husus da, diğer harcamalar olarak verilen %53,2'lik orandır. Söz konusu rakamın %40'tan fazlasını savunma harcamalarının oluşturduğu bilinmektedir.⁷⁹

Özellikle 2002 yılı boyunca yoğunlaşan ABD'nin olası Irak müdahalesi ve ardından doğacak güvenlik sorunu Suudi Arabistan'la birlikte çevre ülkelerin de yoğun bir şekilde silahlanmaya yöneldikleri görülmektedir. Önemli olan ve üzerinde durulması gereken bu harcamaların genel bütçedeki payının %50'lere ulaşılabilir olmasıdır. (Tablo2.4)

Tablo 2.4. 1999–2002 yılları Suudi Arabistan bütçesinin giderlerinin dağılımı

Harcama Kalemleri	1999	2000	2001	2002	2002/2001 (%)
Eğitim	11,4	13,2	14,2	14,5	1,9
Sağlık Ve Sosyal Harcamalar	5,0	5,3	5,8	6,1	4,1
Belediye Hizmetleri Ve Su	1,8	1,9	2,3	2,5	9,2
Ulaşım Ve İletişim	1,4	1,5	1,5	1,7	12,1
Alt Yapı-Tarım-Sanayi	2,3	2,4	3,0	2,7	-9,8
Subvansiyonlar Ve Sosyal Program	1,3	1,5	1,6	1,7	4,9
Savunma Dahil Diğer Kalemler	20,9	23,6	28,8	24,6	-14,4
Toplam Bütçe Harcamaları	44,0	49,3	57,3	53,9	-6

Kaynak: Cidde Ticaret Ataşeliği

⁷⁹ Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.21

2.3.2. Suudi Arabistan'ın Dış Ticareti

2.3.2.1. İthalat Uygulamaları

Suudi Arabistan ithalatçı bir ülkedir. Suudi Arabistan'ın ithalat yapısını incelediğimizde, yıllık ithalatının ortalama olarak %5'ini ham maddeler, %39'unu yarı mamul maddeler ve %65'lik kısmını ise mamul maddeler oluşturmaktadır. Bu noktadan bakıldığında ülkede etkin bir sanayinin bulunmadığı ve ekonominin büyük ölçüde ithalata bağımlı bulunduğu görülmektedir. (Tablo 2.5)

Tablo 2.5. Suudi Arabistan'ın ithalatında ilk on madde

Milyon ABD \$						
Madde	1998	%	1999	%	2000	%
Elektrikli Aletler ve Makine	5.996	20,0	6.717	24,0	6.662	22,1
Gıda Maddeleri	4.697	15,7	4.829	17,2	5.402	17,9
Oto ve Yedek Parça	2.203	7,4	2.099	7,5	3.079	10,2
Kimyasal Mad.	2.582	8,6	2.560	9,1	2.773	9,2
Metal ve Metal Ürünleri	2.865	9,6	2.349	8,4	2.372	7,9
Diğer Taşıt Araçları	3.319	11,1	1.955	7,0	2.253	7,5
Tekstil Konfeksiyon	1.990	6,6	1.732	6,2	1.780	5,9
Mücevherat	1.670	5,6	1.363	4,9	1.220	4,0
İlaç	886	3,0	893	3,2	868	2,9
Ahşap ve Ahşap Ürünleri	382	1,3	336	1,2	385	1,3
Diğer Maddeler	3.382	11,3	3.163	11,3	3.403	11,3
Toplam	29.972	100,0	27.996	100,0	30.198	100,0

Kaynak: Cidde Ticaret Ataşeliği

2000 yılının ithalat değerine bakıldığında 6,6 milyar dolarla elektrikli aletler ve makine teçhizatı birinci sırada yer almaktadır. Bunun, ithalattaki oranı ise %22,1'dir. İkinci sırada ise 5,4 milyar dolarla gıda maddeleri ithalatı gelmektedir. Gıda maddelerinin genel ithalattaki oranı ise %17,9'dur. Oto ve oto yedek parçaları tabloda da görüldüğü gibi genel ithalatta üçüncü sırada yer almaktadır. İlk üç maddenin ithalattaki değerinin yüksek olması Suudi Arabistan'ın sanayi yapısı hakkında da bilgi verecektir. Ülkenin ikliminden kaynaklanan sorunlar gıda maddelerinin alımını artırabilir; ancak 1970'ten günümüze kadar petrolden yüksek gelir elde eden Suudi Devleti'nin hala güçlü ve yerli bir sanayi kuramaması şaşırtıcıdır. Bu, aynı zamanda Suudi sanayisiyle birlikte ekonomisinin de ne kadar dışarıya bağımlı olduğunu ifade eder. (Tablo 2.6)

Tablo 2.6. Suudi Arabistan'ın ithalatında ilk sırayı alan ülkeler

Ülke	1998	%	1999	%	2000	%
ABD	6.396	21,3%	5.302	18,9%	5.814	19,3%
Japonya	2.578	8,6%	2.574	9,2%	3.157	10,5%
Almanya	1.881	6,3%	2.040	7,3%	2.444	8,1%
İngiltere	2.543	8,5%	2.255	8,1%	1.949	6,5%
İtalya	1.245	4,2%	1.180	4,2%	1.253	4,1%
Fransa	1.563	5,2%	1.179	4,2%	1.247	4,1%
Çin H.C.	958	3,2%	981	3,5%	1.196	4,0%
G.Kore	1.036	3,5%	1.014	3,6%	1.026	3,4%
İsviçre	1.288	4,3%	940	3,4%	985	3,3%
Hindistan	816	2,7%	739	2,6%	835	2,8%
Toplam	20.301	67,7%	18.201	65,0%	19.904	65,9%
Genel Toplam (Milyon Dolar)	29.973	100,0%	27.995	100,0%	30.197	100,0%

Kaynak: Cidde Ticaret Ataşeliği

Tabloda da gösterildiği gibi Suudi Arabistan'ın ithalat önemli bir yer tutan on ülke gösterilmiştir. 5,8 milyar dolarla en büyük paya ABD sahiptir. Bu ülke Suudi Arabistan ithalatında %19,3 gibi bir paya sahiptir. Avrupa Birliği ülkeleriyle ithalatının değeri ise 7,8 milyar dolar civarındadır. ABD ile Avrupa Birliği ülkeleriyle yağılan ithalatının değerce birbirine yakın olması, iki farklı siyasi yapılanmanın pazarı konumunda olduğunu göstermektedir. Suudi Arabistan ülkelerden yoğun olarak makine ve teçhizatları, otomotiv ve yedek parçaları ve elektrikli aletleri almaktadır.

Tabloda ilginç olan, Çin Halk Cumhuriyeti ile Hindistan'ın konumudur. Özellikle, Suudi Arabistan 1970'li yılların başında dış ticaretini, siyasal rejim farklılığı nedeniyle Çin Halk Cumhuriyeti'ne kapalı tutmaktaydı; ancak aradan geçen 30 yılın yaratmış olduğu küresel değişimler iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır. Sermayenin küreselleşmesi sonucunda Çin'in ekonomisine getirmiş olduğu yapısal değişiklikler nedeniyle Uzakdoğu'da yükselen değer halini alması Suudi Arabistan'ın Çin için de bir Pazar özelliği kazanmasına neden olmuştur. Özellikle Çin'in son yıllarda Körfez ülkelerinde ticari üs edinmesi ve Ortadoğu'ya biraz daha sokulması bu yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Çin'le birlikte güçlenen sanayisiyle Uzakdoğu'da ikinci bir devlet olan Hindistan da Suudi Arabistan pazarında daha da artacak bir pazara sahip olacaktır.

Suudi Arabistan'da, Güney Afrika Cumhuriyeti ve İsrail menşeli malların ithali yasaktır. Sağlık, güvenlik ve dini nedenlerle bazı ilaçların, alkollü içkilerin, domuz, domuz

eti ve ürünlerinin yanında uydu anteni ithali yasaklanmıştır. İthal edilen bütün malların ithalatçısının bir Suudi vatandaşı olması zorunluluğu bulunmaktadır. İthalatta herhangi bir kısıtlama yoktur.⁸⁰

Suudi Arabistan tarafından ithalatta aranan belgeler şunlardır:

1. Ticari fatura

2. Menşe şahadetnamesi (Suudi Arabistan'a ihraç edilecek ürünün üreticisinin açık adı, adresi ve nakil aracının detaylı bilgileri ile Suudi İthalatçısının açık ad ve adresini ihtiva eder)

3. Konşimento: Konşimentodaki bilgiler ile ticari faturadaki bilgilerin birbirini kesinlikle tutması gerekmekte olup, konşimentoda malın değeri, birim fiyatı, net ve brüt ağırlık, marka ve işaretler, teknik ölçüler, Suudi ithalatçının açık adı ve adresi vb. gibi bilgiler var olmalıdır.

4. Sigorta bedeli (Eğer ihracatçı tarafından sigortalanmışsa)

5. Yükleme listesi⁸¹

2.3.2.2. İhracat Uygulamaları

Ülke, petrol ve petrol ürünleri ihracatında önemli bir paya sahiptir. 1988 yılına kadar petrolün ihracattaki yeri %90 iken bu değer 1989'dan sonra %90'ların altına düşürülmüştür. Diğer bir ihracat geliri ise yabancı yatırımcıların yapmış olduğu harcamalar ile hacdan elde edilen gelirlerdir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, ihracata da yansımış, ihracat gelirlerinde de yıllar itibariyle dalgalanmalar görülmektedir. Petrol ihracatının en yüksek olduğu yıl, aynı zamanda Körfez Savaşı nedeniyle Irak petrolüne ambargonun konulduğu 1992'dir. Bu yıldaki petrol ihracatı 47,5 milyar dolar seviyesindedir. Petrolden sonra en büyük ihracat geliri tarıma yapmış olduğu sübvanseleri nedeniyle buğdaydır. 1989 yılında buğdaydan 1,073 milyar dolar gelir elde etmiştir. Diğer bir gelir kaynağı ise hacdan elde etmiş olduğu gelirdir. Sayıları iki milyonu aşan hacı her yıl kutsal toprakları ziyaret etmektedir. Hacıların tüketim mallarında yapmış olduğu büyük harcama, Suudi Arabistan'ın ithal ettiği ürünleri tekrar ihraç etmesine neden olmaktadır.

⁸⁰ TOPRAK, S., a.g.e., s.70

⁸¹ PEKER, F., Ülke Raporları, www.izto.gov.tr

İthalat'tan farklı olarak genel olarak ihracat belgesi aranmaktadır. Ancak, süt mamulleri, yemeklik yağ, un, pirinç, şeker, antika eşyalar, Arap atı ihracatı için, ihracat lisansı alınması mecburiyeti vardır. Diğer taraftan, petrol dışı ürünlerin ihracatı desteklenmektedir. Üretime ve ihracata yönelik yabancı yatırımlar 10 vergiden muafır. Ayrıca, imalat sanayinin ihtiyacı olan madde ve ekipman ihracatından gümrük vergisi alınmamaktadır.⁸²

2003 yılında, ihracatın %20,9'u ABD ve %15,8'i ise Japonya ile gerçekleşmiştir. %9,8 ile Güney Kore 3. ve %5,6 ile Çin 4. en çok ihracat yapılan ülkedir. 2004 yılında Suudi Arabistan'ın ihracatı 108,4 milyar dolara ulaşmıştır.⁸³

2.4. Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye Ticaretindeki Yeri Ve Önemi

2.4.1. Ortadoğu'nun Tanımı, Gelişimi ve Sınırları

Ortadoğu kavramı nerede kullanılırsa kullanılsın, konunun inceleme alanına göre sürekli farklı şekilde ifade edilmiştir. Bölgeye siyaset bilimciler, hukukçular, sosyologlar, jeopolitikçiler ve nihayet coğrafyacilar farklı şekilde eğilmiş, hepsinin gözünde "Ortadoğu" kavram düzeyinde değişik bir şekilde ifadesini bulmuştur. Araştırmamızda herhangi bir bilimin Ortadoğu kavramına bakış açısını üstün tutmaktansa Ortadoğu'ya yaklaşım tarzları üzerinde durulacak ve konumuzu ilgilendirmesi açısından coğrafik tanımı ve gelişimi ön planda verilecektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" (Middle East;Moyen Orient; eş- Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, National Review'de yayınlayan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Coulfé and İnternational Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.⁸⁴ Ortadoğu kavramına Güneybatı Asya kitabında coğrafik bir açıyla bakan Necdet Tunçdilek; Ortadoğu kelimesini şu şekilde ifade eder: "1939'a kadar Yakındoğu, Ortadoğu, Uzakdoğu sözcükleri hayli müphem bir anlam taşıyordu. Bunlardan Uzakdoğu genellikle Çin ve Japonya'yı bazen de Hindicini ve Endonezya'yı içine alıyordu. Ortadoğu ise, İran ve Arabistan'dan meydana geliyor, fakat Mezopotamya'nın aşağı kısmı ve özellikle

⁸² www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/ARABISTAN

⁸³ <http://www.deik.org.tr/bultenler/>, Suudi Arabistan, Mayıs 2005

⁸⁴ www.wikipedi.org (Özgür Ansiklopedi)

Afganistan ve Hindistan'da ekleniyordu".⁸⁵ Aynı yazar konum devamında Ortadoğu kavramına coğrafik açıdan nasıl bakılacağını şöyle ifade etmiştir:

Güneybatı Asya bölümü ile Ortadoğu sözlüğü karşılaştırıldığına Güneybatı Asya'nın kıtasal bir anlam taşıdığı Ortadoğu'nun ise daha ziyade politik bir anlamı kapsadığı belirtilmişti. Gariptir ki Güneybatı Asya sözlüğünü kullanan coğrafyacılar bile söz konusu bölgenin sınırlarını çizerken Afrika kıtasının bir parçası olan Mısır'ı adeta bir Asya memleketiymiş gibi bu bölgeye soktukları görülmektedir. Böylece Mısır Pre-Historya'dan günümüze kadar sahip olduğu coğrafi özellikleriyle Afrika kıtasının değil Asya kıtasının karakteristik bir memleketi olarak Güneybatı Asya bölümünde veya Ortadoğu'nun en önemli memleketlerinden biri olarak yer almaktadır. Fakat Güneybatı Asya sözlüğü bir yön gösterdiği ve o yönün içinde bulunan memleketlerden başkasının söz konusu bölüme sokulmasının hatalı olacağı gerekçesiyle Afrika'nın en çok Güneybatı Asya'ya benzeyen Nil Vadisi ve dolayısıyla Mısır; Güneybatı Asya bölümünde ancak Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Irak, Yemen, Suriye, Kıbrıs, İsrail Lübnan, Ürdün, Aden, Hadramut, Kuveyt, Bahreyn, Umman sınırları içinde kalan saha araştırmaya konu olacaktır.⁸⁶

Necdet Tunçdilek Ortadoğu olarak anılan Güneybatı Asya'yı coğrafik açıdan bilimsel olarak nitelendirmiş ve sınırlarını tayin etmiştir. Aynı şekilde coğrafyacılar dahil olmak üzere Güneybatı Asya'nın sınırları ve ülkeleri üzerinde mutabakat sağlanmamaktadır.2004 yılı Aktif yayınlarından basımı yapılan Prof. Dr. Ramazan Özey kaynaklı " Ortadoğu Coğrafyası" kitabında Mısır, Ortadoğu ülkeleri içine dahil edilmektedir. 1999 yılı Çantay Yayınevinden hazırlanan Prof. Dr. Sami Öngör kaynaklı "Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası" isimli kitapta ise Mısır'ın katılmasının dışında Orta Asya ülkeleri de dahil edilmiştir. (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) Bu nedenle Güneybatı Asya'nın matematik sınırlarını verirken Necdet Tunçdilek'ten yararlanacağız: Güneybatı Asya, 13° ila 43° kuzey enlemleri içinde kalır ve bütün bölge 30°lik bir alan içinde kalmış olur. Bu alanın büyük bir kısmı Sup-Tropikal Kuşak'a tekabül eder.⁸⁷

⁸⁵ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.21*

⁸⁶ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.21*

⁸⁷ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e. s.21*

Prof. Dr. Ramazan Özey ise Mısırı dahil ederek Ortadoğu'nun sınırlarını ve alanını şu şekilde ifade eder:

Matematik konumu itibariyle Ortadoğu; Ekvatora göre kuzeyde 42° , güneyde 13° kuzey enlemleri arasında, kuzey yarım kürede yer almaktadır. Baş meridyene göre de, batıda 24° doğu, doğuda ise 62° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ortadoğu bölgesi harita üzerinde ise, batı-doğu doğrultusunda uzunluğu yaklaşık 4900 km'yi, kuzey-güney doğrultusunda genişliği 3100 km'yi bulan bir dikdörtgeni oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin yüzölçümü ise yine harita üzerinde 5178000 km² kadardır.⁸⁸

2.4.2. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaret İlişkileri

Daha önce ifade etmeye çalıştığımız Ortadoğu'nun, petrolün önem kazanmasıyla siyasi ve ekonomik yapısı değişmiş; Ortadoğu, sürekli bir çatıma ve iktidarsızlık örneği sergilemiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren İngiltere, Fransa gibi büyük güçlerin kontrol ve egemenlik planları içinde yönlendirilmiştir. Bölgenin siyasi kompozisyonunu 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Körfez Savaşı'nın çıkışı değiştirmiştir. Körfez Savaşı'nın yarattığı gerginlik bölge ülkelerinin hızlı bir şekilde silahlanmalarına neden olmuştur. Bu yüksek ve hızlı silahlanma ekonomik ve ticari bir çok kayba neden olmuştur. Merkezi Stokholm'da bulunan Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nün verilerine göre, Körfez Savaşından sonra 2001 yılına kadar bölgedeki silah harcamalarının tutarı yaklaşık olarak 610 milyar doları bulmuştur. Silah harcamalarını arttıran bölge ülkeleri içinde 201 milyar dolarla Suudi Arabistan ilk sırayı alırken bu ülkeyi 89 milyar dolarla İsrail izlemektedir. Söz konusu dönemde İran 66 milyar dolar, Suriye 46 milyar dolar, Kuveyt milyar dolar, Mısır 26 milyar dolar, Umman 21 milyar dolar, BAE 18 milyar dolar, Ürdün 7 milyar dolar, Yemen 5 milyar dolar, Bahreyn 3 milyar dolar tutarında silahlanma harcaması gerçekleştirmişlerdir.⁸⁹ Ortadoğu ülkelerinin silahlanmaya bu derece önem vermeleri onların dış ticaretini de etkilemiş, yatırımların büyük bir kısmının silah alımına gitmesine neden olmuştur. Özellikle Türkiye için Ortadoğu;

⁸⁸ ÖZEY, R., a.g.e., s.17

⁸⁹ GÜLEÇ, M., GENÇAY, O., *Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 2003, s.2*

mekansal yakınlık nedeniyle Körfez Savaşı ve peşinden gelen Irak ambargosu, Suriye'nin Lübnan'daki faaliyetleri, İsrail-Filistin çatışmaları ve bölge ülkelerinin buna müdahil olmaları nedeniyle sağlam bir pazar özelliğini yitirmiş gözükmektedir.

Körfez Savaşı, petrol fiyatları, kara taşımacılığı, müteahhitlik hizmetleri ve ihracat üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle Türkiye ekonomisinin önemli kayıplara uğramasına neden olmuştur.⁹⁰

Körfez savaşı ardından petrol fiyatlarındaki rekor yükseliş Türkiye'nin petrol faturasını kısa sürede yükseltmiştir. Irak ambargosunun ise Türkiye için sayısız olumsuz etkileri olmuştur. Sınır kapısının kapanması bölge insanının hayatını felç etmiş, geçimini sınır ticaretiyle sağlayan birçok esnaf kepenk indirmek zorunda kalmıştır. Türkiye için öteden beri bir sorun olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun istihdamı bu şekilde bir yara daha almıştır. Savaşın ardından gelen sığınmacılar Türkiye'nin sosyal maliyet kalemini büyütülmüştür.⁹¹

Savaş öncesi Türkiye'nin Ortadoğu'daki en büyük pazarı durumundaki Irak, savaş sonrasında müteahhitlik hizmetlerini kapsayan inşaat ve taahhüt faaliyetlerini de durdurmuştur. Müteahhitlik hizmetlerinde dünyanın önde gelen ülkelerinden olan Türkiye bu en büyük pazarını kaybetmiştir. Bunun yanında Kerkük-Yumurtalık petrol hattının kapanmasıyla Türkiye'nin bu hattın kazandığı nakil bedeli de yitirilmiştir. Türkiye'nin Körfez krizinden doğan zararlarını tam olarak hesaplamak mümkün olmamakla beraber kayıplarını ve etkilerini, bunların birikimli sonuçlarını, ekonomik ve ticari olarak da sosyal açıdan da Türkiye halen hissetmektedir.⁹²

Aradan geçen 15 yıl içinde Irak dahil Ortadoğu'nun birçok ülkesi devamlı bir istikrar yüzü görmemiştir. Baba Esat'ın ölümünden sonra yerine geçen Suriye Devlet Başkanı Oğul Esat her ne kadar Batı kökenli bir eğitimden gelse de Ortadoğu'nun kurtlar sofrasında ülkesinin geleceğini inşa etmekte zorlanmaktadır. ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" (BOP) olarak nitelendirdiği programında Suriye'nin de şekillenmesi bulunmaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin kara listelerine alınan diğer bir ülke ise İran'dır. Tüm bu kargaşa ortamında Pazar bulmakta zorlanan Türkiye bir dönem İsrail ile askeri ve ticari

⁹⁰ GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.2

⁹¹ GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.2

⁹² GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.2

antlaşmalar yaparak Ortadoğu'nun içinde kendine bir yer bulmaya çalışsa da soğuk savaş döneminde takındığı Batı yönlü politika nedeniyle başarılı olduğu söylenemez.

2.4.3. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleriyle Ticari İlişkileri

1994–2002 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatı yılda ortalama yüzde 5,9 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde Türkiye'nin genel oranında ihracat artış oranı yıllık ortalama yüzde 11,5 olmuştur.⁹³ (Tablo 2.7)

Tablo 2.7. Türkiye-Ortadoğu Dış Ticareti, milyon dolar. (Kaynak: DTM Mısır dahil)

	1989	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	2.80	1.771	2.375	2.561	2.685	2.663	2.671	2.587	3.131	3.300
İthalat	2.320	2.739	2.898	3.515	3.125	2.336	2.096	3.263	2.903	3.039
Denge	-240	-968	-523	-954	-440	327	575	-676	410	261

Coğrafi yakınlık Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine ticaretini arttırmıştır. Uygun pazar koşulları yaratılabilirken, daha öncede ifade ettiğimiz gibi bölge istikrarsızlığı, Türk ihracatçıları engellemektedir. Türkiye'nin bölgeye gerçekleştirdiği ihracat 2002 yılında 3,5 milyar dolar civarında olmuştur. Zira Ortadoğu ülkelerinin toplam ithalatı içinde Türkiye'nin payı 2001 yılı itibariyle yüzde 1,4 seviyesindedir.⁹⁴

OECD verilerine göre bölgenin toplam ithalatı içinde AB'nin payı 1994 yılında yüzde 42,7 iken 1999 yılında yüzde 37,7'ye düşmüştür. Türkiye'nin payı 1994–1999 yılları arasında yüzde 2'den 1,7'ye dönüşmüştür. Ortadoğu'nun bölge içi ve BDT, Afrika ve OECD dışı Asya'dan oluşan diğer bölgelerden yaptığı ithalatının toplam ithalat içindeki 1994'de yüzde 22,8 olan payının 1999'da yüzde 28,7'ye yükseldiği görülmektedir. Büyük bir potansiyele sahip olan bölgelerin makine ve ulaşım araçları pazarında Türkiye'nin payını arttırması, bu ülkelere yönelik ihracatın büyük miktarlara ulaşmasını sağlayacaktır. Sanayi ürünleri, Ortadoğu ülkelerinin ithalatının en büyük kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'nin bölgeye yaptığı en önemli ihracatı demir-çelik sanayi ürünlerinden oluşmaktadır.⁹⁵ (Tablo 2.8)

⁹³ GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.9

⁹⁴ GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.9

⁹⁵ GÜLEÇ, M., GENÇAY, a.g.e., s.10

Tablo 2.8. Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine ihracatında geleneksel mallar (yüzde paylar)

	1999	2000	2001	2002
Demir-çelik filmaşın, çubuk profil, palplanşlar	15,1	11,8	12,6	12,4
Külçe, ilk şekillerde alaşımsız demir-çelik; yarı mamüller	1,1	1,8	3,9	4,7
İzole edilmiş tel, kablo, izolatör v.b	1,0	1,6	2,3	2,6
Tekstil ipleri	4,1	3,8	3,2	2,4
Alçı çimento v.b, inşaat malzemeleri	2,3	2,3	2,0	2,4
Taze meyveler	3,2	2,4	2,5	2,2
Yer kaplamaları, halılar, linoleum	2,5	2,6	1,9	2,2
Sentetik-sunni elyaftan mencusat	2,4	2,7	2,2	1,9
Tütün içeren purolar, sigaralar, pipo, enfiye, tütünü v.b	2,7	4,0	2,3	1,7
Kadın giyim eşyası	1,6	2,0	1,5	1,7
Diğer şekilde işlenmiş hububat	1,6	1,5	1,4	1,6
Sebzeler, kuru baklagil, meyve, çekirdekleri v.b	2,1	1,6	1,7	1,4
Özel dokumalar ve bunlardan mamul eşya	1,6	1,4	1,4	1,4
Silisli topraklardan, ateşe dayanıklı çimentodan inşaat eşyası	1,3	1,5	1,4	1,4
Dokunmuş hazır eşya	1,2	1,4	1,2	1,2
Bakır alaşımları, ilk mamulleri	1,4	1,5	1,3	1,2
Dökme demir, demir, çelik borular, bağlantı parçaları	0,9	1,1	1,3	1,1
Ayakkabılar v.b eşya	0,9	1,2	1,1	1,1
Dış ve iç lastikler	0,8	0,9	1,0	1,0
Motorlu kara taşıtları için aksam ve parçalar	0,6	1,1	0,9	1,0
Erkek giyim eşyası	0,8	1,0	0,9	1,0
Camdan mamul eşya	0,7	0,9	0,8	0,8
Diğer giyim eşyası	1,0	1,6	0,9	0,8
Çikolata ve kakao içeren gıda maddeleri	1,0	1,0	0,6	0,7
Plastikten levha, plaka, bant, şerit v.b	0,9	0,9	0,6	0,7
Polyester liflerden mensucat-boyanmış, baskılı örme mensucat	1,3	1,1	0,7	0,7
Kurutulmuş sebzeler, unları ve müstahzarları	0,8	0,7	0,5	0,6
Alüminyum alaşımları, ilk mamulleri	1,0	0,9	0,6	0,6
Margarin, yenilen karışım katı yağlar	1,3	1,2	0,6	0,5
Anorganik asitlerin, metallerin tuzları	0,7	0,6	0,6	0,5
Diğer polimer, poliamid, reçineler, plastikler, ilk şekiller	0,6	0,6	0,5	0,5
Liste toplamı	58,5	58,7	54,4	54
Genel	100,0	100,0	100,0	100,0

2.5. Türkiye – Suudi Arabistan Ticaretinin Gelişimi

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ekonomik ilişkiler ticaret, turizm ve inşaat sektörü ile ilgili konulara dayanmaktadır. 1970 yıllarına kadar, Türkiye Suudi Arabistan ile birlikte Ortadoğu ülkelerine kayıtsız kalmış, yüzünü hep batıya çevirmiştir. 1932’de kurulan Suudi Arabistan; dış ticaretimizde “Hicaz” olarak 1950 yılına kadar anılmıştır. Suudi Arabistan için, 1950’den sonraki yıllarda “Hicaz” ismi terkedilmiş, bunun yerine ülkenin günümüzde kullanılan orijinal adı tercih edilmiştir. Dış ticaret yıllıklarında 1932–1950 yılları arasında Ortadoğu ülkeleri arasında en büyük ticaret hacmine Filistin sahiptir. İlginç olan ise; 1950’den sonra yıllıklarda Filistin adının geçmemesi, tabir yerindeyse bıçak gibi silinmesidir. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise; 1932–1950 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’nin, Ürdün ve Lübnan gibi diğer Ortadoğu ülkeleriyle herhangi bir ticari ilişkisinin bulunmamasıdır. 1950’den sonraki yıllıklarda ise; adı geçen ülkeler bazı madde guruplarında Türkiye’nin dış ticaretlerinde yerini almışlardır. 1948’de İsrail’in kurulması ve aynı yıl, bu ülkenin Türkiye tarafından resmen tanınmasıyla Türkiye’nin Ortadoğu ülkeleriyle dış ticareti de değişmeye başlamıştır. Türk ticaretinde 1932–1950 yılları arasındaki Filistin; günümüzün Filistin, İsrail, Lübnan ve Ürdün’ünü kapsamaktadır; bu nedenle 1932–1950 yıllarını kapsayan dönemde “mineral maddeler” de dahil olmak üzere diğer bütün madde guruplarında Suudi Arabistan ile kıyaslandırıldığında en fazla ticari faaliyette bulunduğumuz ülke Filistin’dir.

1965’te iki ülke yakınlaşarak, birbirini daha iyi anlamaları için önemli bir adım atmışlardır. Suudi Kralı Faysal’ın 1965 yılında yapmış olduğu Türkiye ziyareti ve peşinden yayınlanan Türkiye- Suudi Arabistan ortak bildirisini iki ülkenin ilişkilerini güçlendirmiştir. 1970’li yıllarda Türkiye’nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekatı, Türkiye’yi uluslararası arenada yalnız bırakmış, o döneme kadar batılı müttefikleri olarak gördüğü başta ABD ve Avrupa ülkelerinin, Türkiye’ye uyguladıkları ambargo ve yalnızlaştırma politikaları nedeniyle Türkiye, dış politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemin getirdiği politik kırılma, Türkiye’nin başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere, Üçüncü dünya ülkeleri olarak bilinen diğer ülkelerle dış politikasını geliştirmesini sağlamıştır. Aynı dönemde gerçekleşen Arap-İsrail savaşlarında Türkiye Arap yanlısı çizgiyi takip etmiş, bu çatışmada Filistin hareketine sempatiyle bakabilmiştir. Arap ülkelerinin ABD ve İsrail işbirliği karşısında kurdukları dayanışma örgütü niteliğindeki

OPEC 1973’de petrolü bir silah olarak kullanıp üretimde kısıtlamalar yaparak ilk petrol bunalımını başlatınca, batılı ülkeler ekonomilerinde ciddi hasarlar alırken Türkiye bu dönemi daha az kayıplarla atlattığını bilmiştir.

Ancak 1978’deki ikinci petrol bunalım Türkiye açısından bir dizi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde ekonomideki yapısal dengesizlikler ve petrol pazarında arzın özel piyasalara yönelmiş olması Türkiye’nin yalnızca siyasi ilişkileriyle ithalatını yürütmesini olanaksız kılmıştır. Türkiye bu durumda özel piyasalardan petrol elde etmek zorunluluğuna katlanmıştır. Bu yıllarda Türkiye “netback” türü antlaşmalarla petrole karşı tarım ürünleri ihraç etme yoluna girmiştir.⁹⁶

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin yasal çerçevesini teşkil eden anlaşma ve protokoller aşağıda yer almaktadır.⁹⁷

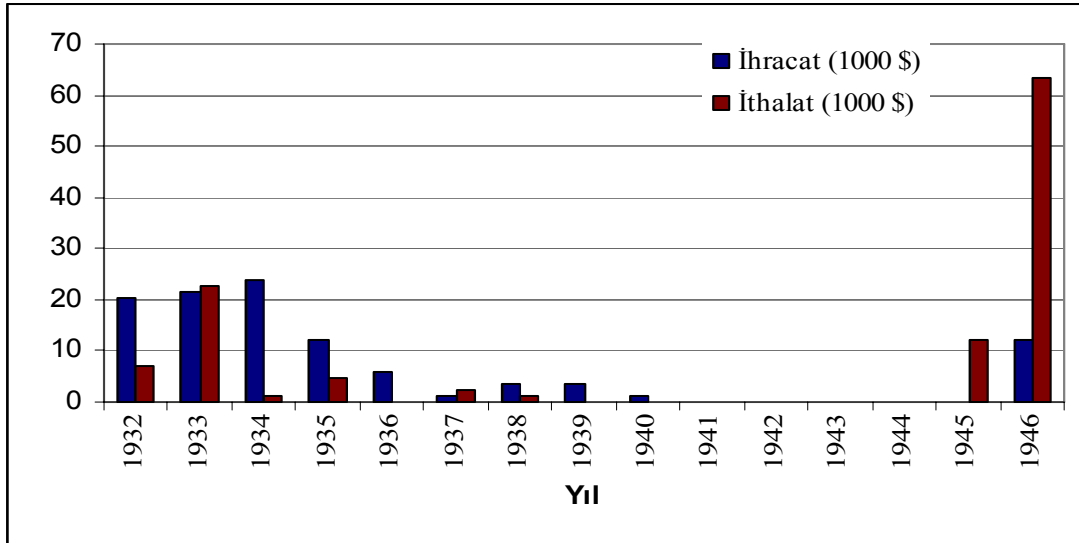
Anlaşma/Protokol	Tarihi	Yeri
Ticaret Anlaşması	1 Mayıs 1974	Riyad
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	1 Mayıs 1974	Riyad
KEK VII. Dönem Protokolü	24 Mayıs 2000	Ankara

Suudi Arabistan’la 1932’de ilk ihracatımız, 20,4 bin dolarla başlamış, 1941-1945 yılları hariç diğer bütün yıllarda hemen hemen artarak devam etmiştir. İki ülke ticareti, 1947 yılına kadar daha dengeli devam ederken, II. Dünya Savaşı’ndan sonra değişen dünya siyaseti neticesinde, ticaretimizdeki açık, ithalat lehine genişlemeye başlamıştır. 1932–1947 yıllarında ihracat genel olarak azalmış, 1940’da 1000 dolar seviyesine kadar düşmüş, takip eden beş yılda ise herhangi bir satışıımız gerçekleşmemiştir. Bahsedilen yıllar arasında II. Dünya Savaşı’nın devam etmesi, Dünya ticaret hasılasının küçülmesi ve Türk askeri harcamaların artması neticesinde, ihracat gelirleri azalmıştır. Aynı dönemlerde Türk ithalatı da kontrol altına alınarak savaş koşullarının olumsuz etkisi azaltılmak istenmiştir. Bu yıllarda Suudi Arabistan’a ihracatımız daha çok bitkisel ürünler grubundan gerçekleşmiş, bunu gıda sanayisi müstahsaları izlemiştir. Türk ihracatının geleneksel ürünleri olan, tarımsal ürünler bu dönemde de ticaretimize konu olmuştur. Başta nohut, üzüm, incir, fındık, ceviz, zeytin ve tütün gibi tarımsal ürünler ihracat ürünlerimizi oluşturmuştur.

⁹⁶ İLSEVEN, N., *Petrol Sorunu, Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, TÜSES Yayınları, Ankara, 1991, s.91-92

⁹⁷ <http://www.atonet.org.tr/turkce/distic./sarabistan.htm8>

İthalat değerlerine baktığımızda ise; 1932’de 7,2 bin dolarlık alımla ilk ithalat başlamıştır. 1933’te 22,8 bin dolara yükselmişse de bu tarihten sonra sürekli azalmıştır. 1936 yılında gerçekleşmeyen alımımız, 1939–1944 yılları arasında da devam etmiştir. Bahsi geçen yıllarda II. Dünya Savaşı’nın sürmesi nedeniyle ithalat kontrollü olarak azalmıştır. Bu tutum her iki ülkenin de ithalatına yansımıştır. Bu dönemin ithalatında dikkat çekici nokta ise ithalatın son derece düşük olmasıdır. Bilindiği gibi Suudi Arabistan, Türk ihracatında daha çok petrol ve ürünleriyle bilinmektedir. Ancak 1932–1946 yılları arasında iki ülke ticaretinin birbirine yakın olmasının, özellikle ithalatın düşük olmasının temel nedeni; Suudi Arabistan’ın ilk petrol üretimine 1939 yılında geçmesidir. Aynı yıllarda Türkiye, mineral maddeleri, yani petrol ve ürünlerini daha çok Filistin ve A.B.D’den karşılama yoluna gitmiştir. Bu dönem Türk ithalatında Suudi Arabistan; hurma, reçine ve zamklar, kına, kuyumcu eşyası, ham deriler ve pamuktan iplikler gibi ürünlerle temsil edilmiştir.

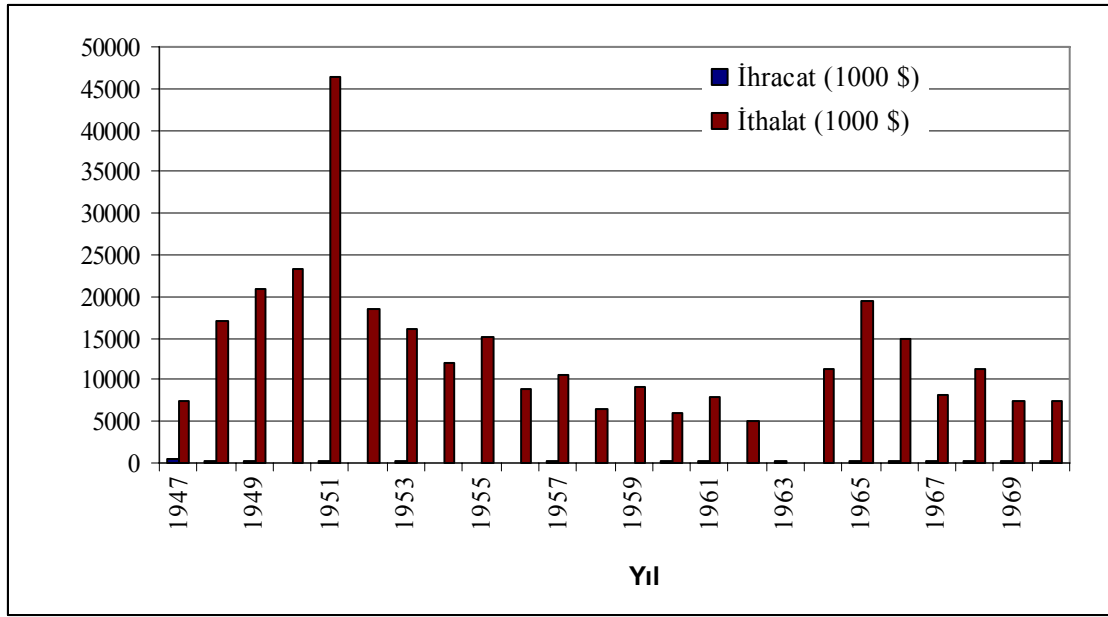

Grafik: 2.1. 1932–1946 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti

Kaynak: TÜİK

İki ülke arasındaki ticari kısırdama 1947 yılında başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Türkiye'nin askeri harcamaları da azalmış, sonraki yıllarda gelecek dış kredilerle ülke ekonomisi canlanmıştır. Bu neticede Türkiye'nin ihracatı ve ithalatı da bu dönemden sonra artmaya başlamıştır. İhracatta 1947'de ilk defa 50 bin dolar sınırı geçilerek 390 bin dolar olmuş, ithalatımız ise, 7 milyon 455 bin dolara kadar yükselmiştir. Bu dönem Türk ihracatında farklı bir ürün olmamakla birlikte, satışın yüksek olmasının nedeni Suudi Arabistan ekonomisinin petrolden elde ettiği gelir nedeniyle tüketimini artırmasıdır. Suudi pazarında petrol gelirlerinin yaratmış olduğu nispi büyüme, bu pazarın yatırımcılarının kazancını artırmıştır. Aynı zamanda Suudi Arabistan ekonomisinin yeni yeni gelişmeye başlaması, henüz, özellikle ithalatta ürün ve mal alternatifinin sınırlı olması bu ülkenin daha çok gıda ürünleri, canlı hayvanlar ve bitkisel ürünler grubundan ithalatını artırmıştır. İthalatta karşılaştırıldığında daha düzensiz olan ihracat, gıda maddeleri, hububat ve mamulleriyle, meyve, sebze ve mamullerinden oluşmaktadır. Grafikte de görüldüğü gibi 1950'li yıllarda ithalatın artışı daha fazladır. Bu durumun nedeni dönemin siyasetindeki değişikliklerle DP iktidarının Türkiye'de başlamasıdır. A.B.D tarafından Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan dış yardım, beraberinde karayolu ağını geliştirmiş köyden kente yoğun bir göçün başlamasına neden olmuştur. Ayrıca Türk halkının tüketim alışkanlığında değiştiği bu yıllarda ithalat, özellikle petrol gibi enerji konularında artış göstermiştir.

1950–1970 yıllarında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a yaptığı ihracatının değerce düşük olmasının temel nedeni, ihracata konu olan ürünlerin, tarımsal ürünler olmaları, bunun da modern tarım metotları uygulanmadan alınması ayrıca planlı ekonomiye geçişin gecikmesidir. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hedeflenen yeni pazarlar bulunması ve mevcut pazarlara kaliteli ve çeşitli malın sunulması en azından Ortadoğu pazarı nezdinde Suudi Arabistan ticaretinde başarısız olmuştur.

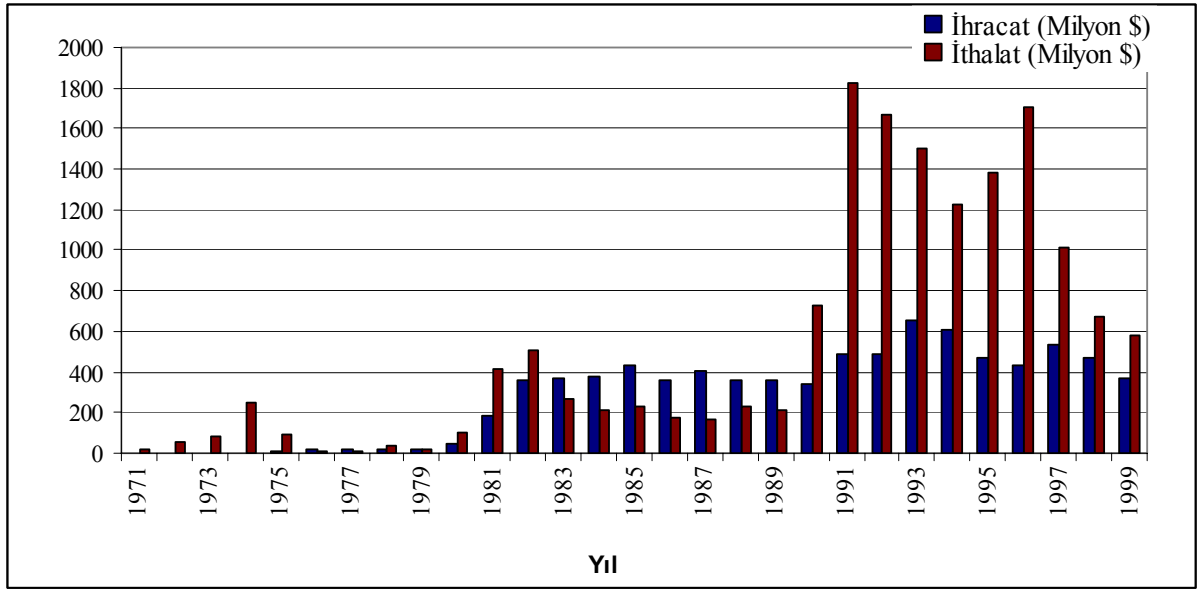
Grafik:2.2. 1947–1970 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti
Kaynak: TÜİK

1970’den 2005’e kadar ufak iniş ve çıkışlar dikkate alınmazsa sürekli artan bir ihracatımız karşısında, ithalatımız fazla değişme göstermemiştir. Ancak, 1974–1978 yılları arasında Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle ekonomik ambargo uygulanarak yalnız bırakılan Türkiye, yönünü Batı’ya alternatif olarak biraz da Ortadoğu ülkelerine çevirmiştir. Yine aynı yıllarda bölgede etkili olan Arap-İsrail çatışmasında geleneksel İsrail yanlısı politikasında değişiklik yaparak Arap ülkelerini ve halklarını desteklemesi de Türk-Suudi ilişkilerini geliştirmiştir. Neticede, ilk petrol bunalımında (1973) Türkiye daha az zararlı çıkmış bu dönemdeki ithalatı 84,1 milyon dolar olarak gerçekleştirmiştir. Ancak ikinci petrol krizinde (1978), döviz rezervlerinden doğan yetersizlikler ve petrol pazarından talebin özel piyasalara yönelmiş olması, Türkiye’nin petrol ithalini güçleştirmiştir. 1976’da 11,1 milyon dolar olan ithalat 1977’de 5,4 milyon dolara kadar gerilemiştir. 1978’de 34,4 milyon dolara kadar bir ara yükselmişse de yine ekonomideki dengesizlikler ve siyasi istikrarsızlığın da etkisiyle 1979’da tekrar düşerek 14 milyon dolara inmiştir.

1980–1990 yıllarında düzenli olmamakla birlikte artan ithalatımız 1990’da 723,6 milyon dolara kadar yükselmiştir. Türkiye, 1980’den itibaren sanayileşme çabalarında bulunarak sanayi ürünleri ihracatını artırma yoluna gitmiştir. Devlet politikası haline gelen dış ticarete sanayi ürünlerinin ihracı, beraberinde enerji problemini doğurmuştur, bununla birlikte nüfusun ve kentleşmenin sürekli artması, karayolu ağının da yaygınlaşması

neticesinde petrol ithalatının artması gerektiğini söylemek mümkündür. 1980–1990 yılları arasında Türkiye'nin ekonomik politikasının değişmesiyle sanayi ürünleri ihracatı yaygınlaşmış, bu tür ihracatın doğal bir sonucu olarak da ürün çeşitliliği ve kaliteli mal üretimine gidilmiştir, neticede ise ihracat ithalattan daha fazla gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Türkiye'nin petrol ve ürünleri ithalatını komşusu Irak'tan yapması da Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret açığının azalmasında etkisi olmuştur. Ancak Körfez Savaşı neticesinde Irak'a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle petrol ithalatının büyük bir kısmını Suudi Arabistan'la yapan Türkiye, bütün 90'lı yıllar boyunca sürekli dış ticaret açığı vermiştir.

1998–1999 yıllarında gerek ihracat gerekse de ithalatın düştüğü görülmektedir. Bu düşüşlerde etkili olan temel faktör, dönemin siyasi istikrarsızlığıdır. Ülkenin hükümet bunalımıyla uğraşması, terör örgütü liderinin yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinin yarattığı yargılanma süreci ve tırmanışa geçen terör, AB sürecinin hızlanması ve yapısal reformlara girecek güçlü bir iradenin bulunmaması nedeniyle ihmal edilen dış ticaret (özellikle ihracat) istenen seviyede gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin bu yıllarda İran ve Azeri petrolünü de tercih etmesi sonucunda Suudi Arabistan ithalatı kısmen de olsa düşüş göstermiştir. 1990'larda geleneksel tarım ürünleri ihracatının dışında dokuma endüstrisi ürünleri, tekstil malları, özellikle ayakkabı, işlenmiş deri ürünleri, demir-çelik mamulleri, plastikler ve eczacılık ürünleri gibi farklı madde gurupları ihracatımıza konu olmuştur. İthalatımızda ise; mineral maddeler dışında Suudi Hükümeti'nin tarımı desteklemesi sonucunda bazı yıllarda canlı hayvansal ürünler ve hububat gibi ürünlerde, ham deri ve kimyasalların ithalatı da artış göstermiştir.

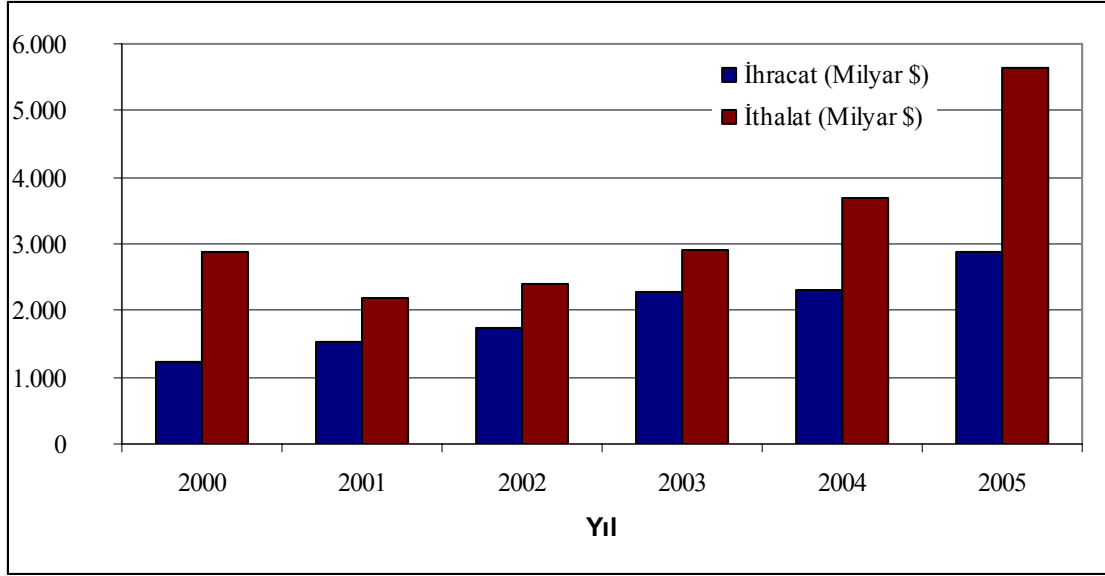

Grafik: 2.3. 1971–1999 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti

Kaynak: TÜİK

2000–2005 yıllarını kapsayan son dönemde Türk ihracatının düşük döviz oranlarının da etkisiyle büyümesi, tek parti iktidarının dış yatırımlarda güven yaratması, iki ülkenin hükümet düzeyinde gerçekleştirdiği resmi ziyaretler ve nihayet 11 Eylül saldırı sonucunda A.B.D’den gerekli yatırım desteğini almayan Suudi işadamlarının da etkisiyle iki ülke dış ticareti gelişme göstermiştir. 2000’den 2005’e kadar, ihracatımız sürekli artış göstermiş, 2000’de 1 milyar 233 milyon dolar olan ihracatımız 2005’te iki katından fazla artış göstererek 2 milyar 890 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. İhraç ürünlerimiz içinde en büyük payı dokumacılık ürünleri, tekstil ürünleri, ayakkabı almaktadır ivme kazanan Türk sanayisi, bunun sonucunda makineler ve ulaşım araçları, elektrikli makine ve cihazlar bölümünde de ihracatımız bu yıllarda artmıştır.

İthalatta ise, Suudi Hükümeti’nin daha önce de bahsedildiği gibi çiftçisine tarımsal destek vermesinin de yaratmış olduğu etki nedeniyle tarımsal ürünlerde ithal edilmiştir. Tarımsal ürünler ithalatımızın beş yıllık toplam değeri 42,2 milyon dolarken, tarımsal hammaddelerin ithalatı beş yılda 39,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. En fazla ithal edilen madde gurupları ise doğal olarak madencilik ürünleri olup, bu ürünün toplam ithalatı 5 milyar 430 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Mineral yakıtlar ve mineral yağlar ise hemen hemen aynı toplam değerinde olup 5 milyar 416 milyon dolar seviyesindedir. Bu dönemin toplam ithalat değeri ise 19 milyar 679 milyon dolardır.

Grafik: 2.4. 2000–2005 Yılları Arasında Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti

Kaynak: TÜİK

2.5.1. Son Dönemlerde Türk-Suudi Arabistan İlişkileri

İki ülkenin son dönem özel sektör temasları Abdullah S. Al-Dahlan başkanlığında Suudi iş adamlarından oluşan 10 kişilik bir heyet 24-28 Nisan 2000 tarihlerinde TOBB koordinasyonunda ülkemizi ziyaret etmiş, konuk heyet Dış Ticaret Müsteşarlığı, GAP İdaresi Başkanlığı, TİSK, KOSGEB, İGEME ve DEİK yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuşlardır.⁹⁸ Görüşmelerde Türk firmalarının Suudi Arabistan'a ihracatta karşılaştıkları gümrük, pasaport, kontrol belgeleri, standardizasyon, vize gibi sorunların çözümü için komite kurulması hedeflenmiştir.

Cidde Başkonsolosluğu, Türk yatırımcıları için, iş yapabilecekleri belli başlı sektörler hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Süt ve su sektörleri dışında önerdiği diğer sektörler imalat sanayisi ve dayanıklı tüketim malları olmak üzere sekiz sektör hakkında ayrıntılı bilgi sunulmuştur. (Alüminyum, Demir-Çelik, Oluklu Mukavva, Çimento, Mobilya, Tekstil).

Türkiye-Suudi Arabistan arasında enerji sektöründe girişimlerde bulunulmuş, başta petrol ve doğal gaz arama ve üretiminde işbirliğine gidilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda Türkiye-Suudi Arabistan VI. Dönem KEK Protokolü uyarınca, Petrol Ofisi Anonim Şirketi (POAŞ) tarafından Petromin Lubricating Oil Company (Petrolub)'ye

⁹⁸ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.54*

POAŞ ile ilgili bilgiler iletilmiş ve üretim-pazarlama alanlarında işbirliğini yapabileceği ifade edilmiştir. Su kaynaklarının geliştirilmesi ve su temini konusunda Suudi Arabistan tarafınca istenmesi durumunda, DSİ'ce yeraltı suları araştırması ve geliştirilmesi hedeflenmiş, ayrıca Manavgat Su Temini Projesinden Suudi Arabistan'a tankerlerle su satılması hedeflenmiştir.⁹⁹

Müteahhitlik ve yatırımlar konusunda ise mevcut projelerin bitirilmesi ve Türk müteahhitlerin alacakları konusunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Müteahhitlik çalışmaları içinde Suudi Arabistan'da 1980–2000 döneminde, 3,5 milyar Dolarlık bölümü Uluslararası Müteahhitler Birliği üyesi firmalarımızca olmak üzere, toplam 4 milyar tutarında 90'a yakın proje üstlenmiştir. Söz konusu projelerin değer bazında önemli bir bölümünü altyapı ve konut projeleri oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Aynı zamanda Türkiye'de faaliyet gösteren 5,024 adet yabancı sermayeli firmadan 92 adeti Suudi Arabistan menşeli sermayeye sahip bulunmaktadır (Mayıs 2000). Suudi Arabistan sermayeli 92 firmanın 72'si hizmetler (ağırlıklı olarak ticaret), 17'si imalat sanayi ve 3'ü madencilik alanlarında faaliyet göstermektedir. Söz konusu firmalar için verilen yabancı sermaye izni toplamı 295 milyon Dolar olup, 26 milyar Dolar tutarındaki toplam yabancı sermaye izni içinde %0,01'lik bir paya sahiptir.¹⁰¹

Bununla birlikte Türkiye, Suudi Arabistan'da daha çok inşaat sektöründe pazar bulmaya çalışmaktadır. Bu anlamda en büyük adım geçtiğimiz günlerde atılmış Türkiye'nin öncü taahhüt firmalarından Gama, Suudi Arabistan'la iki dev projeye imza atmıştır. Suudi Arabistan'da Gama tarafından yapılacak olan polypropylene fabrikası ve çimento fabrikası yeni üretim hattı inşaatının toplam proje bedeli 128,7 milyon dolardır. Gama 82,5 milyon Dolar tutarındaki Rabigh Çimento Fabrikası Yeni Üretim Hattı Projesi kapsamında malzeme dahil olmak üzere, detay mühendislik, inşaat, çelik imalatı ile mekanik ve çelik montaj işlerini üstlenecektir.¹⁰² İşin yapılış türüne ve yapılan yatırımların özelliklerine bakıldığında, 1965'ten günümüze Türk sermayesinin, Suudi Arabistan pazarında üretim ve iş kurma alışkanlıklarının özünde pek değişmediği, özellikle petrol gelirleriyle canlanan, uluslararası çatışma ve gerginliklerde yine petrol gelirinin azalmasıyla daralan inşaat sektörü, yakın dönemde de cazibesini korumuştur.

⁹⁹ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.55*

¹⁰⁰ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e. s.56*

¹⁰¹ *Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti, a.g.e., s.57*

¹⁰² *Akşam Gazetesi 28/02/2006*

2005 yılında Suudi Arabistan borsasının dünya genelinde en çok kazandıran borsalar arasına girmesini de Türk sermayesi iyi değerlendirememiştir. 11 Eylül saldırıları sonunda ABD'den uzaklaşan Suudi sermayesi ülkesinde 24 milyar Dolar ile dönmesi bunla birlikte 2005 petrol gelirininin 305 milyar Dolar olacağı tahmini Suudi Arabistan Borsası'nı olumlu etkilemiştir.¹⁰³ Ancak bu dönemde Türk Borsası'nın da %67,1 oranında büyümesi ve Türk sermayedarların da, Suudi Arabistan Borsası gibi petrol gelirlerine bağımlı bu denli güçlü bir sermaye karşısında güçsüz kalacakları endişesi nedeniyle Arap Borsaları'na Türk sermayesi tarafından pek sıcak bakılmamıştır.

Suudi Arabistan ile ihracatımızı geliştirmek için öncelikle bu ülkenin ticaret mevzuatını bilmek gerekmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Suudi Arabistan'da rekabete dayalı serbest ticaret politikası uygulanmaktadır. Döviz kontrolü, miktar kısıtlamaları veya gümrük kısıtlamaları bulunmamaktadır.¹⁰⁴ Türü ne olursa olsun bütün ticari mallardan gümrük vergisi almaktadır. Transit geçişlerden mevzuatı gereği alması gereken vergiyi istememektedir. Yine Suudi Arabistan'ın ticaret mevzuatına göre eksport amacıyla ithal edilen bütün mallarda, ithalatçının bir Suudi vatandaşı olma zorunluluğu bulunmaktadır. "Kefil" uygulaması olarak bilinen bu mevzuatın, Türk ihracatçısını yabancı olduğu Suudi pazarında daha da zorlamaktadır.

Suudi Arabistan gümrük vergisinden temel yiyecek ürünleri, bir kısım tıbbi ilaçlar ve kalkınma için getirilen sermaye ürünleri hariç %12 azalmaktadır. İthal ettiği ürünleri, 1995'te kurduğu Suudi Arabistan Standartları Enstitüsü aracılığıyla Dünya standardında olup olmadığını sıkı bir şekilde kontrol etmektedir. (Tablo 2.9)

¹⁰³ Orhan Tekeoğlu, www.milliyet.com.tr

¹⁰⁴ TOPRAK, S. a.g.e. , s.101

Tablo 2.9. İkili ticaret verileri ve genel dış ticaretimiz içindeki payı.

Yıl	İhracatımız	Genel İhracat İçinde Payı (%)	İthalatımız	Genel İthalat İçinde Payı (%)	Hacim	Denge
1992	487.026	3,31	1.664.999	7,28	2.152.025	- 1.117.973
1993	652.374	4,25	1.499.746	5,09	2.152.120	- 847.372
1994	609.395	3,37	1.228.812	5,28	1.838.207	- 619.417
1995	470.018	2,17	1.382.990	3,87	1.853.008	- 912.972
1996	430.644	1,85	1.707.636	3,52	2.138.280	- 1.276.992
1997	534.997	2,04	1.017.640	2,09	1.552.637	- 482.643
1998	473.868	1,76	669.950	1,46	1.143.818	- 196.082
1999	367.184	1,38	579.161	1,42	946.345	- 211.977
2000	372.155	1,4	951.421	1,8	1.323.576	-579.266
2001	399.000	1,6	647.000	1,9	1.046.000	- 248.000

Kaynak: Cidde Ticaret Ataşeliği. (1.000 ABD \$)

III. BÖLÜM

MADDE GRUPLARINA GÖRE TÜRKİYE - SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1. Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler

Bu gruptaki canlı hayvanlar; bunların etleri ve yenilen sakatatlar, kabuklu hayvanlar, balıklar, yumuşakça ve omurgasızlar ile hayvansal ürünlerin önemli bölümünü teşkil eden süt ve süt ürünleri, kuş ve kümes yumurtaları, bal ve adı belirtilmemiş olan hayvansal menşeli ürünlerden meydana gelmiştir. Suudi Arabistan'ın kurak, yarı kurak iklim şartları düşünüldüğünde, canlı hayvanlar madde grubunun Türkiye aleyhine ithalata yönelik olması şaşırtıcıdır.

Canlı hayvanlar grubunda, Suudi Arabistan'la ilk ticaretimiz 1937 yılında, canlı koyun ve keçiler bölümünden 53,2 dolarlık ithalatla başlamıştır. 1970 yılına kadar Suudi Arabistan'la canlı hayvan ve ürünleri ithalatının olmadığı görülmektedir. 1970 – 80 yılları arasında, 1974 yılı hariç, bütün yıllarda gerçekleştirilen canlı hayvan ithalatı, en yüksek değerine 1980 yılında 5,2 milyon dolar seviyesine yükselerek gerçekleştirmiştir. En çok ithal edilen bölümü ise; canlı koyun ve keçi cinsi hayvanlar ile büyükbaş hayvanların et ve yenilen sakatatları oluşturmaktadır. Türkiye nüfusunun artması ve hızlı bir şekilde Türkiye'nin kentleşmeye yöneldiği bu dönem, aynı zamanda Suudi Arabistan ekonomisinin de serbest piyasaya göre düzenlendiği koşulları kapsamaktadır. Köyden kente gerçekleşen göçlerle azalan kırsal nüfus miktarı, hayvancılıkla ilgilenen nüfusun azalmasına, mera hayvancılığına bağımlılıkla da et ve süt kalitesinin istenen değerde gerçekleşmemesine neden olmuştur. Aynı dönemi kapsayan Suudi Arabistan ekonomisi, petrolden elde etmiş olduğu geliri, planlı büyümeye yöneltmiş, tarım ve hayvancılık sektörüne büyük çapta sübvansiyon uygulamıştır. Canlı hayvanlar ve ürünlerinin Türk ithalatındaki en büyük artışı 1980 – 1990 yılları aralığında gerçekleşmiştir. 1981 yılında ithalat 38,6 milyon dolar gerçekleşmiştir. Ordunun yönetime el koyduğu ve yeni bir anayasa ile sistemin oturtulmaya çalışıldığı 1982 – 83 ve 84 yıllarında canlı hayvanlar ve ürünleri maddesinden herhangi bir ithalat değeri gerçekleştirilmemiştir. Dönemin iktidarı tarafından hayata geçirilen 24 Ocak Ekonomik Kararları neticesinde, ithal ikameye önem verilmiş, Türk Lirası'nın döviz karşısında değeri düşürülerek serbest piyasa ekonomisine

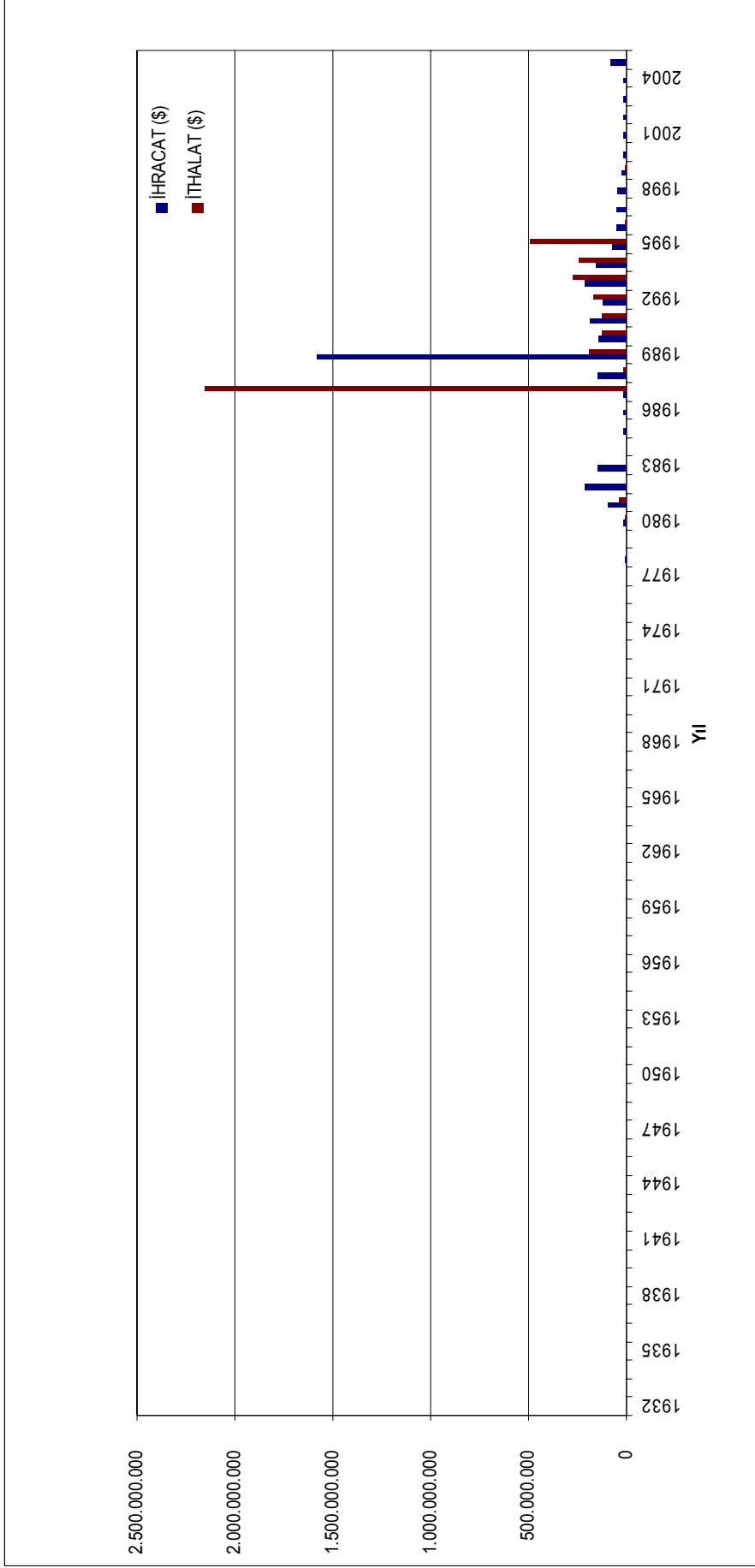
geçilmiştir. Türkiye, bu dönemde daha çok sanayi ürünleri ihracatına önem verdiğiinden, tarım ile birlikte hayvancılık da zarar görmüş, aradaki açığın ise ithalatla kapatılması yoluna gidilmiştir.

Canlı hayvan ve ürünlerindeki en yüksek ithalat değeri ise 2 milyar 156 milyon dolarla 1987 yılında gerçekleşmiştir. Yapılan ithalatta ise; yine, canlı koyun ve keçiler ile büyükbaş hayvan eti ve bunların sakatları önemini korumuştur. İran, Irak, Suriye gibi canlı hayvan ithalatını gerçekleştirdiğimiz ülkelerde, özellikle bu dönemde Irak - İran Savaşı'nın varlığı, Suriye'nin ise savaşın yarattığı atmosferde silahlanması ve İsrail'le geleneksel çatışmalarının devam etmesi, Türkiye'yi alternatif ithalat pazarı arayışına yöneltmiştir. Aynı dönemde, bu hızlı yükselişin hemen ertesinde, (1988 yılında) ciddi ve ani bir düşüşle 11,2 milyon dolara gerilemiştir. 1989'da ciddi bir yükseliş göstermiş, 192 milyon dolara çıkmıştır. 1990 – 2000 yılları arasında iniş ve çıkışla seyreden canlı hayvan ithalatı, bu dönemde en yüksek değerini 1995 yılında 494,7 milyon dolarla bulmuştur. Bu yükselişte, dönemin siyasi iktidarının Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında değişiklikler yapması etkili olmuştur. 1990'lar, hatta 2000 – 2005 yılları Türkiye'nin yüzünü Batı'ya çevirdiği; siyasi, ekonomik gibi politikalarının birçoğunu Batı endeksli yürüttüğü yıllardır. Avrupa Birliği ülkeleriyle Türk ekonomisinin yakınlaşması, Türkiye'nin bazı alanlarda Batının açık bir pazarı haline gelmesi; Türk ithalatında Suudi Arabistan'la birlikte diğer Ortadoğu ülkelerinin etkisini azaltmıştır. Türkiye son 15 yılda canlı hayvan alımının dışında daha çok damızlık hayvan ve büyükbaş hayvan etleri ve sakatlarını başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa Birliği ülkelerinden ithal etmiştir.

Suudi Arabistan'a yaptığımız ihracat ise 1947 yılında 83 bin dolarla başlamıştır. 1980 yılına kadar ciddi bir satışı olmamıştır. Halbuki Türkiye'nin yerel coğrafik şartları başta küçükbaş hayvan besiciliğine çok elverişlidir, ayrıca Suudi Arabistan'da Hac ziyareti sırasında kurban adanması ve bundan da canlı hayvanın tercih edilmesi, Türkiye için bir pazar yaratabilirdi. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a canlı hayvan ve ürünlerinin ihracatında bu kadar yetersiz kalmasının temel nedeni, Türkiye'de yürütülen hayvancılığın mera hayvancılığı türünde olması, ahır veya besi hayvancılığının tercih edilmemesidir. Mera hayvancılığında et kalitesinin doğal koşullara bağlı olduğu düşünülürse, ayrıca hastalıklara açık olması ve hayvanların veteriner denetiminde bulunmaması, zaten büyük titizlenmeler gösteren Suudi Arabistan ticaret mevzuatını Türk ihracatçısı çoğu zaman geçememiştir.

1980 – 1990 yılları arasında en büyük yükseliş 1982 yılında 213,7 milyon dolarla gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra durgunluk dönemine giren ihracatımız 1987'den 1989 yılına kadar sürekli artmıştır. 1989 yılı Türkiye'nin Suudi Arabistan'a canlı hayvan ihracatının rekor seviyeye yükseldiği yıl olmuştur. 1 milyar 582 milyon dolarlık ihracatımızın olduğu bu dönem ani ve hızlı bir kırılma noktasıyla, 1990 yılında 141 milyon dolara düşmüştür. 1990'lı yılların istikrarsız ve dışa bağımlı Türk ekonomisi, Suudi Arabistan'la olan canlı hayvan ticaretinde 2004 yılına kadar sürekli bir düşüş göstermiştir. 2004 yılında 14,6 milyon olan ihracatımız, 2005 yılında 81,3 milyon dolara yükselmiştir.

Bütün bunlarla birlikte Suudi Arabistan'la yaptığımız canlı hayvan ticaretinde 3 milyar 458 milyon ihracatımıza karşılık, 3 milyar 841 milyon ithalatımız gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığımız ise 383 milyon dolar olmuştur.

Grafik 3.1. Canlı hayvanlar ile hayvansal ürünler

Kaynak: TÜİK multelif yıllara ait veriler.)

3.2. Bitkisel Ürünler

Bu grubu meydana getiren ürünler; canlı bitki ve çiçek müstahsaları, yenilen sebzeler ve bazı kökler ile yumrular, yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turuncgiller ve kavun, karpuz kabukları, çay, kahve, baharat, hububat, değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, yağlı tohum ve meyveler, sanayi bitkileri, hayvan yemi, sakız, reçine ve örülmeye elverişli maddelerdir.

Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiğimiz ilk ithalat 2682 bin dolarla 1937'de gerçekleşmiştir. 2005 yılına kadar gerçekleştirdiğimiz ithalatın genel toplamı 68,8 milyon dolar civarındadır. İthalatımızda yer alan ürünler; keçiyoynuzu, yağlı tohumlar ve meyveler, yerfıstığı ve Suudi Arabistan'ın bitkisel ürünlerde geleneksel ürünü olan hurmadır. Bitkisel ürünlerde en büyük ithalat değeri 35,7 milyon dolarla 1989 yılında gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan iklimine bakıldığında, Türkiye'ye ihraç edebileceği ürünlerin çok sınırlı olduğu görülecektir. Buna rağmen, Suudi hükümetinin tarımı teşvik etmesi sonucunda başta buğday alımına yaptığı destek, bazı yıllarda (1985 – 1991 yılları arasında) Suudi Arabistan'ı dünya buğday rekortmeni yapmıştır. Ülkenin 1984'te buğday üretimi 1 milyon ton civarında iken 1992'de 4,1 milyon tona ulaşmıştır. 1993'te ihraç etmiş olduğu 2,2 milyon tonluk buğdayla dünyadaki altıncı büyük buğday ihracatçısı durumuna gelmiştir. Ülkenin tarım ürünlerindeki bu gelişimi, Türkiye ile yaptığı ihracata da yansımış, en yüksek değerini ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1989 yılında bulmuştur.

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a, bitkisel ürünlerde gerçekleştirdiği ihracat gelişimine bakıldığında; ilk ihracatımız 1938'de 3707 dolarla gerçekleşmiştir. 1939 yılında ise 626 dolara gerilemiştir. Bitkisel ürünler ihracatımız diğer madde guruplarıyla karşılaştırıldığında hemen hemen bütün yıllar boyunca ihracatımızın olduğu bölümü oluşturmaktadır. Geleneksel ihraç ürünlerimizi oluşturan tarım ürünlerinin üretimi modern tarım metotlarıyla olmasa da her zaman satışımıza konu olmuştur. Bu ürünlerinin içinde kabuklu ve kabuksuz fındık, incir, kabuklu ve kabuksuz ceviz ve badem, kayısı, kuru ve yaş üzüm v.b gibi ürünler bulunmaktadır. 1980 yılına kadar ciddi bir hareketlilik göstermemiştir. Bunun en önemli nedeni 1980 öncesi Türk tarımının gelişen teknolojilerden uzak geleneksel yöntemlerle tarım hayatını yürütmesidir, ayrıca Türk Lirası değerinin yüksek olması, Türk ihracatının rekabet gücünü düşürmüştür. 1980'de, liberal

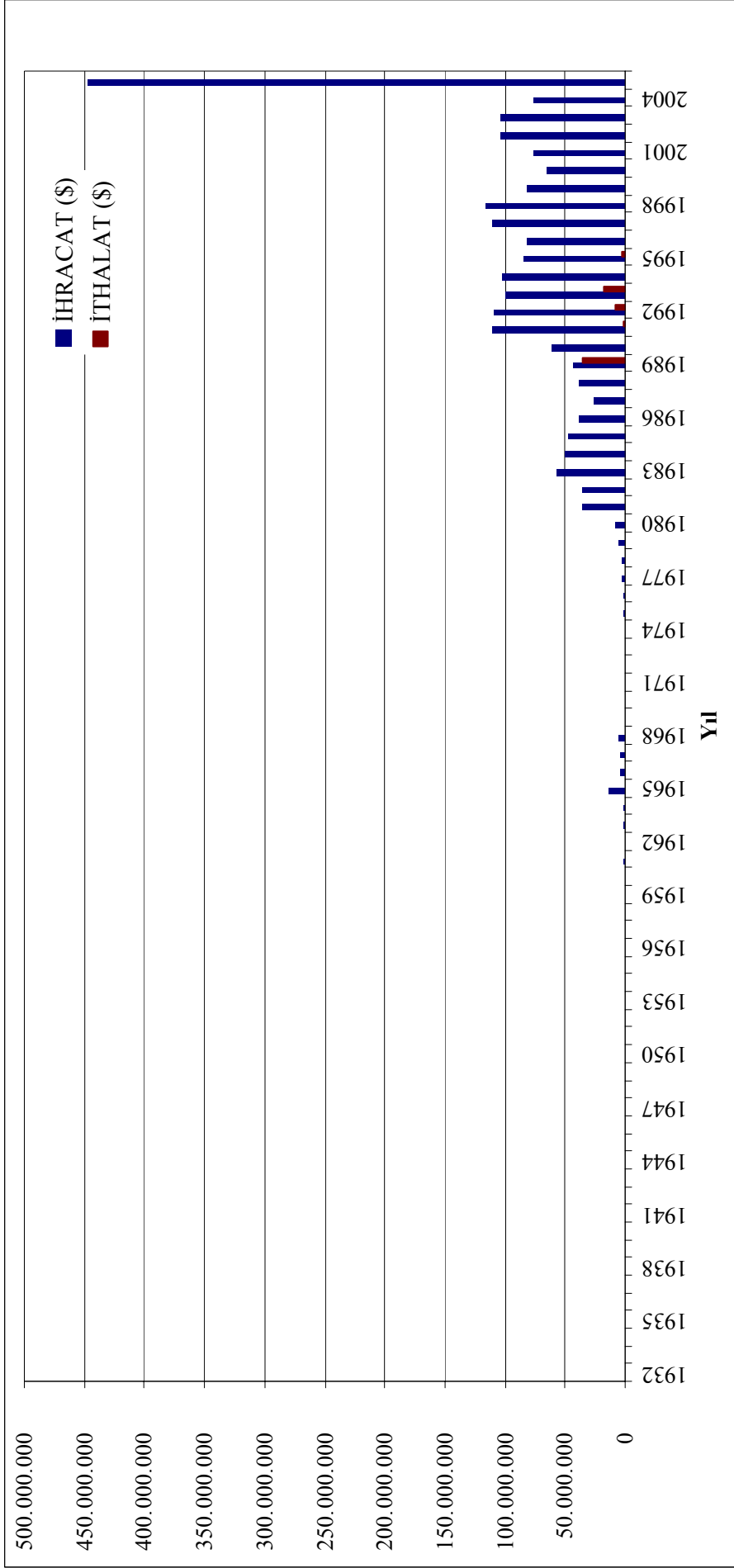
politikaların etkisiyle gelişen Türk ihracatı, bitkisel ürünlerde de rekabet gücünü artırmıştır.

1980 öncesi Türk tarımının, başta sulama, gübreleme kaliteli tohum, makineleşme, üründe çeşitlilik gibi tarıma beşeri müdahalenin sermaye yetersizliği nedeniyle sınırlı kalması, buna karşılık elde edilen ürünlerin paketlenmesi, bozulabilir ürünlerin (sebze ve meyvelerin) uzak mesafelere taşınmasında soğuk hava depolarından yoksun veya sınırlı teknolojilerle ihracatın yürütülmesi, Suudi Arabistan pazarını, Türkiye için uzun yıllar rekabetten uzak tutmuştur. 1980'den sonra, ufak iniş ve çıkışlarla sürekli artan bitkisel ürünler ihracatı, 1991 yılında 110 milyon dolar seviyesine yükseltmiştir. İhracatımızda turunçgiller, yaş ve kuru üzüm, incir, fındık gibi geleneksel ihracat ürünlerimizin dışında sebzeler (domates, salatalık), patates, soğan, kurutulmuş sebzeler, çay, keçi boynuzu, buğday, nişastalar, ayrıca elma, kayısı, hurma, armut gibi meyveler ön sırada yer almaktadır.

Türkiye'de, 1999'da yaşanan Gölcük depremi sonucunda daralan ekonomi, Suudi Arabistan ihracatına da kısmen de olsa yansımış, 2000 yılında bitkisel ürünler ihracatımız 64,8 milyon dolar civarında seyretmiştir. Takip eden yıllarda 2002 - 2003'te 10 milyon dolar seviyesinde olan ihracatımız, 2004'te ufak bir düşüşle 76,3 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Ancak Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracatımız, en yüksek seviyesine 2005 yılında, 446 milyon dolar olarak ulaşmıştır. Hiçbir dönemde 150 milyon dolar seviyesine bile çıkamayan bitkisel ürünler ihracatımız 2005 yılında 446 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

2005'te Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracat değeri sadece bu ülkeye özgü değildir. Siyasi iktidarın Avrupa Birliği ülkelerine alternatif pazar arayışları, Basra Körfezi ülkeleriyle birlikte Ortadoğu'nun diğer ülkelerine yapılan resmi ziyaretler sonucunda alınan işbirliği kararları iki ülke ticaretini canlandırmıştır. Ancak en önemli etken 2005 yılında Türk ekonomisinde yaşanan büyümedir. Türk Lirası'ndan altı sıfırın atılması, IMF'yle varılan işbirliği, Avrupa Birliği'nden yansıyan olumlu haberler ve nihayetinde tek parti iktidarının piyasalarda yarattığı güven ortamı birçok yatırımcının Türkiye'ye yönelmesini sağlamıştır. Suudi Arabistan Hükümeti'nin de daralan ekonomisine canlılık kazandırmak adına teşvik ettiği yatırımcıları ve Irak'ın ABD tarafından işgaliyle başlayan Ortadoğu ticaret boşluğu iki ülkenin dış ticaretini yakınlaştırmıştır.

Toplam ihracatımız 2 milyar 250 milyon dolar iken; ithalatımız 69,7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bitkisel ürünler ticaretimizde Suudi Arabistan'la 2 milyar 181 milyon dolar dış ticaret fazlalığı yaşanmıştır.

Grafik 3.2. Bitkisel ürünler

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.3. Hayvansal ve Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar

Bu bölümde; hayvansal, bitkisel katı - sıvı yağlar ve bitkisel mumlar v.b. ürünler yer almaktadır.

Bu grupta Suudi Arabistan'la ilk ithalatımız 1986 yılında 3936 dolar olarak başlamıştır. 1998 yılına kadar hayvansal ve bitkisel yağların ithalatında hiçbir alımın olmadığı görülmüştür. 1998 yılından 2004 yılına kadar 5000 ile 10000 dolar arasında seyreden ithalatımız ciddi bir hareketlilik göstermemiştir. İthal ürünler ise; bitkisel yağlar, zeytinyağları, margarin olarak gerçekleşmiştir. Toplam ithalatımız 559 bin dolardır. Bu bölümün ürünlerini daha çok bitkisel ürünler ve onların yağları (ayçiçeği, zeytinyağı) oluşturduğundan, Suudi Arabistan'ın bu ürünlerdeki ihracatının sınırlılığı anlaşılacaktır. Nihayetinde bitkisel ürünlerin işlenerek yeni bir ürün elde edilmesi, her şeyden önce o bitkinin adı geçen ülkenin doğal koşullarında yoğun olarak yetiştirilmesini gerektirir. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi Suudi Arabistan ikliminin kurak karakterde olması, tarım ürünleri yetiştiriciliğini hem yüksek sıcaklık ve bunun paralelinde şiddetli buharlaşmayla güçlendirmekte hem de tarım ürünleri ülkenin hızlı artan nüfusunun ihtiyaçlarını ancak karşılayabilmektedir. Bu nedenle ülke, hayvansal ve bitkisel yağlar grubunda açık bir pazar özelliğindedir.

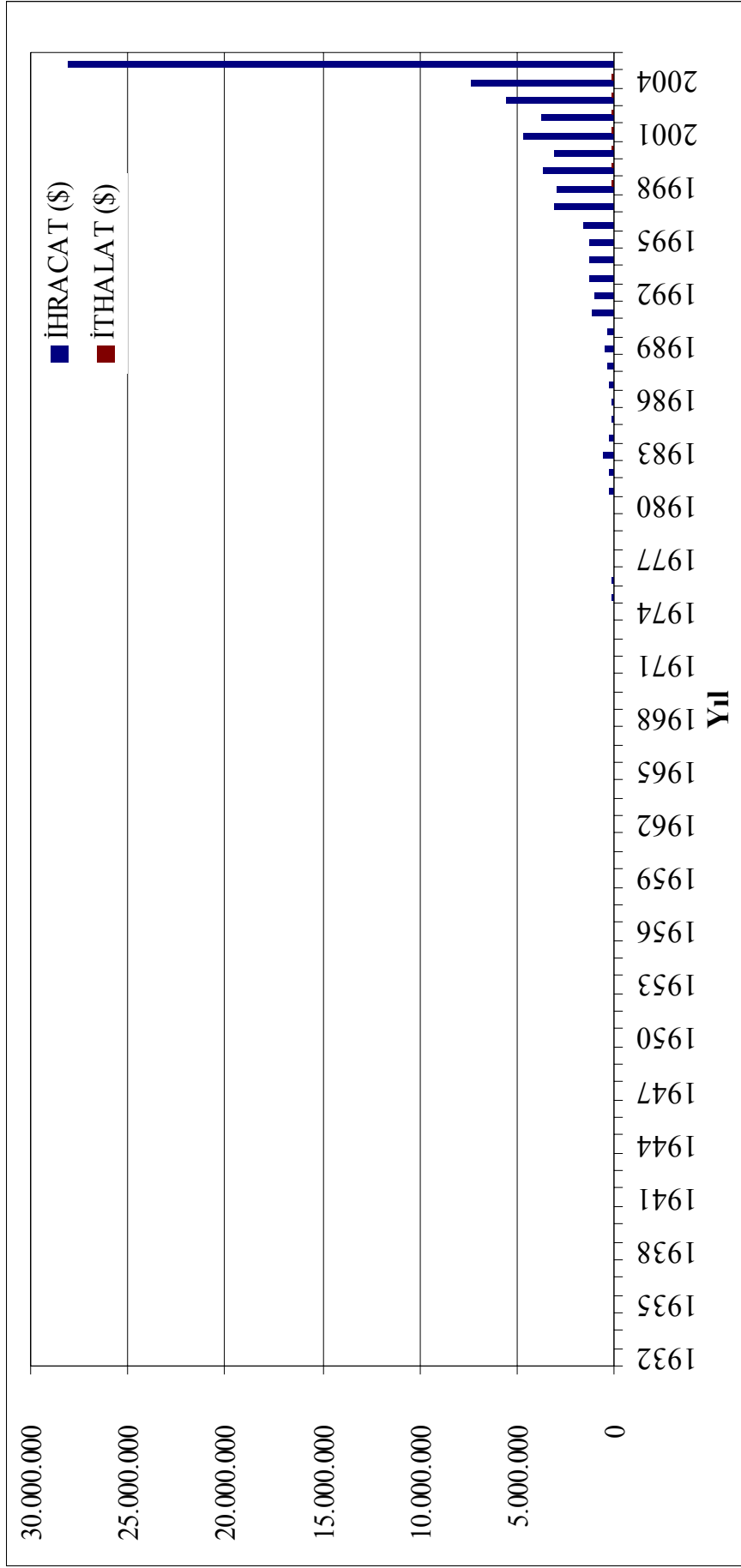
Türkiye'nin, hayvansal ve bitkisel yağlar ihracatında ilk değer 1952'de 2016 dolarlık zeytinyağı satışıyla başlamıştır. 1964 yılına kadar herhangi satışı gerçekleşmemiş, aynı yıl ihracatımız, 22275 bin dolar olmuştur. Aynı şekilde 1973 yılına kadar ihracatımızın gerçekleşmediği Suudi Arabistan, bu tarihten 1991'e kadar 10 bin dolar seviyesinde seyretmiştir. 1991'den 2005'e kadar, hafif iniş ve çıkışlar bir tarafa bırakılırsa, ihracatımız sürekli artmıştır. Hayvansal ve bitkisel yağlar grubunu; büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarının yağları, bitkisel yağlar (ayçiçeği, mısır, soya), zeytinyağı, margarin v.b. gibi ürünler oluşturmaktadır. Türkiye'nin iklim özellikleri düşünüldüğünde, süre giden ihracatın yerinde olduğu; ancak, Avrupa Birliği ülkeleriyle yapılan ihracatımızla karşılaştırıldığında oranının düşük olduğu anlaşılacaktır.

Suudi Arabistan ticaretinde katı mevzuatların olduğu bilinmektedir. İslam dinince yenilmesi, (domuz eti, yağı ve ürünleri) ve içilmesi (alkollü içecekler) haram olan ürünlerin ithalatını Suudi Arabistan hükümeti kesinlikle yasaklamıştır; ancak Türkiye'nin Suudi Arabistan'a 2002 yılında katı domuz yağı ihracatı şaşırtıcıdır. Suudi

Arabistan; Türkiye'den bu ithalatını gerçekleştirme nedeni olarak ülkede Müslüman olmayan nüfusun artışı düşünülebilir.

Hayvansal ve bitkisel ürünler ihracatımıza tekrar dönersek, gereken önemin verilmediği ve uzun bir süre yağ sanayisinde ürün çeşidine gidilmediği, likide yağlarımızın Ortadoğu pazarında gerektiği yeri almadığı görülecektir. Bununla birlikte, Türkiye'de sıvı yağ tüketimi de yeni sayılabilecek bir alışkanlıktır. Her ne kadar geniş bir kesiminin Akdeniz iklimi kuşağı içinde yer alması nedeniyle zeytinyağı tüketimi fazla olması gerekirken maalesef uzun bir süre yurdun geneline yayılamamıştır. Bu durumun temel nedeni Türk beslenme biçiminin daha çok katı yağlar (margarin ve tereyağı) üzerine kurulmasıdır. 1990'lardan sonra tarımda gelişen sulama koşulları başta mısır olmak üzere, ayçiçeği ve soya gibi ürünlerin ekim alanını genişletmiş, bu da ihtiyaç fazlasını doğurmuştur. Bu paralelde artan yağ ihracatı en hızlı artışını 2004 – 2005 yılında gerçekleştirmiştir. 2004 yılında 7,3 milyon dolar olan ihracatımız, 2005 yılında 4 kat artarak 28,1 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.

Bu bölüm ürünlerinde toplam ithalat değerimiz 559 bin dolar iken, ihracatımız 72,9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 72,3 milyon dolardır.

Grafik:3.3. Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar
 Kaynak:TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.4. Gıda Sanayi Müstahsaları

Bu bölümü oluşturan ürünler; et, balık, kabuklu hayvan, yumuşakça, şeker ve şeker mamulleri, un, nişasta, süt teşkil eden mamuller, sebze, meyve, bitki parçaları, meşrubat, alkollü içecekler, yemler, tütün ve tütün ürünleridir.

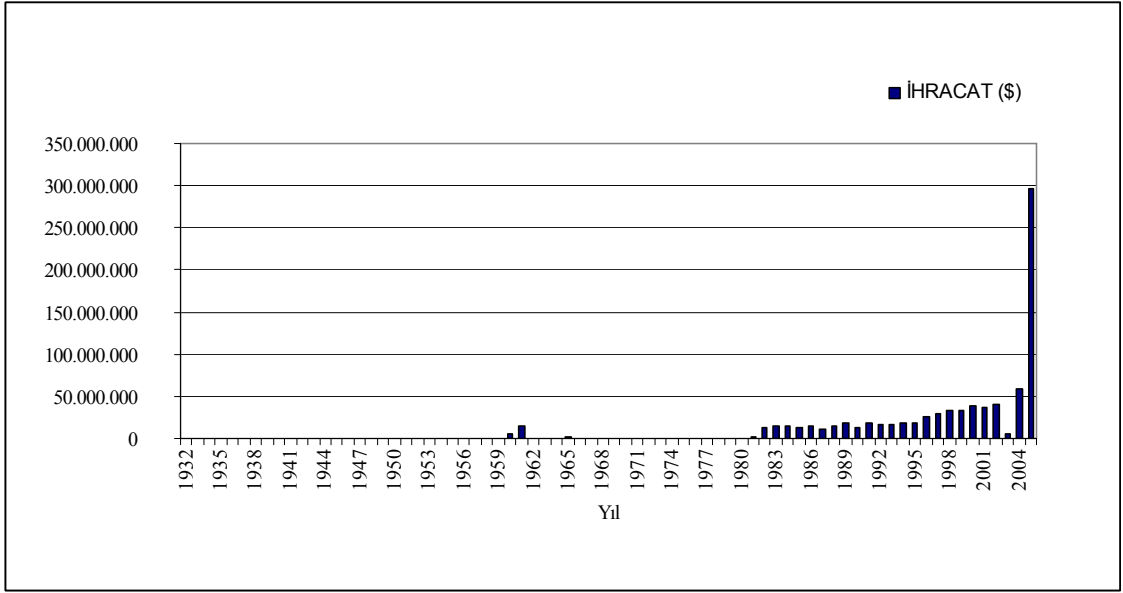
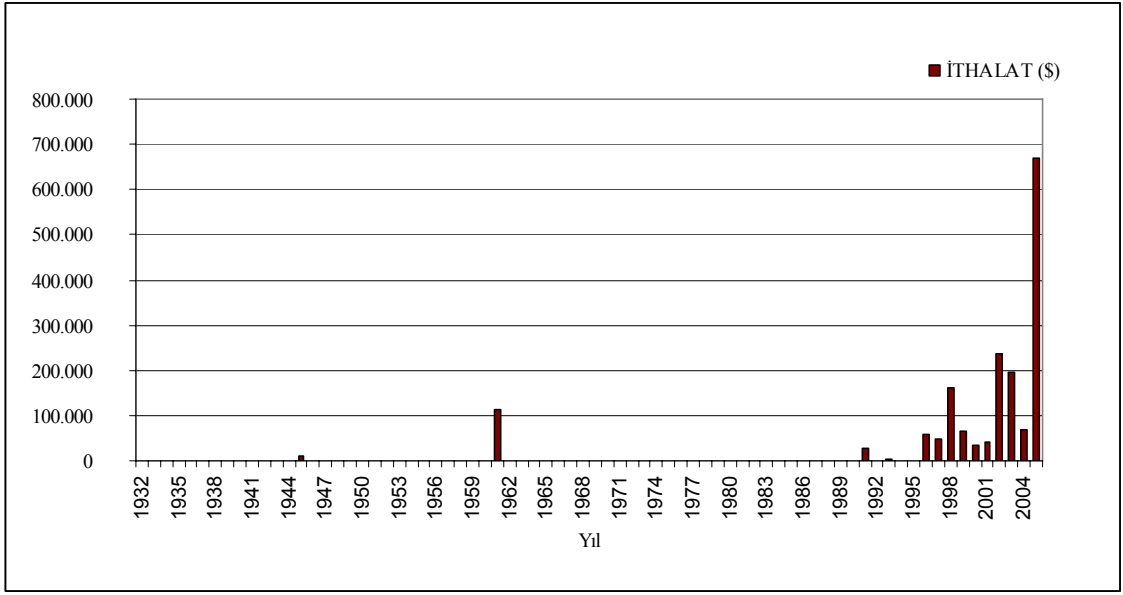
Bu bölüm ürünlerinden ilk alım, 1945'te yılında çikolata ve kakao içeren gıdaların 4760 dolarlık alımıyla başlamıştır. Suudi Arabistan'ın, özellikle gıda ürünlerinde %90 dışa bağımlı olması nedeniyle uzun yıllar alımın olmadığı, gerçekleşen alımların ise değerce düşük olduğu bu bölüm ürünlerinin ithalat grafiğine bakıldığında görülecektir. İkinci alımımız, 1961 yılında kabuklu deniz hayvanlarının ithaliyle gerçekleşmiş, karşılığında 114 363 dolar ödeme yapılmıştır. Bu bölüm ürünlerinin ithalinde, uzun yıllar herhangi bir alım gerçekleşmemiş, 30 yıllık aradan sonra 1991'de üçüncü alım yapılmıştır. 1991'de çikolata ve kakao içeren gıdaların 27872 dolara alımı yapılmıştır. 2005 yılına kadar 670 bin dolar olarak gerçekleşen ithalatımızı, kakao içermeyen şeker mamulleri, ekmek, pasta, kek, bisküvi, sebze ve meyve gibi bitki parçaları, sular, mayalar v.b gibi ürünler oluşturmaktadır. 2. ve 3. bölümde yer alan ürün kataloguna benzer özellikler taşıyan gıda sanayisi ürünlerinde tıpkı 2. ve 3. bölüm ürünlerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihracatı çok düşüktür. Daha önce de bahsedildiği gibi, ülkenin genel coğrafik şartları; özellikle iklimi, tarımsal faaliyetlere yetersizdir. Bu durumun en doğal sonucu da tarım ürünleri, bitkisel yağlar ve işlenmiş gıda ürünlerinin ihracatının çok düşük seviyelerde olduğudur. Üstelik Suudi Arabistan'ın kendi ihtiyacını karşılamada yetersiz olduğu düşünülürse, gıda sanayisi ürünlerinin ihracatındaki düşük değer göstermesi daha iyi anlaşılacaktır.

Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz gıda sanayisi müstahsaları ihracatının ilk satışı 1947 yılında 104 bin dolarla, un, nişasta ve malt müstahsalarıyla gerçekleşmiştir. 2. ve 3. bölümde yer alan ürünleri satışına paralel olarak bu bölümün gelişimi hemen hemen benzerlik gösterir. 1969 – 1977 yılları arasında 10 bin ile 80 bin dolar arasında gerçekleşen ihracatımız, dönemin yetersiz teknolojisinden, olumsuz etkilenmiştir. 1980 öncesi başta sanayi gibi ekonomik faaliyetlerde devletçilik, rekabeti engellemiş ve rekabete yönelik mal üretimini ve satışını sekteye uğratmıştır. Bu bölümde ilk artış, 1980 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık üç kat olarak 1,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi işlenmiş ürünlerin ihracatı, başta sermaye olmak üzere, teknolojiye, pazar ve ülkelerin ihracatta uyguladıkları kur politikalarına bağlıdır. 1980 ekonomik kararları, Türk ihracatına hareketlilik

kazandırmış, 80'ler boyunca gıda sanayisi müstahsaları ufak iniş çıkışlarla yükselişini sürdürmüştür. İhracatımızı sosisler, şekerler, un ve nişastalar, makarnalar, ekmekek, işlenmiş domates, sirke ve tatlandırıcısız sular oluşturmuştur.

Gıda sanayisi müstahsaları 1994 yılında 19,1 milyon dolarla 20 milyon sınırını zorlamıştır. 2002 yılında 40,3 milyon dolar olan ihracatımız, 2003'te 5,5 milyona kadar düşmüştür. Bu düşüşün en önemli nedeni dönemin ekonomik krizleriyle küçülen Türk ekonomisi ve zarar eden Türk üreticisidir; ancak 2004 yılında yaklaşık on kat artarak 58,7 milyon dolara yükselmiş, 2005 yılında ise 297,3 milyon dolar seviyesine çıkarak en yüksek değerine ulaşmıştır.

Bu bölüm ticaretinde toplam ihracatımız 8419,9 milyon dolar iken toplam ithalatımız 1,7 milyon dolarda kalmıştır. Dış ticaret fazlamız ise 8418,2 milyondur.

Grafik 3.4. Gıda sanayi müstahsaları
Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.5. Mineral Maddeler

Bu bölümü oluşturan ürünler; kükürt, tuz, taş, toprak, alçılar, mineral yağlar ve mamulleri, çimento, metal cevherleri ve külden maddelerdir. Bu bölümde ilk alım petrol yağının 1935 yılında 12368 dolar karşılığında alınmasıyla başlamıştır. Türkiye'nin, Suudi Arabistan'dan ithal ettiği diğer fasıllara nazaran petrol ürünleri olması nedeniyle hemen her yıl alımın olduğu bölüm ürünleri; aynı zamanda dünya piyasalarından, Ortadoğu'nun istikrarsızlığından da en fazla etkilenen ve fiyatı en fazla değişen ürün olmuştur. 1937 ve 1938 yıllarında ufak alımlarla devam eden ithalatımız, II. Dünya Savaşı'nın da çıkması nedeniyle 1946 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Bu dönemde Türkiye, mineral maddeler alımını daha çok A.B.D ile yapmış bu alımı da savaş nedeniyle sınırlandırmıştır. 1946'dan sonra aralıksız 2005'e kadar ithalatımız devam etmiştir. . İthalatımızın kesintisiz bir şekilde devam etmesinin birçok nedeni bulunmakla birlikte, en önemlisi; petrol ve ürünlerinin doğal koşullarda Türkiye'de olmamasıdır. Her ne kadar ülkemiz metalik madenlerce zenginse de bunların ithali, petrol ve ürünlerinin ithalinden çok düşüktür. Gelişen sanayisi, hızla artan nüfusu ve kentleşmenin, doğurmuş olduğu karayolu ulaşımı beraberinde petrole bağımlılığı arttırmıştır. Bu nedenle Türkiye, Suudi Arabistan'dan mineral maddeleri ithal etmek zorundadır. Ancak ülkemiz alım maliyetini en aza indirmek için 1990'ların başına kadar komşu ülkelere (İran, Irak, Suriye) mineral maddeleri tedarik etme yoluna gitmiştir. Hatta Türkiye, uzun yıllar Suudi Arabistan'dan çok, Filistin'den mineral maddeleri almayı tercih etmiştir.

Türkiye petrol kaynakları bakımından komşularına göre oldukça fakir bir ülkedir. Sanayileşme ve ülkenin gelişmesi düşünüldüğünde petrolün önemi Türkiye için daha iyi anlaşılacaktır. Türkiye Ortadoğu'nun istikrarsızlığından, en fazla etkilenen Ortadoğu ve Avrupa ülkesi olmuştur. Gerek Ortadoğu ülkelerinde süre giden iç çatışmalar, gerekse bu bölge ülkelerindeki rejim ve siyasal erkin değişimi veya uzun süren savaşlar (Irak – İran) ve işgaller (Kuveyt Savaşı, 2002 ABD'nin Irak'ı işgali) Türkiye'nin petrol alımını zorlamış mekânsal yakınlığa rağmen, petrol ve ürünlerin ithali Türkiye'ye daha pahalıya mal olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ithalatımız 1947'de külçe halinde kalay ve halitasının alımıyla başlamıştır. Bu ilk alımın değeri 16,9 milyon dolardır.1947 yılından sonra ithalatımız ilk yükselişini 1952 yılında 14,5 milyon dolarla yapmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte askeri harcamaların azalması ve alınan dış kredilerle canlanan Türk ekonomisi, bu yıllarda siyasi iktidarın ekonomik politikaları nedeniyle de

ithal ağırlıklı bir dış ticaret yürütmüştür. 1969'da, 7,3 olan alım ufak iniş ve çıkışlarla 1974'te kadar sürekli artmıştır, aynı yıl ithalatımızın değeri 252,5 milyon dolara çıkmıştır. İthalatımızın hemen hemen tamamını ham petrol oluşturmaktadır, diğer ürünleri ise petrol gazı, petrol yağı, petrol bifumeni meydana getirmiştir. 1 milyar 394,2 milyon kg ham petrol alımı 137,1 milyon dolarla sağlanmıştır.

Grafik incelendiğinde 1974'ten sonra ithalatın 1980'e kadar durgun seyrettiği görülecektir. Bunun en önemli nedeni, petrol üreten ülkelerin İsrail'in Filistin'i işgal etmesini protesto amaçlı yürüttükleri petrol grevidir. Her ne kadar bütün dünya ülkeleri, bu protestonun sonunda gerçekleşen grevden çok etkilenmişlerse de Türkiye bu krizden diğer ülkelere nazaran daha az kayıpla çıkmasını bilmiştir; çünkü iki ülke arasındaki dostluk ve ticari anlaşması ilk defa 1969 yılında imzalanmış, iki ülkenin sıcak ilişkileri takip eden yıllarda da devam etmiştir. 1982'de 494,5 milyon seviyesine çıkan ithalatımız, 1990 yılına kadar sürekli azalmıştır. Bu azalışta en büyük pay, Türkiye'nin daha çok komşu ülkesi Irak'ı tercih etmesidir. Bu yılın ithalat değeri ise 494,5 milyon olarak gerçekleşmiştir.

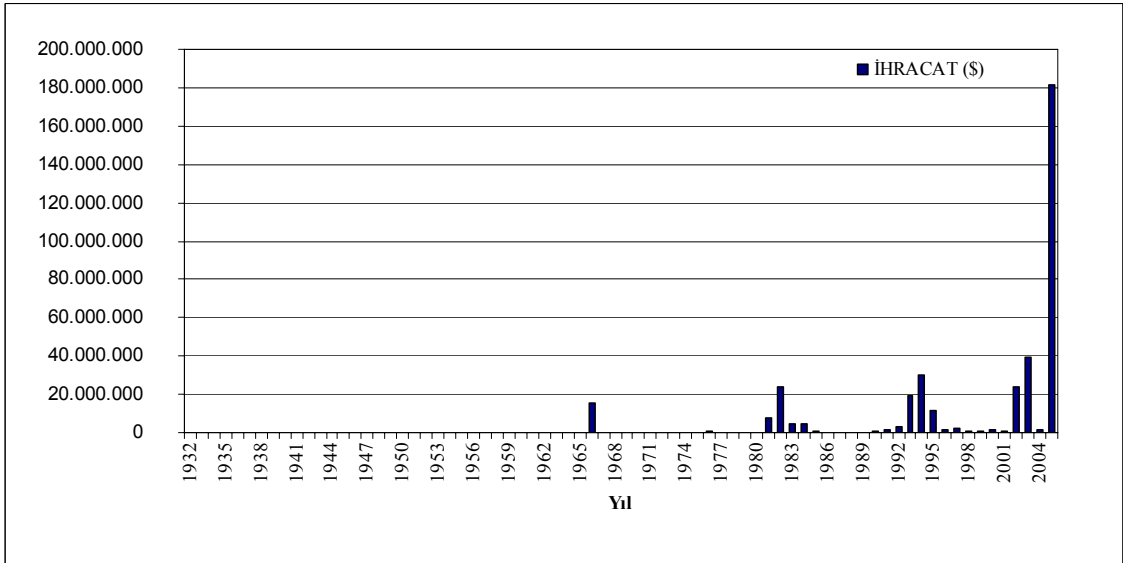
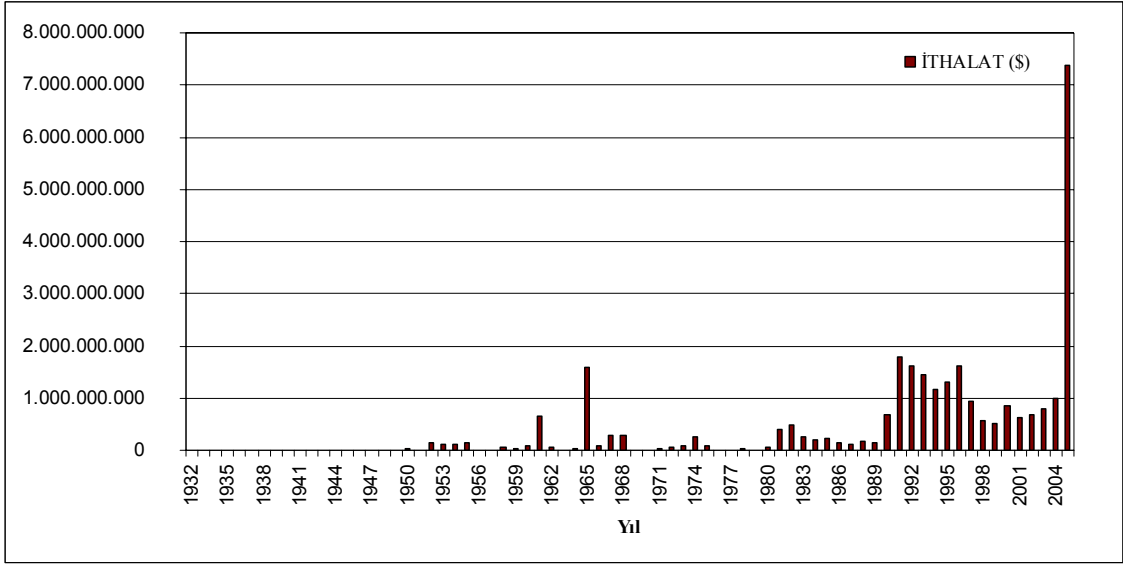
Körfez Savaşının başladığı ve dolayısıyla ABD güdümünde Irak'a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle güç durumda kalan Türk ithalatı mineral maddeler alımında yönünü Basra Körfezi ülkelerine çevirmiştir. 1990'ların başında, Türk ekonomisinde yaşanan küçülme dış alıma da yansımıştır. 1994'te, Suudi Arabistan'dan yaptığımız mineral maddeler alımı bu nedenle düşmüş, 1991'de gerçekleşen 1 milyar 779,6 milyondan, milyar 174,9 milyona düşmüştür. 1990'ların ikinci yarısında, Ortadoğu petrollerine, rakip olabilecek Rus ve Azeri petrolü Türk ithalatına tercih etme imkânı sunduğundan 2004 yılına kadar ciddi bir ithalat değerimiz gerçekleşmemiştir. Bu dönemlerde Azeri petrolünün, Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşınması, Türkiye'nin de Azeri petrolünden istifade etmesini sağlamıştır; ancak şurası da açık bir gerçektir ki, günümüzde olduğu gibi geçmişte de Orta Asya petrolü, Ortadoğu petrolü için ciddi bir rakip olamamıştır.

Türkiye IMF anlaşmalı ekonomik kalkınmasında görece istikrarını 2000'li yılların ilk dönemlerinde başarıyla sergiledi, bunun sonucunda hızlı ekonomik büyümeyi, reel bazda olmasa da gerçekleştirdi, ancak bu büyüme üretime değil de tüketime yansınca 2005 yılında en yüksek ithalat değeri gerçekleşti. 2005 yılı mineral maddeler ithalatı 7 milyar 363,7 milyon dolar olarak kendi rekorunu kırmıştır.

Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracata bakıldığında, ilk satışın 28380 dolarla 1946 yılında olduğu görülecektir. Uzun yıllar ihracatta herhangi bir satışımızın olmadığı Suudi Arabistan, Türkiye'den ikinci alımını 1974 yılında 35792 dolarla yapmıştır. İhracat rnlerimizin başında alçı taşı, feldispatlar, kil, siyenit, mermer, traverten, sünger, zımpara taşı, tabi kalsiyum, alüminyum, fosfat, taşkömürü yakıtı, tuzlar v.b gibi ürünler gelmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye, geniş çapta 3. jeolojik dönem ülkesidir, bu nedenle başta metalik madenler olmak üzere, diğer minerallerce zengindir (Taş kömürü hariç). Buna rağmen gereken ihracat değeri sağlanamamıştır. Suudi Arabistan'ın planlı ekonomiye geçtiği 1970'li yıllar da bile görece az süren ihracatımız 2004 yılına kadar 100 bin dolar seviyesinde seyretmiş ciddi bir gelişme göstermemiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Türk işletmeciliği hele hele tercih imkânının çok fazla olduğu, fazla seçici olan Suudi Arabistan pazarında uzun yıllar kendine yer bulamamıştır. Diğer taraftan sürekli Batı'nın serbest piyasa koşullarına yönelen ve Avrupa'da yeni pazarlar arayan Türkiye, Suudi Arabistan'la birlikte Ortadoğu pazarında fazla şans elde edememiştir. 2005 yılında yükselişe geçen ihracatımız 181, 7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu bölümden toplam ithalatımız 29 milyar 394,1 milyon dolar olup genel ihracatımız 379,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiğimiz mineral maddelerde dış ticaret açığımız 29 milyar dolar civarındadır. Türk ekonomisinin petrol ve ürünlerine bağımlılığı ticaret açığındaki bu yüksek değerle de açıkça görülmüştür.

Grafik 3.5. Mineral maddeler

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.6. Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri

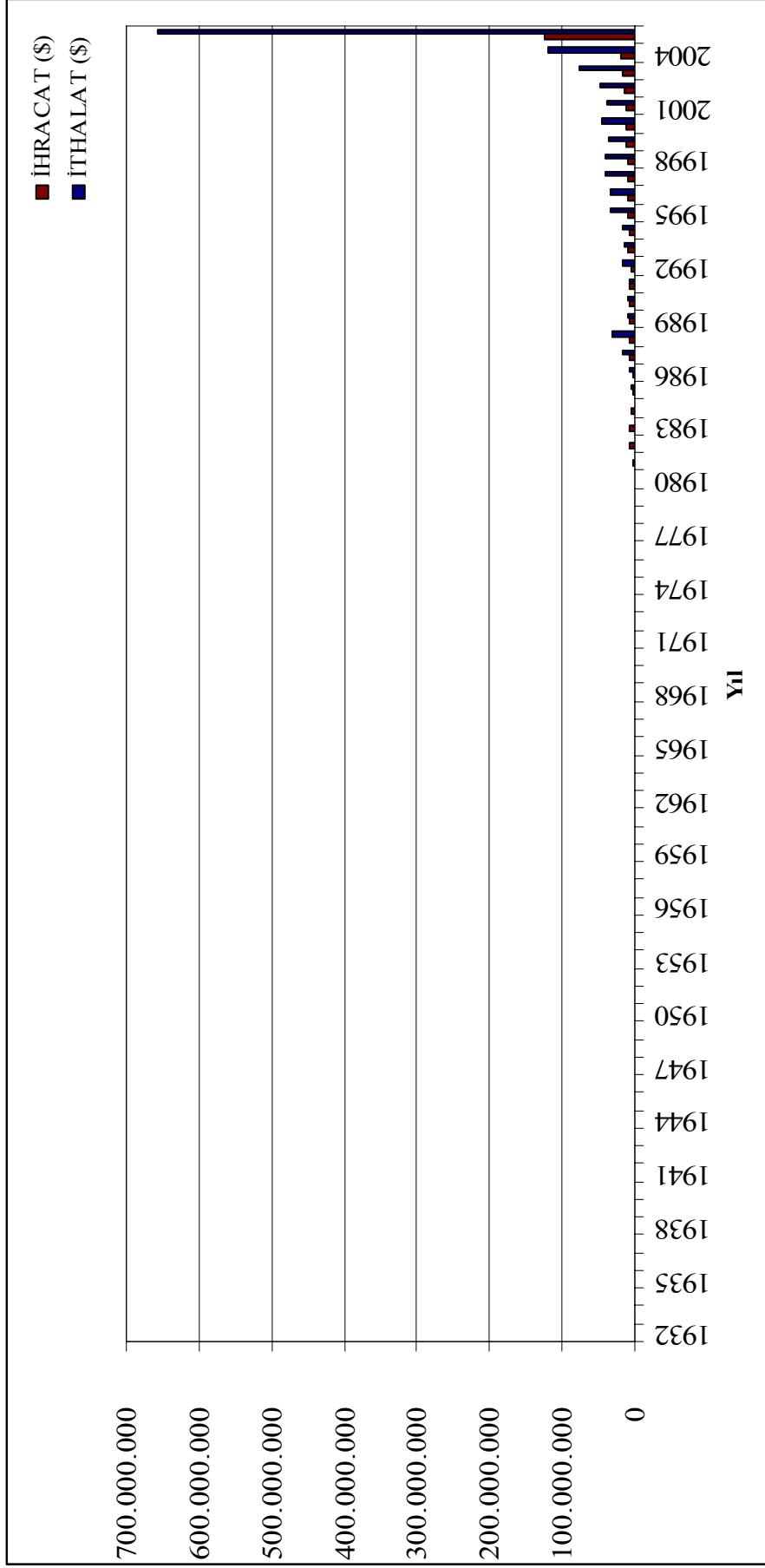
Bu bölümü oluşturan ürünler; anorganik kimyasal müstahsalar, organik kimyasallar, eczacılık ürünleri, gübreler, debagat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, sabunlar, yıkama – yağlama maddeleri, albüminoid maddeler, tutkal, barut, patlayıcılar, fotoğrafçılık ve sinemacılıkta kullanılan eşyalar ve muhtelif kimyasallardır. Bu bölümden ilk alım 1939 yılında 974,4 dolarlık zambak alımıyla gerçekleşmiştir. 1984 yılına kadar 100 bin ile 700 bin dolar arasında değişen ithalatımızda, amid fonksiyonlu bileşikler, sıvı amonyak ve ürünleri, sodyum, potasyum hidroksitleri, hidrokarbonlar, asetik alkol, sodyum hidroksit, macunlar, renkli çimentolar ve eterler gibi ürünler oluşturmaktadır.

Kimya sanayisi doğrudan ya da dolaylı olarak petrol sanayisine bağlı olarak gelişme gösteren bir sanayidir. Örneğin, Türkiye için düşündüğümüzde, petrol arıtma tesislerinin kurulduğu kentler günümüzde kimya sanayisi merkezi durumundadır.

Suudi Arabistan, petrolde Türkiye ile kıyaslanmayacak derecede zengin bir ülkedir. Ülkedeki zengin petrol yatakları büyük petrol arıtma tesislerini, bu tesisler de petro-kimya sanayisinin gelişimini sağlamıştır. Ülke, petrolden sonra en yüksek geliri kimya sanayisinden elde eder. En büyük petro – kimya endüstrisi durumunda olan SABİC ve PETROMİN adlı kuruluşların % 70'i devlete aittir. Devlet 1991'de 11,9 milyon tonluk olan üretim kapasitesini günümüzde 22,3 milyon tona çıkarmıştır. Kapasitesindeki gelişimi sağlayan ürünleri, amonyak, metanol, nitrojen, oksijen ve üretilir. Suudi Arabistan'ın tüm bu olumlu şartlarına rağmen, Türkiye'yle gelişmiş bir kimya sanayisi ihracatı bulunmamaktadır. Bunun başlıca nedeni ülkenin daha çok İspanya, ABD ve Avrupa Birliği ülkelerini pazar olarak değerlendirmesidir. Türkiye ise kimya sanayisi ürünlerini yine daha çok Avrupa Birliği ülkelerinden almayı uygun bulmaktadır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithal ettiği kimya sanayisi gelişimine dönersek; 1996 yılına kadar ithalat ve ihracat değerlerinin birbirine yakın olduğu görülecektir, hatta 1977 ile 1978 yıllarında ithalatımız olmamasına rağmen, bu ülkeye ihracatımız gerçekleşmiştir. 1988'de 30,5 milyon dolar olarak ilk yüksek ithalatımız gerçekleşmiş, sonra 10 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Ancak bu tarihten 2005 yılına kadar ufak iniş çıkışlarla sürekli artmış ve 2005'te 657,1 milyon dolar ile rekor seviyesine yükselmiştir.

Kimya sanayisi ürünlerinde, Suudi Arabistan'la yaptığımız ihracata bakıldığında, ilk ihracatımızın 1938'de 487 dolarla gerçekleşmiştir. Arada 1964 sayılmazsa, 1972 yılına kadar herhangi bir ihracatımız olmamıştır. 1982 yılında 7,5 milyon dolar seviyesine hafifçe tırmanan ihracatımız, 1998 yılına kadar fazla bir değişme göstermeden yükselmiştir. 1998'de gerçekleşen ihracatımızın değeri ise; 9,1 milyon dolardır. 2004'le 18,3 milyon dolar seviyesinden 2005'e kadar yükselmiş, rekor düzeye çıkarak 125,3 milyon dolar seviyesini yakalamıştır. İhracatımız; çimentolar dış macunları, silisli fosil, boksit, anorganik asitler, antibiyotikler, azot, fosfat, potasyum, çinko ve ürünleri, demir oksit, karbonatlar, sülfürler v.b gibi ürünlerden oluşmaktadır.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde toplam ithalatımızın 1 milyar 307,5 milyon dolar olup toplam ihracatımız ise, 334,5 milyon dolardır. Dış ticaret açığımız 973 milyon dolar civarındadır.

Grafik 3.6. Kimya sanayi ve buna bağılı sanayi ürünleri

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.7. Plastikler, Kauçuk ve Bunların Mamulleri

Bu bölümde, plastik ve mamulleri ile kauçuk ve mamullerinden yapılan eşyalar yer almaktadır. Bu bölümdeki ilk ithalatımız 1947'de 8050 dolarla plastik kalıplar alımında olmuştur. 1981 yılına kadar herhangi bir alımımızın gerçekleşmediği bölümde 499 dolarla 1981'de sertleştirilmiş volkanize kauçuk alımıyla tekrar başlamıştır. 1982'de 16,7 dolar olarak gerçekleşen ithalatımız, takip eden yıllarda 1991'de 9,2 milyon dolara yükselmiştir. 1991'den sonra ufak – inişli çıkışlarla birlikte sürekli yükselen bu bölüm ithalatı, polimerizasyon ve kapalı merizasyon yoluyla temin edilmiş mustahsa, etilen polimerleri, tabii kauçuk, balota, plastikten sofraya ve mutfak eşyası, plastikten levalar v.b gibi ürünler oluşturmaktadır.

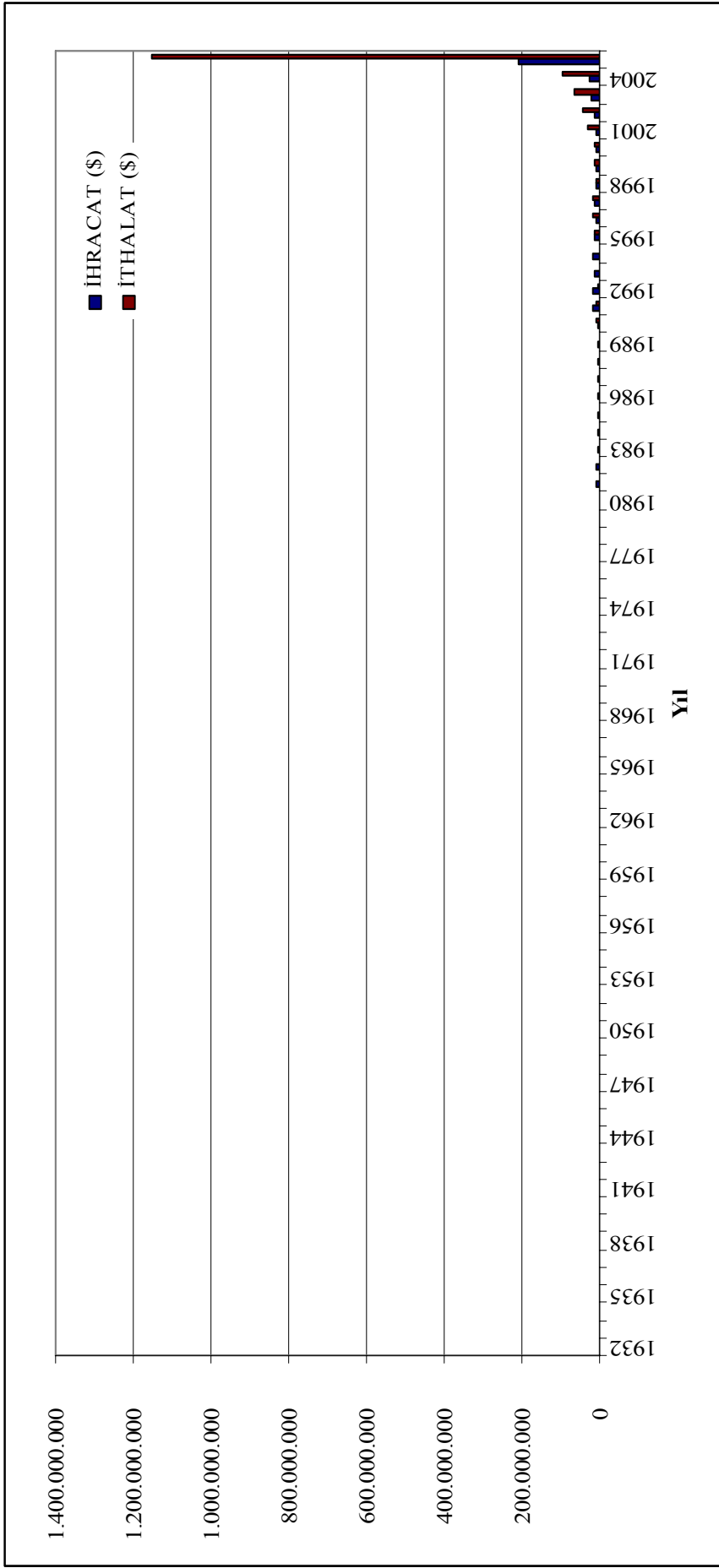
Bilindiği gibi plastik ve bunların ürünlerin hammaddesini veya bileşimini petrol oluşturmaktadır. Grafik incelendiğinde Türkiye'nin ihracatından çok, ithalatının olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Suudi Arabistan'dan plastik, kauçuk ürünlerinin ithalatını, bu ürünlerin Suudi Arabistan'a ihracatından daha fazla olması normaldir; ancak grafikteki ürünlerden, plastikten mutfak eşyaları ve 2005'te gerçekleşen ani ve sert yükseliş dikkat çekicidir.

2000 yılından sonra artmaya başlayan ithalatımız 13,5 milyon dolarla yükselişini başlatmıştır. 2001'de 30,9; 2002'de, 43,9; 2003'te 67,3'e; 2004'te 95,7'e yükselmiştir. 2005 yılında dışa bağımlılık artmış, artan ihracata paralel ithalat değeri de yoğunlaşmıştır. Ülkenin sıcak paraya olan acil ihtiyacı sağlıksız dış ticaret dengesini meydana getirmiştir. Gelişmiş düzenli ekonomik altyapısı olan batılı devletlerde herhangi bir ürünün dış alımı sadece bir yılda 12 kat artmaz. Dışa bağımlı, üçüncü Dünya ülkesi izlenimini yaratan bu ekonomik bağımlılık, ülkemizin ekonomisinde tamiri zor gedikleri açacağı kesindir. 2005'te gerçekleşen 1 milyar 152,3 milyon dolarlık dış alım, Türkiye hükümetinin başta Basra Körfezi ülkeleri olmak üzere, Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiği dostluk ve ikili ticari anlaşmalarının sonucudur. Avrupa Birliği macerasıyla zor durumda kalan Türk siyasetçisi, yeni ekonomik pazar arayışında yüzünü Arap sermayesine çevirmiş, bir şekilde Avrupalı dostlarına neler yapacağını göstermek istemiştir.

Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracat, ilk olarak 1971'de 6250 dolarla başlamıştır. 1971'den - 1981'e kadar ihracatımızın olduğu, ithalatımızın ise hiç

olmadığı görülmektedir. Bu tarihten sonra hiçbir kesintiye uğramadan 2005'e kadar ihracatımız devam etmiştir. 1971'den 1995'e kadar ufak iniş - çıkışlarla sürekli artan ihracatımız, 1995'te 13,9 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 1996'da 8 milyon dolar seviyesine düşen ihracatımız 1997 yılında tekrar artışa geçmiş 11,6 milyon dolar olmuştur. 1999 Marmara Depremi'nin yaşandığı yılda, 6,9 milyon dolar seviyesine kadar gerilemiştir. IMF destekli ekonomik planlama, dış ticarete güven yaratmış, ülke ihracatı önceki yıllara göre daha başarılı olmuştur. Plastik ve kauçuk ürünlerinde, Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracat 2005'te rekor seviyesine 209,2 milyon dolarla ulaşmıştır. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Ortadoğu pazarı son beş yılda Türkiye için Avrupa Birliği ülkeleri karşısında alternatif pazar niteliğindedir. Aslında, Türkiye son beş yıl içinde hızlı büyümenin sonucunda Ortadoğu ihracatında olduğu gibi başka ülkelerle yaptığımız ihracatta da artış sağlamıştır. Ancak 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ve daha öncesi İran ile Suriye'ye uygulanan ekonomik ambargo, Türk ihracatını ister istemez Suudi Arabistan'a ve Basra Körfezi ülkelerine yöneltmiştir. İhracatımızda plastikten tüpler, borular, hortumlar, conta, vulkanize kauçuk ve ürünleri, silikonlar, sertleştirilmiş kauçuk, plastikten çubuklar, profiller, amino reçineler, eşya taşıma ambalajı ve kauçuktan dış lastikler gibi ürünler önemli yer tutar.

Bu bölüm ürünlerinden toplam ithalatımız 1 milyar 496,3 milyon dolar iken, toplam ihracatımız 468 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret açığımız ise 1 milyar 28,3 milyon dolar olmuştur.

Grafik 3.6. Plastikler, Kauçuk ve Bunların Mamulleri
Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.8. Deriler, Köşeler, Kürkler ve Bunların Mamul Eşya, Saraciye Eşyası Çantalar

Bu bölümde yer alan ürünler; ham postlar, deriler, köşeler, deri eşya, sariciye eşyası, seyahat çantası, bağırsaktan eşya, postlar, kürkler, taklit kürkler ve mamulleridir. Bu bölüm ürünlerinden ilk alımımız 1947’de dabaklanmış deri alımıyla gerçekleşmiştir. Bu ürünün değeri ise 159 bin dolardır. İhracat gelirlerinin % 90’ı petrole dayalı Suudi Arabistan’dan ithalatımızda ürün çeşitlendirmesine gidilmesinin oldukça güç olduğu bilinmektedir.

Buna rağmen deri ve mamullerinin ithalatının, Türkiye için birkaç yıl hariç ihracattan değerce daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak istikrarlı bir ticaret gelişimi göstermediği de son derece açıktır.

Bu bölümde ithalatımızın genel toplamı incelendiğinde 1996 – 1997 yıllarındaki 1 milyar dolarlık düzeyinden 1998 yılında 725 milyon dolara ve 1999 yılında ani bir düşüşle 348 milyon dolara gerilemiştir. 2000 yılında 602 milyondan, 2001’de 660 milyon dolara yükselmiştir. Buna göre sadece Suudi Arabistan’la değil, genel anlamda deri ithalatının (tabiki ihracatının da) ani ve sert iniş çıkışlarla gerçekleştiği görülecektir. Deri sektörü dünya ekonomik tablosundan, krizlerinden, genişlemelerinden ve daralmalarından en az petrol ürünleri ticaretinde olduğu gibi etkilenebilmektedir.

Suudi Arabistan’la gerçekleştirdiğimiz ithalatımız bu bölümde 1987 yılında rekor seviyeye çıkmış değerce 24,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aldığımız ürünler içinde; öküz, inek, manda v.b gibi hayvanların derileri, sığır ve at cinsi hayvanların hazırlanmış deri ve köşeleleri, ayrıca koyun ve cinsi hayvanların derileri bulunmaktadır. 1989’da 19,4 milyon dolara düşen ithalatımız, 1990’da 22,9 milyon dolara yükselmiş, takip eden yıllarda yine ani ve sert iniş ve çıkışlarla sürekli olarak gerileyerek 1999’da 409 bin dolar seviyesine kadar düşmüştür. 2002’de 2,8 milyon dolara yükselen deri mamulleri ithalatı 2005’e kadar inişe geçmiştir. 2005 yılında ise 470 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu bölüm ihracatı incelenirse, ilk satışımız 1969’da 676 dolarla başlamıştır. Deri sektörünün Türk ekonomisindeki mevcut durumu ifade edilirse; imalat sanayi üretimindeki % 2,3’lük ve toplam sanayi istihdamındaki % 1,5’lik payı ile Türkiye

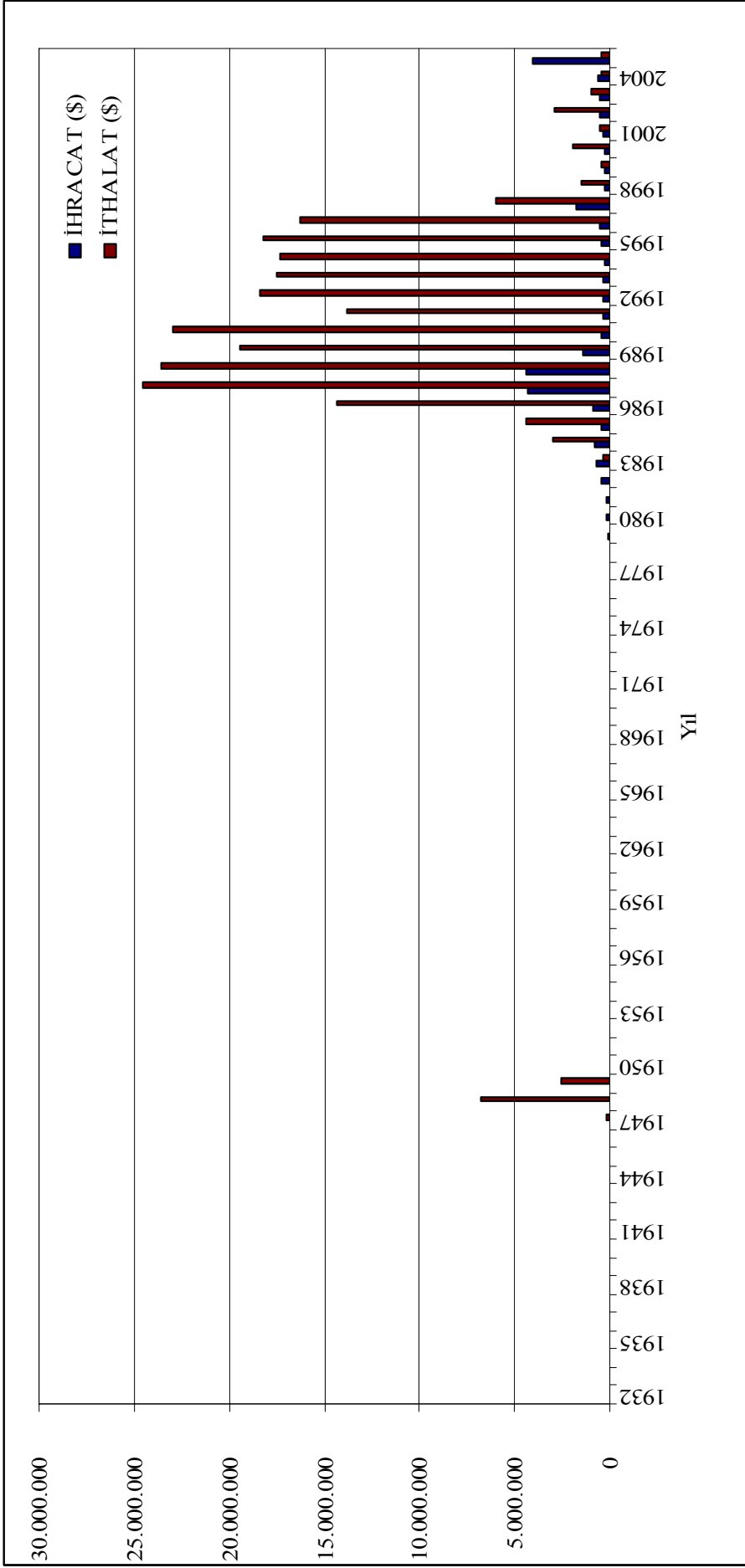
açısından hayati öneme sahip sektörlerden birisidir. Deri ve deri mamulleri ihracatımızın toplam ihracatımız içindeki payı ise, % 5 seviyesine ulaşmaktadır. Deri konfeksiyon sektörü üretiminin yaklaşık % 95'ini ihraç etmektedir. Deri işleme kapasitesi bakımından dünyada, İtalya'dan sonra ikinci sırada olup, küçük baş derinin, % 75'ini işleme kapasitesine sahiptir. Deri ve deri mamulleri ve ayakkabı ihracatımız 1996 yılında 724 milyon dolar düzeyine yükselmiş, ancak Asya ve Rusya krizlerinin olumsuz ve piyasaları daraltıcı etkisi sonucunda 1998 yılında 661, 1999 yılında da 508 milyon dolara kadar gerilemiştir. Deri mamulleri ihracatımız kalite ve fiyat cazibesinin ve ABD pazarına yönelişinin bir sonucu olarak ve piyasalardaki olumlu trendin de yardımı ile ihracat 2000 yılında 554 milyon dolara, 2001 yılında ise 622 milyon dolara kadar yükselmiştir.

Deri ve mamullerinde Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiğimiz dış ticaret grafiği incelendiğinde ithalatın, ihracattan daha fazla olduğu görülmektedir. Hâlbuki Türkiye, deri işleme kapasitesi bakımından İtalya'dan sonra ikinci sıradır. Hatta dış pazarda Türk derisi, ayakkabısı ve konfeksiyon ürünleri haklı bir üne sahipken ithalatın, ihracattan fazla olması ilginçtir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki deri sanayisi ağırlıklı olarak ayakkabı ve konfeksiyon üretimine bağlıdır. Suudi Arabistan iklimi nedeniyle her iki ürünü de daha az talep etmesi gerekir. Ortalama sıcaklıkların yüksek olduğu, çöl iklimin etkisinde kalan Ortadoğu ülkelerine deri ve mamulleri ihracatımızın değerce düşük olmasının temel nedeni budur. Ancak buna rağmen ayakkabı ihracatında, Suudi Arabistan %14'lük paya sahiptir. Diğer bir neden de yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkiye'nin pazar olarak başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere ABD pazarını tercih etmesidir. Bu yöneliş de ister istemez Suudi Arabistan'la ticaretimizin ithalat ağırlıklı olmasını etkilemiştir. Ancak ithalatımızdaki ürünlerin ham deri olması dikkate alındığında mevcut deri stokunun yetmediği anlaşılacaktır. Türk deri sektörü dış talebin arttığı dönemde talebi karşılayabilmek için ham deri ithalatına yönelmiştir.

Deri, ayakkabı ve bunların ürünlerinin ihracatına grafik üzerinden değerlendirmeye geçerseniz; 1969'daki 676 dolarlık satışın ardından sürekli artmış 1984 yılında 819 bin dolarla ilk yükselişini gerçekleştirmiştir. 1985'te 422 bin dolar gerileyen ithalatımız, 1988'e kadar sürekli yükselerek 4,4 milyon dolara çıkmıştır. Bu tarihten 1994'e kadar sürekli gerileyen ihracatımız Türk ekonomisinin 90'ların ilk yarısındaki krizden olumsuz etkilenmiş, sektör küçülmeye gitmiştir. 1997'de 1,7 milyon dolara yükselen ihracatımız, yukarıda da ifade edildiği gibi Asya ve Rus ekonomik krizinden

etkilenerek 1998’de 237 bin dolara kadar gerilemiştir. Ancak bu tarihten sonra sürekli yükselen ihracatımız, 2004’te ithalatımızın da önüne geçerek 2005’te ikinci yüksek değerine 4 milyon dolarla çıkmıştır. İhracat ürünlerimiz içinde; dabaklanmış kırıntı deriler, kürk mamulleri, sariciye eşyası, seyahat eşyaları ve çantaları, köseleler, kösele giyim eşyası yer almaktadır.

Bu bölümden, Suudi Arabistan’la gerçekleştirdiğimiz dış ticaretimizde ithalatımızın genel toplamı 238,6 milyon dolar iken; ihracatımız 25,1 milyon dolardır. Dış ticaret açığımız ise 213,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.8. Deriler, köseleler, kürkler ve bu ürünlerin mamulleri

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.9. Ahşap ve Ahşap Eşya, odun, Kömür ve Mantardan Eşya, Hasırdan Sazdan veya Örölmeye Elverişli Maddelerden Mamuller

Bu bölüm içerisinde ağaç ve ağaçtan mamul eşya, odun kömürü, mantar ve mantardan eşya, hasır, saz v.b. gibi ürünlerin mamulleri yer almaktadır. Bu bölümden ilk ithalatımız 1947’de abanoz ve pelesenk alımıyla 280 dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke dış ticaretini gösterir grafiğe bakıldığında hemen hemen bütün yıllarda ihracatımızın ithalatımızdan fazla olduğu görülecektir. Bu durumun temel nedeni iki ülkede yaşanan iklim farklılığıdır. Ahşap, ahşap eşya, odun kömürü v.b. gibi ürünlerin hammaddesini oluşturan orman, nemli iklim bölgelerinde gelişme imkânı bulabilir. Suudi Arabistan’ın kurak, yarı kurak iklim koşulları düşünüldüğünde ihracatımızın fazla olması son derece normaldir.

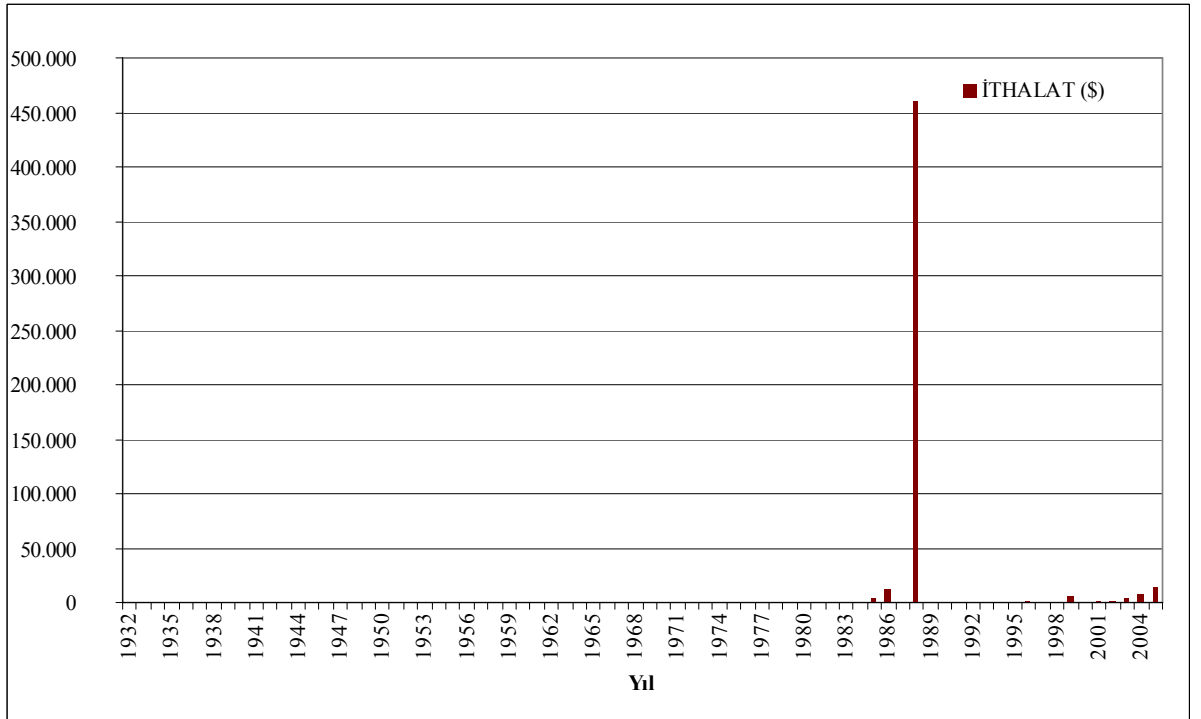
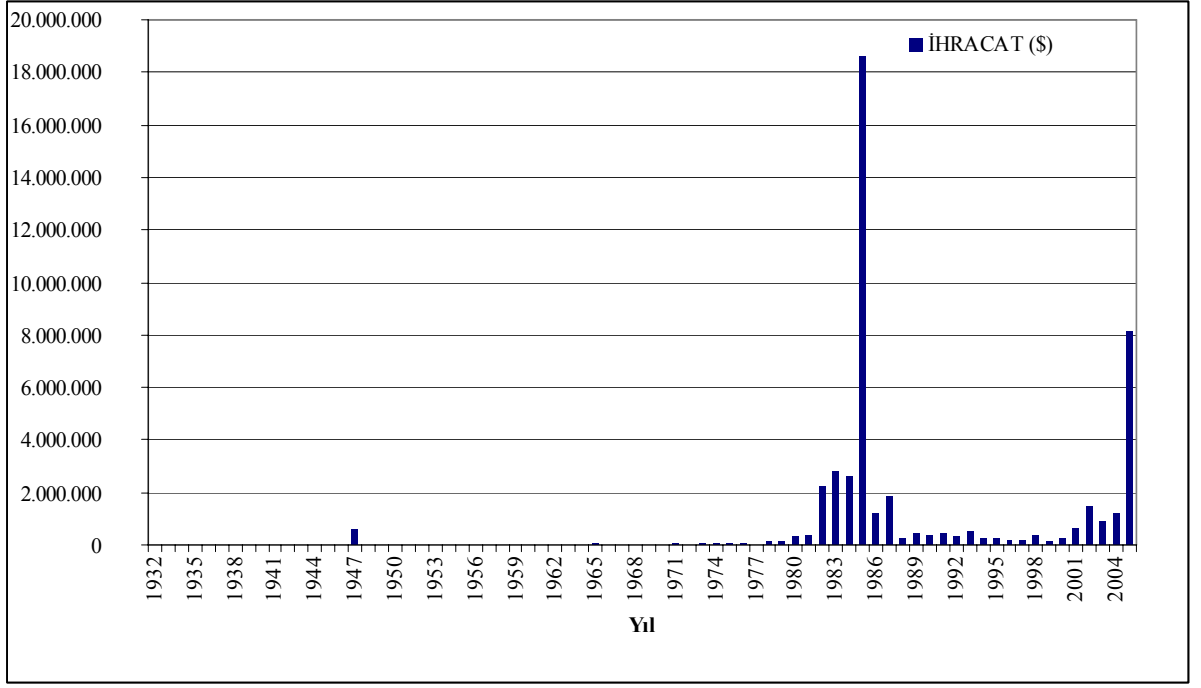
1969’da 62 dolar olarak gerçekleşen alımımız 1985 yılına kadar hiçbir hareketlilik göstermemiştir. Sadece 1988’de 460 bin dolarla ilk ve tek yükselişini gerçekleştiren ithalatımızda yuvarlak ağaçlar, bina ve inşaat için doğramacı mamulleri bulunmaktadır. 2005 yılına kadar 5 bin dolar seviyesine çıkamayan toplam alımımız doğal olarak çok sönük gelişmiştir.

Bu bölümdeki ihracatımıza bakıldığında ilk satış 595 bin dolarla 1947 yılında başlamıştır. Ancak Suudi Arabistan’ın, örneğin 2000 yılında 225 milyon dolar olan işlenmiş ağaç ve mantar alımının sadece 961 bin dolarını Türkiye’den karşılamaktadır. Her ne kadar ihracatımız, ithalatımızdan çok daha fazlaysa da bu değer Suudi Arabistan’ın diğer ülkelerden yaptığı alım karşısında zayıftır. Türkiye’nin işlenmiş ağaç ve mantar sektöründe Avrupa Birliği ülkeleriyle rekabet etmesi uzun vadede zor görünmektedir. Hele hele Suudi Arabistan gibi, ithalatta seçiciliği tercih edip, zor beğenen bir ülkenin pazarında mücadele etmesi daha güçtür. Tüm bunlara rağmen 1970 yılında ikinci ihracatımız 950 dolarla gerçekleşmiştir. 1979’a yükselişe geçen ihracatımız 139 bin dolar seviyesinden ufak iniş – çıkışlarla 1985’e kadar sürekli artmıştır. 1984’te 2,5 milyon dolar olan ihracatımız ani ve sert bir şekilde yaklaşık yedi kat artarak 1985’te 18,6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel ihracatımızda rekor düzeye ulaşıldığı bu dönemden sonra yine aynı ani bir sertlikle 1986’da 1,2 milyon dolar seviyesine inmiştir.

Bilindiği gibi Suudi Arabistan, 1970'lerde planlı ekonomi politikaları uygulamış, bunun sonucunda ülke ekonomisinde başta alt yapı, daha sonra ulaşım, inşaat gibi sektörlerde çok yönlü hareketlilikler yaşanmıştır. Bu hareketliliğin sonucunda ülke uzun yıllar özellikle inşaat sektöründe dışa bağımlı hareket etmiştir. Aynı yıllar, Türk inşaat sektörü Libya, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde projeler üstlenerek Türk ihracatını canlandırmışlardır. 1985 yılında Suudi Arabistan'a ihraç ettiğimiz işlenmiş ağaç ve mantar sektörünü, inşaat sektöründe kullanabilecek ürünler oluşturmaktadır. Bunların arasında yuvarlak ağaçlar uzunlamasına biçilmiş, dilimlenmiş yaprak şeklinde ağaçlar, ağaçtan çubuk ve pervazlar, ağaçtan çerçeveler, bina ve inşaat için doğramacı mamulleri, diğer çamaşır ve mutfak levazımı, diğer ahşap eşyalar v.b. gibi ürünler bulunmaktadır.

1988'de 244 bin dolar seviyesinde hareket ederek çok ufak iniş-çıkışlarla 2000 yılına kadar ihracatımız, devamlılığını sürdürmüştür. 2000'de 253 bin dolar olan ihracatımız, 2003 dikkate alınmazsa 2005'e kadar sürekli artmış, 2005'te 8 milyon dolarla 1985'ten sonra ikinci en yüksek değerine ulaşmıştır. Ancak 2000'li yıllarda ihracatımızı daha farklı ve çeşitli ağaç ürünleri oluşturmaktadır. Örneğin daha önceki yıllarda bulunmayan ağaç işlemeciliği ve biblolar, süs eşyaları, aglomera man-tar yonga ve pano levhalar, reçineler, yoğunluğu artırılmış ağaçlar v.b. gibi ürünlerin 2000'li yıllarda ihracatı yapılmıştır. Ürün çeşitliliğinin artırması ihracatı geliştirmesi bakımından önemli bir gelişmedir.

İşlenmiş ağaç ve mantar ticaretimizin toplam ithalatı 513 bin dolar iken, toplam ihracatımız 47,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 46,8 milyon dolardır.

Grafik 3.9. Ahşap ve ahşap eşya, odun kömürü vb.

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.10. Odun ve Diğer Lifli Selülozik Maddelerin Hamurları; Karton, Kağıt Döküntüleri

Bu bölüm içerisinde odun hamuru, lifli selüloz maddelerinin hamurları, hurdalar, kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan kâğıt ve karton eşya, basılı kitap, gazete, resim v.b. gibi baskı sanayi mamulü ve el yazmaları yer almaktadır. Bu bölümden ilk alım; resim, gravür ve fotoğraf alımıyla 187 dolarla 1970 yılında olmuştur. İthalatımızın genel seyrine bakıldığında 1991 yılı hariç hiçbir zaman ihracatımızın önüne geçememiştir. İki ülkenin ticareti aslında birbirinden tamamen farklı madde gruplarına dayanırken aradaki farklılık bazen bu derece değişebilmektedir. 1991 ve 2005 yılları sayılmazsa istikrarlı bir gelişme gösteren ithalatımız, Suudi Arabistan'ın yerel coğrafik şartlarına bağlı kalarak da değişme göstermiştir.

Suudi Arabistan'ın kurak iklim şartları düşünüldüğünde kâğıdın hammaddesini oluşturan ağacın yetersiz olduğu hatta ülke genelinde zor bulunması dikkate alındığında, bu ülkenin Türkiye'ye kâğıt ve mamullerini ihraç etmesi şaşırtıcıdır. Türkiye'nin 1991'de 1650907 kg tuvalet kâğıtları, kâğıt havlu, mendil, kumaş gibi ürünleri 4,1 milyon dolara ithal etmiştir. İthalatımızdaki ikinci yükselişin gerçekleştiği 2005 yılında ise 1281954 kg ile 513 bin dolar değerinde diğer sıvanmamış kağıtlar oluşturmaktadır. Bu ürünü gazeteler ve periyodik yayınlar ile basılı diğer yayınlar oluşturmaktadır. İthal edilen kâğıt mamullerinin ağırlıklı olarak basılı yayınlar, resimler, gazeteler, broşürler, risaleler gibi ürünlerden oluşması, İslam'ın başkenti niteliğinde Suudi Arabistan'ın İslamiyet'i tanıtıcı hac ve umre gezileri için bilgilendirici yayınları ihraç etmesini sağlamıştır.

İthalatımızın genel seyrine baktığımızda 1986'da 36 bin dolar olarak alış devam etmiş, 1990'da 131 bin dolara yükselmiştir. 1991'in ardından 1992'de 21 bin dolara gerileyerek seyrini devam ettirirken 1996'da hafif bir yükselişle 138 bin dolara çıkmış ardından tekrar yumuşak bir inişe geçmiştir. 2000'li yıllarda IMF destekli Türk ekonomi politikası dışa bağımlılığını bu bölümde de sergilemiştir. 2000'den sonra hafif hafif yükselen ithalatımız, 2005'te sıcak parayı misafir eden, bu nedenle üretmeden tüketmesi nedeniyle tüm madde guruplarında olduğu gibi bu bölüm ithalatında da artış göstermiştir. Ancak, kâğıt ve karton üreticisi tüm ülkeler aynı zamanda hammadde kaynaklarına da sahiptirler. Türkiye gibi bazı ülkeler ise hammadde olan selülozu ithal ederek başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerle rekabet edebilmektedir.

Ancak Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithal ettiği kâğıt mamulleri yukarıda da verildiği gibi hammadde olarak değil, işlenmiş ürünler olarak gerçekleşmiştir.

Suudi Arabistan'la olan kâğıt mamulleri ihracatı incelendiğinde 1973'te 233253 kg olarak ve 82 bin dolar değerinde mihenk şekilde imal edilmiş kâğıt ve mukavvaların satışıyla başlamıştır. Türkiye 1,5 milyon ton kurulu kapasitesi ile dünya kâğıt, karton, üretiminde 28. sırada yer almaktadır. Türkiye'de 1936'da SEKA'nın açılmasıyla kâğıt – karton üretimine başlamıştır. Takip eden yıllarda yeni fabrikaların açılmasıyla üretim artmıştır. Ancak, ülkemizde Balıkesir ve Aksu fabrikalarında üretilen ve en önemli ihraç malzememiz olan gazete kâğıdının kalitesi düşüktür. Üretiminde atık kâğıt kullanılmadığından üretim maliyeti de yüksektir.

Hammadde darboğazı, sermayenin yetersiz oluşu, enerji ve su gibi temel girdi fiyatlarının yüksek olması ayrıca eski kâğıttan yeterince yararlanılmaması, eski kâğıdın toplanmasında kullanılan yöntemlerin geliştirilememiş olması ve kamuya ait fabrikalarda renk, kalınlık gibi standart farkının bulunması gibi nedenlerle Türk kâğıt-karton mamulleri ticareti rekabeti kaldırmakta zorlanmaktadır.

1993'te ithalat rejimi kararlarıyla çeşitli kâğıt ve karton türlerinin ithalinde uygulanan koruma oranları getirilerek sektör canlandırılmaya çalışılmıştır.

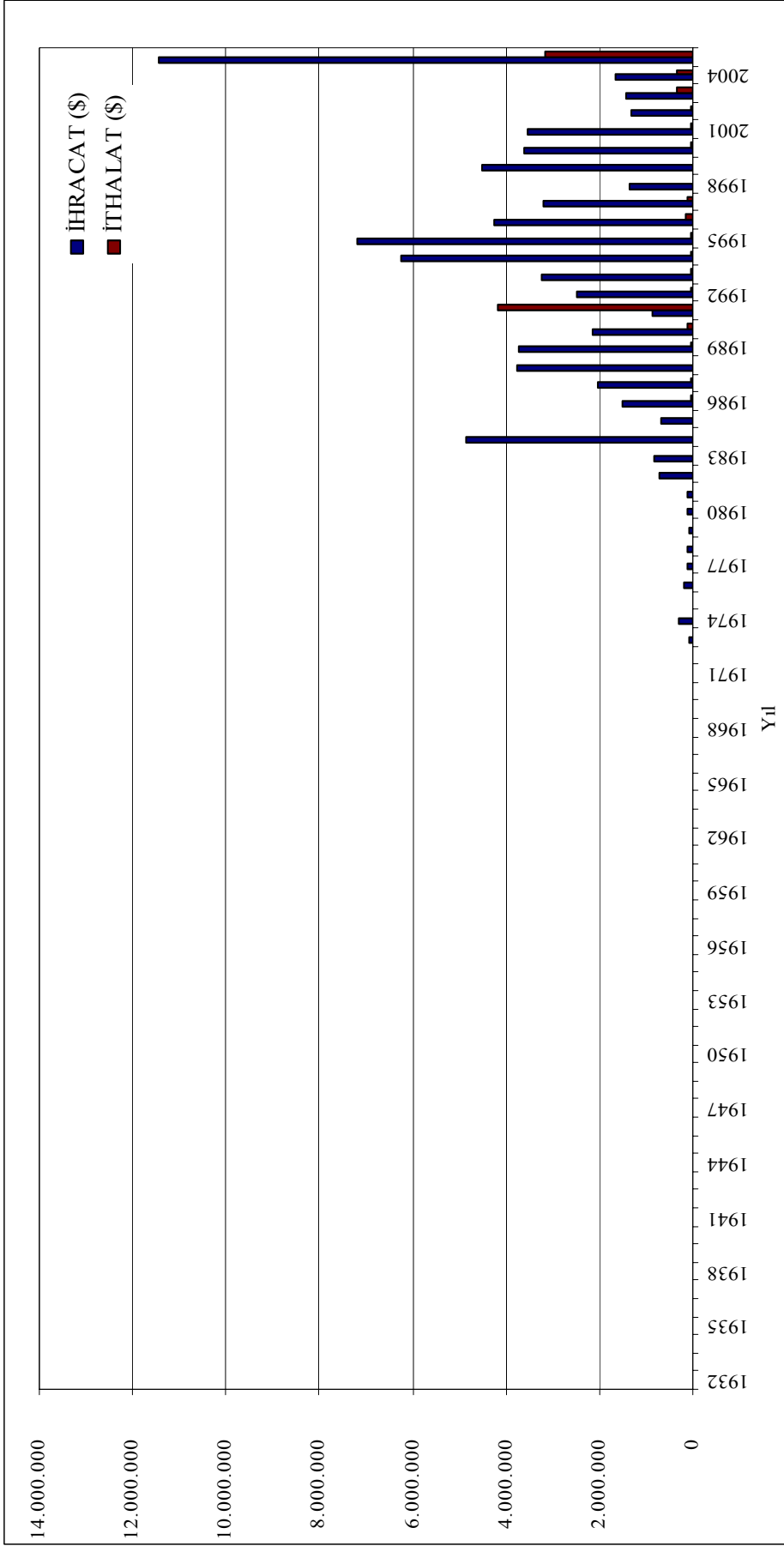
Bunun sonucunda şunu söylemek mümkündür: Türkiye net kâğıt – karton ithal eden bir ülke konumundadır. İhracatımız düşük seviyelerde seyretmektedir. Ancak 1995 yılında dünyada kâğıt – karton fiyatlarındaki belirsizlik sonucu yurt dışından yapılan talepler nedeniyle başta gazete kâğıdı, temizlik kâğıtları ve karton gibi kalemlerden yapılan ihracatımız 100.829 tona ulaşmıştır. Ancak, dünya kâğıt – karton fiyatlarının yeniden oluşması sonucu 1996 yılından itibaren ihracatımız tekrar eski düzeyine inmiştir.

Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz kâğıt – karton mamulleri ihracatına geri dönersek; 1976'da 592.826 kg olarak gerçekleştirdiğimiz satış, 180 bin dolar seviyesindedir. 1981'e kadar 100 bin dolar seviyesinde dolaşan ihracat değerimiz bu tarihten sonra kademeli bir artışa geçip, 1982'de 716 bin dolar olmuştur. 1984 ise ihracatımızda ilk yükselişin olduğu yıldır. 1984'de 444.915 kg ağırlığındaki satışıımız 4,8 milyon dolar gelir getirmiştir. Ancak hemen ertesi yılda; 1985'te ani ve sert bir düşüşle 664 bin dolar seviyesine inmiştir. Düşüşün gerçekleştiği bu yıl, aynı zamanda,

1988'e kadar periyodik aralıklarla yükselişin olduğu dönemdir. 1988 yılında ise 326.728 kg ağırlığındaki satış değerce 3,7 milyon dolar civarında gerçekleşmiş. Aynı yıl tekrar inişe geçerek 1991 yılında 858 bin dolar seviyesine inmiştir. Bu yıl aynı zamanda ithalatımızın ihracatımızdan değerce en fazla, dolayısıyla dış ticaret açığımızın en fazla olduğu yıldır. Ancak 1991'den sonra hızla yükselen ihracatımız 1995 yılında 7,1 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu yükselişteki en büyük etken, dünyadaki kâğıt – karton fiyatlarındaki belirsizlikler nedeniyle yurtdışından yapılan taleplerdir. 1995'te toplam 5 727 814kg ağırlığındaki satışımızdan 7,1 milyon dolar gelir sağlanmıştır. İhracat ürünlerimizi ise; sıvanmış kâğıt ve karton, tuvalet, temizlik kâğıtları, kâğıt, karton, selüloz vatka ve elyafta tabakalar, değer ölçüsüne göre kesilmiş kâğıtlar, gazeteler ve periyodik yayınlar, basılı resimler, kart postallar, tebrik kartları oluşturmaktadır.

1995'ten sonra sert olmamakla birlikte inişe geçen ihracatımız, 1998'de 1,3 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Ancak 1999 yılına ani bir yükselişle; 4,4 milyon dolara çıkmıştır. Bu yılda toplam 9 541 633kg ağırlığında satış gerçekleşmiştir. 2002'de tekrar düşen ihracatımız 1,3 milyon dolara inmiştir. Ancak bu tarihten sonra yükselişe geçen ihracatımız 2005'te tarihinin en yüksek seviyesine çıkmış 11,4 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005'te 687376 kg ağırlığındaki ihracatımız, ürün çeşitliliği olmadan geleneksel kâğıt – karton mamulleri satışıyla sağlanmıştır. Grafikten de görüleceği gibi ihracatımızda yüksek değerlerde ani ve sert iniş – çıkışlarla satışlar gerçekleşmiştir. İthalatımız ise; 1991 ve 2005'teki yükselişlerin dışında daha düzenli seyretmiştir.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde toplam ithalatımız 8,7 milyon dolar iken; toplam ihracatımız ise; 77,5 milyon dolar olup, dış ticaret fazlamız ise 68,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3.10. Odun ve diğer lifli selülozik maddelerin hamurları

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.11. Dokumaya Elverişli Maddeler ve Bunlardan Mamul Eşya

Bu bölümde yer alan ürünler; yün, kıl, at kılı v.b. iplik ve dokumalı bitkisel lifler, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat, kâğıt ipliği ve dokumaları, dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler, sentetik suni devamsız lifler, vatka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri, halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerdir. Ayrıca yine bu bölüm içinde özel dokunmuş mensucatlara, danteller, duvar halıları, işlemler, emdirilmiş sıvanmış kaplanmış mensucatlara v.b. teknik eşya, örme eşya, örme giyim eşyası ve aksesuarları ile mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya ve parçaları yer almaktadır.

Tekstil ve konfeksiyon sektörü, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de gerek üretim ve istihdama katkısı ve gerekse ihracat yoluyla döviz kazandırması sebebiyle lokomotif sektör olma özelliğini sürdürmektedir. Dünyadaki başlıca tekstil ihracatçısı ülkeler, Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, ABD, Güney Kore, Tayvan, Hindistan, Japonya, Pakistan ve Türkiye'dir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü 22 milyar ABD doları düzeyindeki üretim değeri, sanayi üretiminde ki % 16,3'lük, imalat sanayi üretimindeki % 18,7'lik, toplam kayıtlı istihdamda % 11'lik ve sanayi istihdamı içindeki % 30'luk payı ile ülkemiz ekonomisinin en önemli sektörlerinden birisidir.¹⁰⁵

2004 yılında gerçekleşen toplam 6,3 milyar dolarlık tekstil ve konfeksiyon ithalatımızın ülkeler itibarıyla dağılımı incelendiğinde, İtalya'nın % 12'lik pay ile en önemli tedarikçi ülke olduğu, bu ülkeyi % 10'luk pay ile Çin'in % 9'luk payla ABD'nin % 7 payla Almanya'nın % 6'lık paylarla Güney Kore ve Hindistan'ın izlediği görülmektedir. AB'nin tekstil ve konfeksiyon ithalatımızdaki payı % 35'dir.¹⁰⁶

Araştırma konumuzu oluşturan Suudi Arabistan'dan ithalin söz konusu bile olmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Miktar, değer ve oran bakımından ithalatımızın yetersiz oluşu, ülkenin coğrafik yapısıyla açıklamak mümkündür.

Suudi Arabistan'dan ithal ettiğimiz dokuma mamulleri ürünleri çok sınırlı olup 73 yıllık toplam ithalatımız 307,2 milyon dolar seviyesindedir. Bu gruptan ilk alımımız 1939'da pamuktan kumaş alımıyla başlamıştır. Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz

¹⁰⁵ <http://foreigntrade.gov.tr/IHrlmadde/Tekstil2005.htm>

¹⁰⁶ <http://foreigntrade.gov.tr/IHrlmadde/Tekstil2005.htm>

ithalatın temelinde, özel sektörün rekabete dayalı, tekstil ürünlerini daha uygun fiyatlarla karşılayabiliyor olması yatmaktadır. Aldığımız ürünler incelendiğinde ağırlıklı olarak yünlü dokuma ürünleri, sentetikler, pamuk ve ürünleri görülmektedir. Dokumaya elverişli maddelerin mamul ürünleri tişörtler, yatak çarşafları, erkek/kadın/kızlar için çeşitli çamaşırlar v.b. oluşturmaktadır. Ancak işlenmiş ürünlerin ithalatı, hammaddelerin ithalatından değerce oldukça düşüktür. Alınan pamuk, ülkenin iklim koşulları elverişli kesimlerinde tarımının yapıldığını kanıtlaması açısından önemlidir. Suudi Arabistan'da hayvancılığın gelişmesine paralel olarak yünlü dokuma, petrol sanayisi ise polyester ve sentetikler alımını göstermektedir.

İthalatımızın değeri 2004 yılına kadar 50 bin doların altında seyretmiştir. 1998 yılındaki 29130311 kg ağırlığında 21,7 milyon dolar değerindeki hafif yükseliş dikkate alınmazsa ithalatımızın 2004 yılına kadar 10 bin dolar seviyesinde gerçekleştiğini söylemek doğru olacaktır. Şunu da söylemek gerekirse Mekke-Medine gibi dini kentlere gerçekleştirilen Hac ve Umre ziyaretleri sonucunda gerek hediyelik gerekse de ihtiyaçların karşılanması sonucunda alınan ürünlerin de ithalatımızda katkısı bulunmaktadır.

Türkiye'nin, bu bölüm ürünlerinde Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ihracata bakıldığında ise ilk satışın pamuktan kumaşlarla 1938 yılında 655 dolarla olduğu söylenebilir. 1979'a kadar hemen hemen düzenli bir seyirle devam eden ihracatımız 1979'dan 2005'e kadar sert ve ani iniş - çıkışlar olmadan yükselişini sürdürmüştür. Bu yükselişte en önemli etken Türk tekstil sektörünün hızlı bir şekilde gelişmesi ve büyümesidir. Türkiye'nin mevcut ekonomik, coğrafik koşullarına son derece elverişli olan bu bölüm, en hızlı gelişimini 1980'lerde gerçekleştirmiştir. Son yıllarda tekstil ve konfeksiyon sektöründe, kotaların kalktığı ve ucuz işgücüne dayalı düşük üretim maliyetine sahip ekonomilerin rekabetinin şiddetlendiği bu dönemde, markalı ve moda öncülük eden nitelikte tekstil ve konfeksiyon üretimi yapılmasıyla ihracat artışını sürdürmüştür.

Tekstil ve konfeksiyon ihracatımızın 2004 yılı itibarıyla ülkeler dağılımı incelendiğinde, Avrupa Birliği'nin % 65 gibi belirgin bir paya sahi olduğu, ABD'nin % 10'luk pay ile ikinci en önemli ihraç pazarı olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği

ülkeleri arasında ise, Almanya % 22, İngiltere % 12, Fransa % 10 paya sahip bulunmaktadır.¹⁰⁷

Suudi Arabistan'a, dokumaya elverişli maddeler bölümünde ihracatımız, diğer ülkelerle kıyaslandığında son derece düşüktür. Bu düşük oranda Suudi Arabistan'ın tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin tüketiminde son derece kısıtlı olduğu, pazarının sınırlılığı söylenebilir. Ülkenin geleneksel giyim tarzının (ikliminin getirmiş olduğu doğal sonuç) tekstil sektöründeki yeni ürünlere ve gelişmelere kapalı olmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda İslamiyet'in merkezi durumundaki ülkede dinin sosyal hayata getirmiş olduğu kısıtlamalar, bu ülkeye yapılacak dokumaya elverişli maddelerin ihracatını da olumsuz etkilemektedir. Tüm bunların dışında, Türk ihracatçısının Suudi pazarından habersiz olması, ticaret altyapısının bulunmaması ve bu ülkeye yatırım yapmaması ihracatımızın değerce düşük olması sonucunu doğurmuştur.

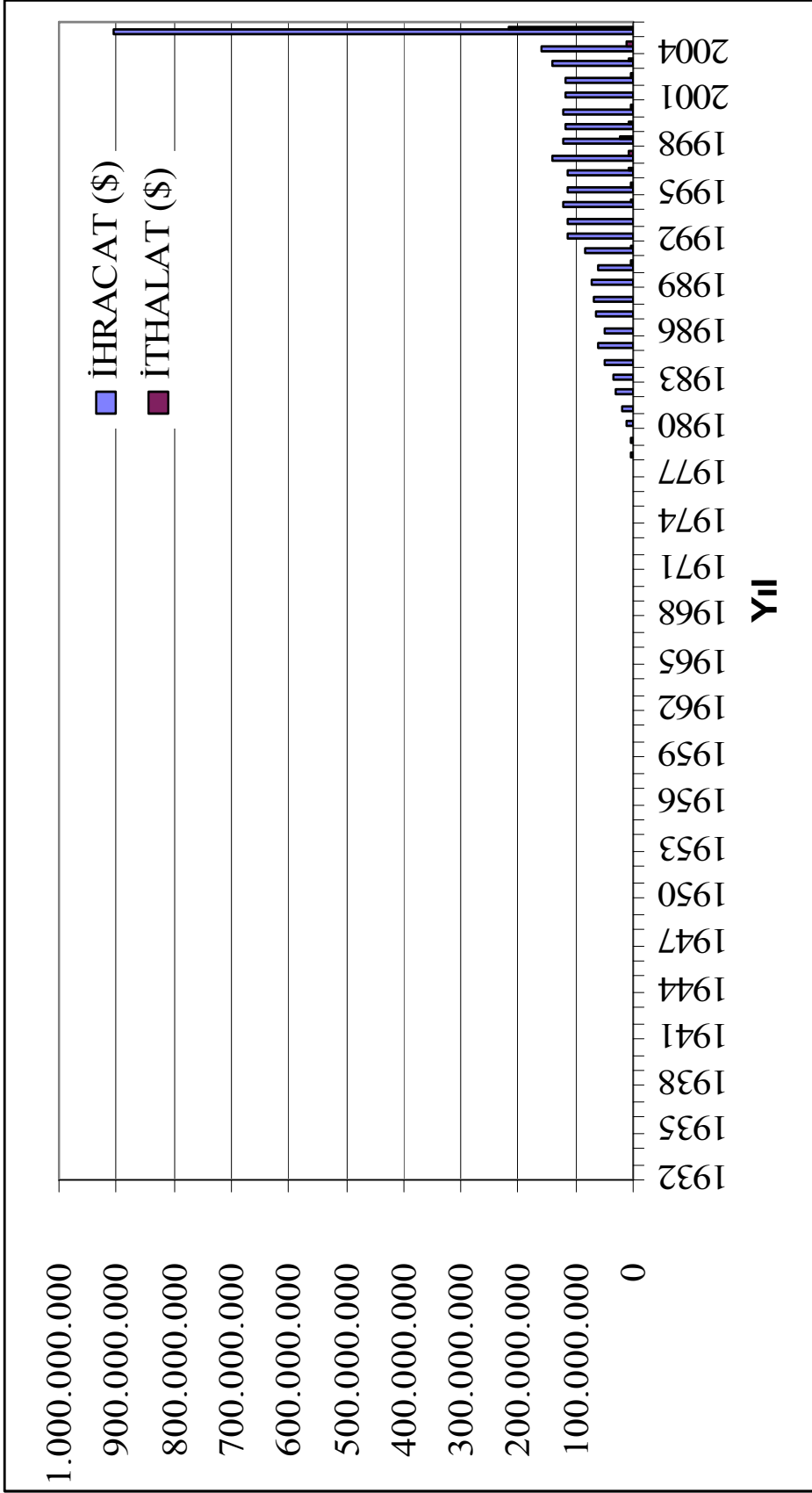
Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiğimiz ihracatımıza bakarsak; 1979'da yükselişini 4,5 milyon dolarla başlatmıştır. 743199 kg. dokumaya elverişli maddelerin satıldığı bu yılda, ihracatımızı pamuk, dokunabilir sentetikler, sarmalı halılar, kadife, peluş, kadın/erkek ve çocuk giyim eşyaları, battaniye ve örtüler v.b. gibi ürünler oluşturmaktadır. 1979'da 48,6 milyon dolara inen ihracatımız, bu yıldan sonra hafif bir yükselişe geçerek 1989'da 72 milyon dolara çıkmıştır. 1990'daki ufak düşüş dikkate alınmazsa 1992'de ihracatımız 100 milyon doların üstüne çıkarak 113,1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi bu tarihten sonra ihracatımız 2005 yılına kadar 100 milyon doların altına inmemiştir. 1992'den sonra ufak iniş - çıkışlarla 1997'de 141,4 milyon dolarla, 23 020 859kg. satış gerçekleşmiştir. 1997'de ürün çeşitliliği de artmış, geleneksel dokuma ürünlerinin dışında; külotlu, kısa, uzun konçlu çoraplar, eldiven, giyim eşyası aksesuarları, erkekler ve çocuklar için takım elbiseler, erkekler için gömlek, gece giyim eşyaları, kadın/kız için spor, kayak ve yüzme kıyafetleri v.b. gibi ürünler de yoğun olarak satılmıştır.

1998'de başta Rus, ardından da Asya krizinin yaşanması tekstil sektörümüzü olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle 1997'den sonra düşüşe geçen ihracatımız 2001'de 115,9 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. 2000'li yıllar ABD'nin dolara müdahalesi sonucunda dünyanın her yerinde düşük seviyede seyreden dolar, Türkiye'yle birlikte, Çin, Hindistan gibi ülkelerin ekonomilerinin de büyümesini sağlamıştır. Türk Lirasının

¹⁰⁷ <http://foreigntrade.gov.tr/IHrlmadde/Tekstil2005.htm>

kıymetçe fazla olması da ihracatımızın artışını engelleyememiştir. Dokumaya elverişli ürünlerin dışında, diğer bütün fasıllarda da aynı durum söz konusudur. Ülke ihracatının (aynı zamanda ithalatının da) en çok arttığı ve rekor seviyeye çıktığı 2005 ihracat artışı, 2004'te 160,6 milyon dolarla başlamıştır. 2004'ten sonra yaklaşık 8 kat artan ihracatımız 2005'te 905,2 milyon dolara çıkmış, 1 milyar dolar seviyesini zorlamıştır. İhracat ürünlerimizi; kardeli yün ipleri, yün ve ince kıldan iplikler, geleneksel ürünümüz pamuk ve pamuk ürünleri, boyun bağı, papyon, kravat, şal, eşarp, fularlar, peçeler, duvaklar, kaşkoller v.b. gibi ürünler oluşturmaktadır.

Bu bölüm ürünlerinden toplam ithalatımız 307,2 milyon dolar iken; toplam ihracatımız 3 milyar 141,5 milyon dolardır. Dış ticaret fazlamız ise 2 milyar 834,3 milyon dolardır.

Grafik 3.11. Dokumaya elverişli maddeler ve bunlardan mamul eşya

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.12. Ayakkabılar, Şemsiyeler, bastonlar, Kemerler, Tüyler, Yapma Çiçek v.b.

Bu bölümde ayakkabı, getrler, tozluklar v.b. eşya ve aksamı, başlıklar ve aksamı, şemsiyeler, baston, kamçı, kırbaç v.b. aksamı, hazır kuş tüyü ve insan saçı mamulleri, yapma çiçekler yer alır. Bu bölümden ilk alım 1988'de tabanı tabi, suni terkip yoluyla elde edilen köseleden ayakkabı ithalatıyla, 185 kg/adet alışıyla gerçekleşmiştir.

Deri ürünleri ithalatı içerisinde önemli bir ağırlığı olan ayakkabı ithalatı genellikle moda ve markaya yönelik olarak yapılmaktadır. 1990 yılında ayakkabı ve terlik ithalatından alınan fonların kaldırılması ve gümrük vergilerinde indirimler yapılması, 33,7 milyon dolarlık ayakkabı ithalatını sağlamıştır. 1992 yılında ithal ayakkabı fiyatlarının yükselmesi ile ayakkabı ithalatı bir önceki yıla göre % 25,8 azalarak 25 milyon dolara düşmüştür. Türkiye'nin 1996 yılları başlarında AB ile yaptığı Gümrük Birliği Anlaşması, ayakkabı ithalatında önemli artışlara neden olmuştur. İthalattaki artış 1997 yılında da devam etmiş, ancak bu artış önceki yıllardaki artışla kıyaslandığında daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir. 1998 ve 1999 yıllarında, Asya ve Rusya krizi ayakkabı ithalatımızı da etkilemiş, ayakkabı ithalatımız hem miktar hem de değer olarak düşüş göstermiştir.

2004 yılı dünya ayakkabı ithalatında; Çin (%35,5), İtalya (%16,4), Vietnam (%10,7), Endonezya (%6,8), İspanya (%2,7) oranında paya sahiptir. Ayakkabı ithalatının ürün bazında dağılımına baktığımızda; kauçuk ve plastikten su geçirmez ayakkabılar, kauçuk ve plastikten diğer ayakkabılar, deriden mamul ayakkabılar, dokumaya elverişli maddelerden ayakkabılar v.b. gibi ürünler yer almaktadır.

Kısaca anlatmaya çalıştığımız ayakkabı sektörü, Türkiye'de fazla gelişme göstermemiştir. Suudi Arabistan ayakkabı, şemsiyeler v.b. ürünlerde Türkiye'nin ithalat listesinde hem değerce hem de miktar bakımından yer almamaktadır. Ülkeyle sadece 12 defa ithalat gerçekleştirilmiş bu alımlarımızda ise şemsiyeler, parça halinde keçeler, her nevi maddeden şeritler, çeşitli yapı ve maddeden kösele ayakkabılar, ayakkabı aksamı gibi ürünler yer bulmaktadır. 1989'da 98 bin dolar olan ithalatımız, 50728 kg'dır. Suudi Arabistan'la gerçekleştirdiğimiz ithalatımızın değeri 100 bin dolar seviyesine grafikteki yılların hiçbirinde çıkamamıştır. İthal ürünlerimiz ise; daha çok deri sektörünün faaliyetleri sonucunda geliştirilen ürünlerin alımıyla oluşmuştur. Zaten bu ürünler de

ayakkabı aksamını oluşturmaktadır. Bu bölümdeki ithalatımız diğer fasılların aksine 2005 yılında düşük değer göstermiş, 11 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sektördeki ihracatımıza bakıldığında ise; ilk satışın 1969'da 3883 dolarla 600 kg miktarında, tabanı tabi, suni terkip yoluyla elde edilen köseleden ayakkabılarla gerçekleştiği görülmektedir.

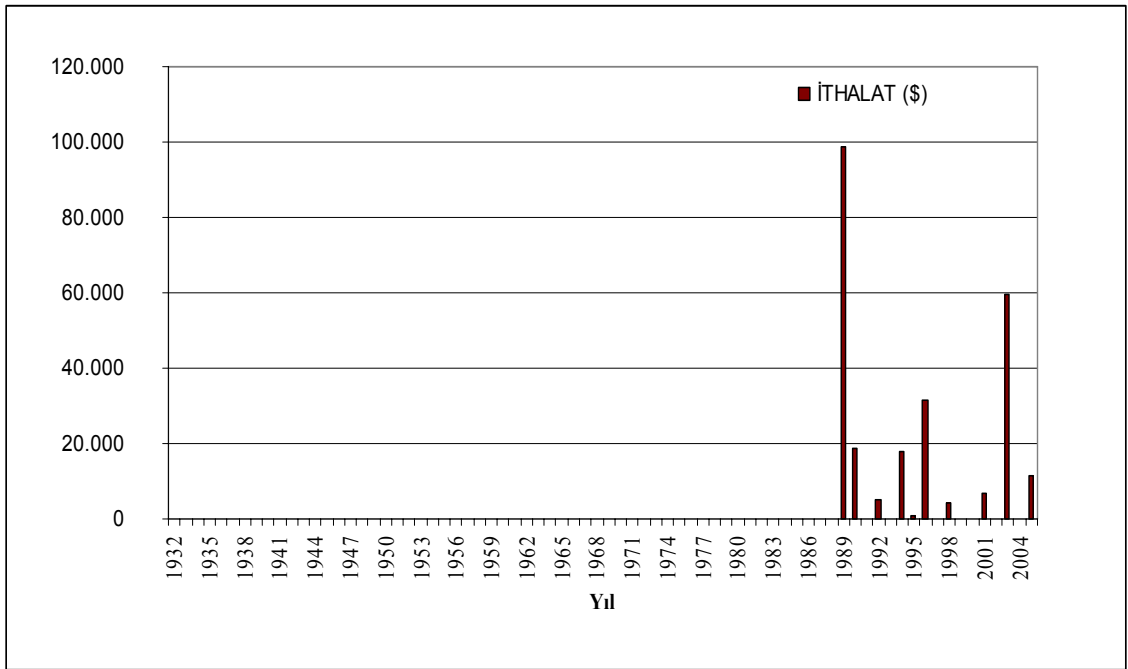
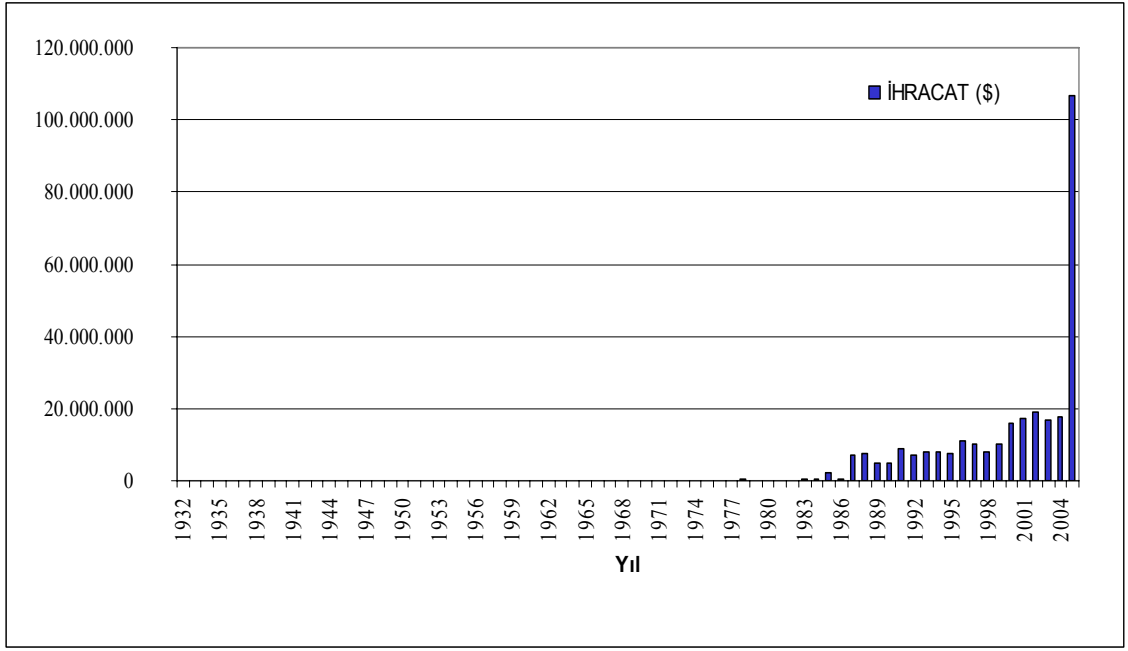
Türk ayakkabı ihracatı 1980'li yıllarda el ile üretimden sanayi tipi üretime geçilmesi ihracatın artmasını da beraberinde getirmiştir. Bu tarihlerde ayakkabı kapasitesi ve üretim hacminin artışıyla dış pazarlara yönelmenin de başladığı söylenebilir. Sektörün ihracat açısından gelişmişlik düzeyi yetersiz olmakla birlikte özellikle İspanya, Portekiz gibi Avrupalı üreticilerle rekabet edebilecek büyüklükte arz potansiyeli vardır. Ayakkabı ihracatında coğrafi yakınlık dolayısıyla özellikle eski Doğu Bloğu ülkelerinin seçilmesi, bu ülkelerdeki gelişmelerden önemli oranda etkilenilmesine neden olmuştur. 1998 yılına kadar ihracatın %50'sinin gerçekleştirildiği Rusya pazarında 1998'de yaşanan kriz, ayakkabı firmalarımızı yeni pazarlar aramaya itmiştir. Kriz sonrasında eski Doğu Bloğu ülkelerinin payı azalırken, İsrail, Libya, Suudi Arabistan gibi ülkelerin payı artmıştır. Türkiye'nin ayakkabı ihracatı içinde ülke paylarında (1999) Rusya (% 20,5), Suudi Arabistan (% 9,2), Polonya (%7,4), İsrail (%5,9), Fransa (%5,2) oranında yer almıştır.¹⁰⁸

Ayakkabılar, şemsiyeler v.b. ürünlerde Suudi Arabistan'a yaptığımız ihracatımız 1984'e kadar 200 bin dolar seviyesinde olmuştur. 1985'te 2,3 milyon dolara yükselen ihracatımız hemen peşinden 1986'da 613 bin dolara düşmüştür. Ancak 1987'de tekrar yükselerek 6,8 milyon dolara çıkmıştır. 1987'de 158944 kg'lık satış gerçekleşirken, metalden koruyucu burunlu, su geçirmez ayakkabılar, çeşitli türden köseleler, ayakkabı aksamı, şapka ve başlıklar, şemsiyeler, bastonlar, kamcılar ve kırbaçlar ihracatımıza konu olan ürünlerdir. 1989'da 4,9 milyon dolara gerileyen ihracatımız, 1991'de 8,9 milyon dolarla tekrar yükselişe geçmiştir. Bu yıldan sonra yine ufak iniş çıkışlarla ihracatımız birinci yüksek seviyesine 18,9 milyon dolarla 2002'de ulaşmıştır. Ayrıca 2002'de 3635636 kg lık ağırlığında ihracatımız, ürün çeşidine de gitmiş; şapkalar da keçe başlıklar ve keçe şapkalarla, dantel - dokuma gibi maddelerden örülü şapkalardan oluşmuştur. Yine dış tabanı kauçuk, su geçirmez ayakkabılar, plastik ve kauçuktan ayakkabılar, v.b. gibi yeni türler de ihracat ürünlerimizi oluşturmuştur.

¹⁰⁸ ULUSOY, A., Türkiye Ayakkabı ve Dış Ticareti, www.dtm.org.tr.

İhracatımız, 2002’de rekor seviyesine 106,8 milyon dolarla çıkmıştır. Bilindiği gibi Türkiye’nin ayakkabı ihracatı içinde ülke paylarında 2001 ve 2002’de Suudi Arabistan’ın payı (%1,2) dir. Ancak buna rağmen Suudi Arabistan’ın özellikle Çin ve Japonya’dan ithal ettiği ayakkabıların oranı Türkiye ile olan ithalatıyla kıyaslandığında oldukça düşüktür. Daha önce de belirtildiği gibi bunun en önemli nedeni Türk ihracatçısının Ortadoğu pazarına yönelik çalışmalarda bulunmamasıdır. Avrupa Birliği ve ABD gibi büyük pazarları değerlendiren Türk ihracatçısı Suudi Arabistan pazarında rekabeti Çin ihracatçılarına bırakmıştır.

Suudi Arabistan’la gerçekleştirdiğimiz ayakkabılar, şemsiyeler v.b. gibi ürünlerde toplam ithalatımız 255 bin dolar iken; toplam ihracatımız ise 300,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu bölüm ürünlerinde dış ticaret fazlamız ise; 300,6 milyon dolar olmuştur.

Grafik 3.12. Ayakkabılar, şemsiyeler, bastonlar, kemerler, tüyler

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.13. Taş, Alçı, Çimento, Amyant, Mika, vb.. Eşya, Seramik Mamulleri Cam ve Cam Eşya

Bu bölüm, taş alçı çimento amyant, mika vb. mamullerden eşya, seramik mamulleri cam ve camdan eşya gruplarından meydana gelmiştir. Bu bölümden ilk alım, 1970’de sofras, mutfak, tuvalet, ev eşyası için cam eşyanın 1 kg lık ağırlığı karşılığında 7 dolar ödenerek gerçekleştirilmiştir.

1970’den 1986’ya kadar herhangi bir alım gerçekleşmemiştir. Uzun bir aradan sonra gerçekleşen ithalatımız 3600 kg.la işlenmiş çekme, üfleme cam alımına 50 633 dolar ödenmiştir. 1987 de ise alımımız yine hiç yapılmamış, 1988’de 26 dolarla tekrar başlamıştır. İthalatımız kesintisiz 1991’de başlamış ve 2005’e kadar devam etmiştir. 1991’de 133 456 kg’lık masas mutfak alet ve ev eşyası için cam, ayrıca cam lifleri, cam yünü ve mamullerine toplamda 96 723 dolar ödenmiştir. 1991’den sonra fazla bir hareketlilik göstermeyen alımımız sadece 1998’de biraz yükselerek 8 716 612 kg ağırlıkla 2,5 milyon dolara yükselmiştir. 1998 alımında ürün çeşitliliği de olmuş, perdahlanmış cam levha yaprak halinde parlatılmış, cilalanmış ürünlerle cam damacana, şişe kavanoz, çanak, ilaç tüpleri, kaplar ile sinyalizasyon camı, camdan optik elemanlar gibi ürünler ithalatımızı oluşturmuştur. 1999’da 792 bin dolara gerileyen alımımız 2004’e kadar 500 bin seviyesine çıkamamıştır. 2005 yılında ise 1,2 milyon dolar ödenerek mineral yünler geliştirilmiş soyutlayıcılar ve değirmen taşı, bileği taşı gibi ürünler alınmıştır.

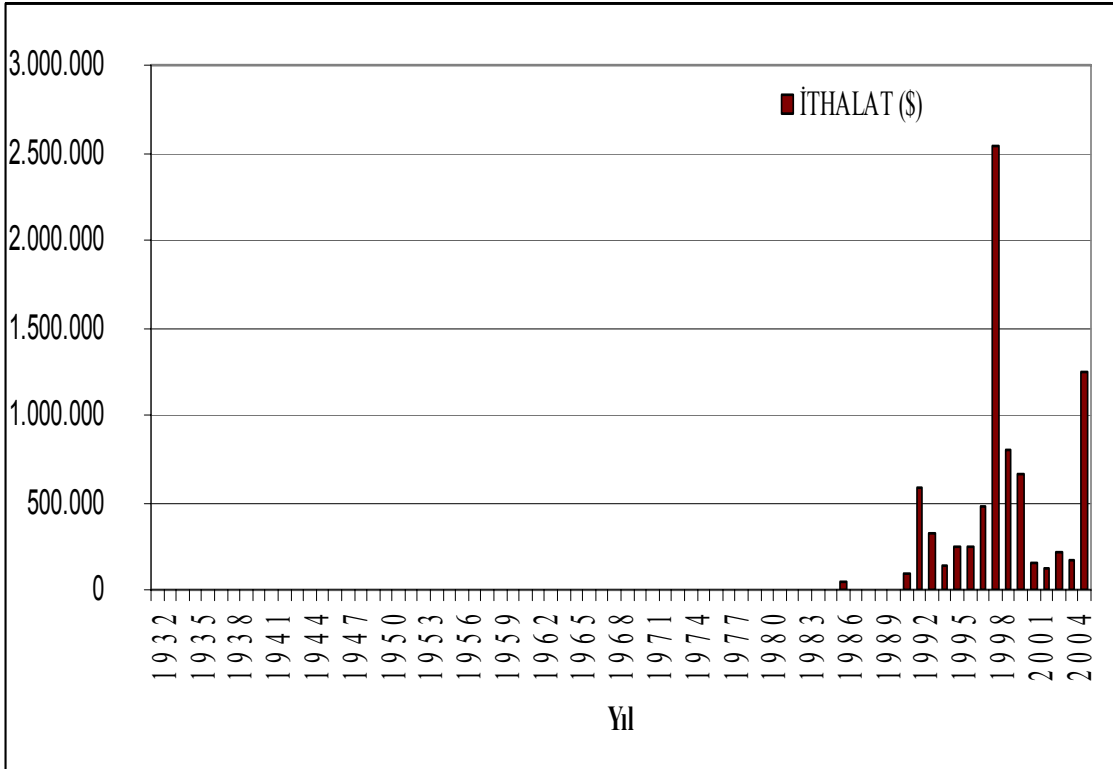
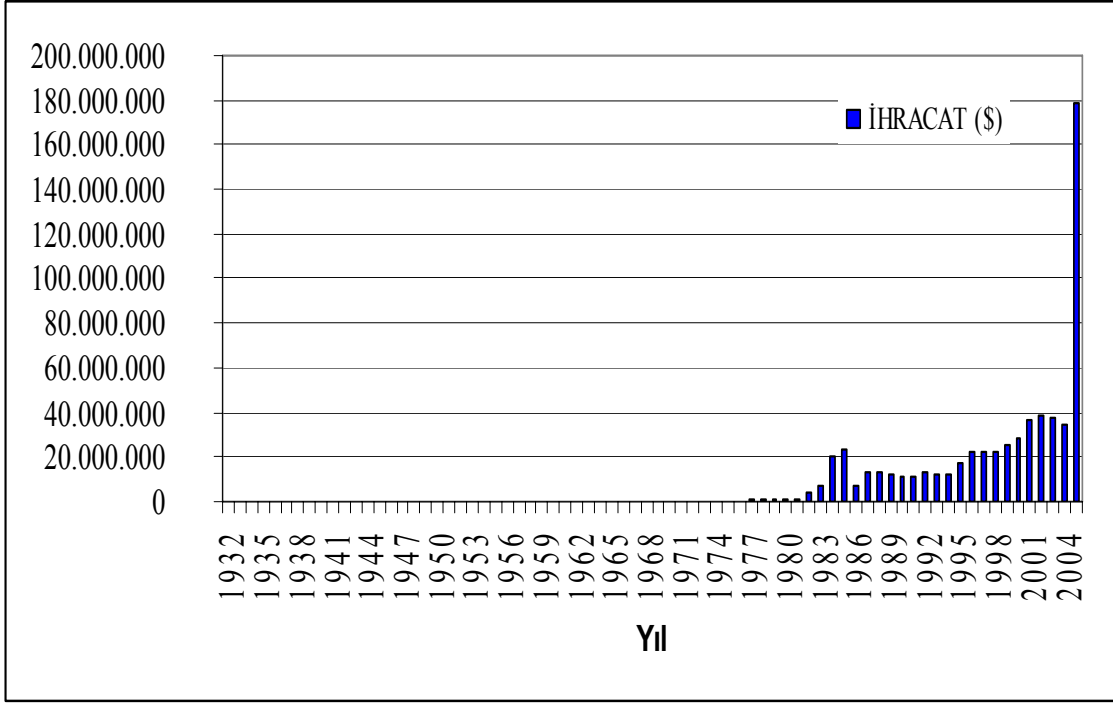
Bu bölüm ürünlerinde oran olarak çok düşük olan ithalatımız, özel sektör tarafından daha ucuza mal olmaları nedeniyle alınmıştır. İthal ürünlere bakıldığında cam ürünlerinin ağırlıkta olduğu görülecektir. Suudi Arabistan’dan çimento alımı hiç gerçekleşmemiştir. Bunun en önemli nedeni ülkenin jeolojik yapısının çimentonun hammaddesini oluşturan kimyasal tortul kayaların oluşumuna elverişsizliğidir. Ülke genelinde volkanik kayalarla kumlu yüzeylerin olduğu düşünülürse çimento sektörünün gelişmemesi anlaşılacaktır.

Suudi Arabistan’a ilk ihracatımız 1964’te adi madenlerden çeşitli eşyanın 9740 kg’la 12600 dolar karşılığında satışıyla başlamıştır. 1971’e kadar herhangi bir satışıımız gerçekleşmemiş, aynı yıl 11.884 kg işlenmiş amyant, esası amyanttan sürtünmeyi sağlayan cihazlar, seramikten döşemelik karolar ve çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere cam ürünlerinin ihracatı karşılığında 1573 dolar gelir elde edilmiştir.

1981'e kadar fazla bir değişme göstermeyen ihracatımız bu tarihten sonra, 1986 yılı dikkate alınmazsa, ufak iniş çıkışlarla sürekli artmıştır. 1980'den sonra Türk ekonomisindeki yapısal değişiklikler dış ticaret mevzuatını da kapsamış ihracata yönelik destekler yapılmıştır. Aynı zamanda Türk inşaat sektörünün de Suudi Arabistan gibi diğer Ortadoğu ülkelerine yönelik yatırım arayışları beraberinde çimento, alçı, seramik ve cam gibi ürünlerin satışını artırmıştır.

İhracatımız 1985'te ilk yükselişini 23,7 milyon dolarla gerçekleştirmiştir. 33 129 659 kg yontulmaya ve inşaaata elverişli taşlar, izabe köpüğü, kaya yünü, alçı ve alçı bileşikleri, çimentodan taşlar, amyantlı çimentodan mamuller, işlenmiş amyant, ateşe dayanıklı tuğlalar, kiremitler, seramikler, süs eşyaları, çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanmış cam gibi ürünler, ihracatımıza konu olmuştur. 1986'da ani bir düşüş gösteren ihracatımız 6,6 milyon dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Ancak bu tarihten sonra yükselişe geçen ihracatımız 2002 yılına kadar 38,8 milyon dolara kadar yükselmiş takip eden iki yılda gerilemiştir. 2004'te 144 906 939kg satış karşılığında 34,1 milyon dolar gelir elde edilmiştir. İhraç ürünleri içinde yine ağırlıklı olarak inşaat sektöründe kullanılacak ürünler bulunmaktadır. Kaldırım taşları, inşaaata elverişli taşlar, seramikler, seramikten döşemeler, lavabolar, küvetler, tuvalet eşyası, çeşitli türde ve özellikle cam gibi ürünler ihracatımızı oluşturmaktadır. 2005'te Türk ihracatı en büyük yükselişini göstermiştir. 2004'ten 2005'e yaklaşık dört kat artan ihracatımız, 179 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türk ekonomisinin ihracata yönelik büyük atılımlar yapması bu yükselişin temelini oluşturur; ancak yine de Suudi Arabistan'ın bu bölümden yaptığı ithalatın oranına bakıldığında Türkiye'nin payının az olduğu görülecektir. Hâlbuki Türkiye, coğrafi yakınlığını da iyi değerlendirip ticaretini artırabilir. Suudi Arabistan'ın yerli sanayisini korumak için yumurta, makine yağı, tel kafesler, halılar, sabun ve çimento gibi ürünlere %20 oranında gümrük vergisi uygulaması, Türk ihracatçısını, özellikle çimento ve çimento ürünleri ihracatçısını Suudi Arabistan pazarından uzaklaştırmıştır.

Taş, alçı, çimento ve seramik gibi ürünlerde dış ticaretimizin toplam ithalat değeri 8 milyon dolar iken ihracatımızın toplam değeri ise 630,3 milyon dolar olup dış ticaret fazlamız 622,3 milyon dolardır.

Grafik 3.13. Taş, alçı, çimento, amyant, seramik, mika vb. eşya

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.14. İnci, Kıymetli Taş, Metal Mamuller ve Madeni Para

Bu bölümde yer alan ürünler; inci, kıymetli taş ve metal mamuller, madeni paradır. Bu bölümden ilk alım 1986'da 2 693 dolarla olmuştur. Gümüş ve gümüş mamullerinin 55 kg.'lik alımıyla başlayan ithalatımızda uzun yıllar hiçbir hareketlilik olmamıştır. Suudi Arabistan'dan ikinci alımımız 1993'te taklit mücevherci eşyasının 40 kg.'lik alımıyla olmuş karşılığında 3837 dolar ödeme yapılmıştır. Suudi Arabistan'ın başlıca kıymetli taş ürünü altındır. 1984'te Mahd adh-Dhahab'taki maden endüstrisinde başlayan üretimi günümüzde yıllık 10 tona ulaşmıştır. Suudi Arabistan'da bulunan rezervinin 1.123 bin ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervler 495 farklı noktada bulunmaktadır. Bu maden, genellikle altın yüklü kuvarsit damarlar ve ayrıştırılmış kayaların üzerinde gelişen eski madenlerin şeklini ya da nadiren alüvyon maden yataklarının biçimini almıştır. Altın oluşumları oldukça boldur ve geniş bir alana yayılmıştır. Eski maden yataklarının dağılımı ve yoğunlukları birinci sınıf paha biçilemez jeokimyasal incelemeye olanak sağlar ve ileride oluşma potansiyele olan alanlara rehberlik eder. Altın rezervinin fazla olması ve diğer ekonomik değere sahip olan yeraltı kaynaklarının işletilmesini Suudi Hükümeti ekonomiyi farklılaştırma stratejisi olarak değerlendirmiştir. Ancak altın ve gümüş gibi madenlerin uzak yerde olması ve pazarlamanın zor ve pahalı olması nedeniyle ihmal edilmiştir.

Suudi Arabistan'dan diğer ithalatımız 1997'de 378 dolarla sağlanmış; taklit mücevherci eşyası 1 kg.'lik ağırlığıyla alınmıştır. 2001 yılına kadar hiçbir ithalatımız gerçekleşmemiş, aynı yıl 16.292 dolar karşılığında kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyasının 100 kg.'lik alımıyla yeni bir ürün ithalatımıza konu olmuştur. Taklit mücevherci eşyasının alımıyla birlikte 2001'de toplam 20.309 dolar ödeme yapılmıştır. 2002'de 13.940 dolar ithalatı 2004'de 56.790 dolarlık alım takip etmiştir. Bu bölümdeki en yüksek alım ise 115.640 dolar ödeme yapılarak 2005 yılında gerçekleşmiştir.

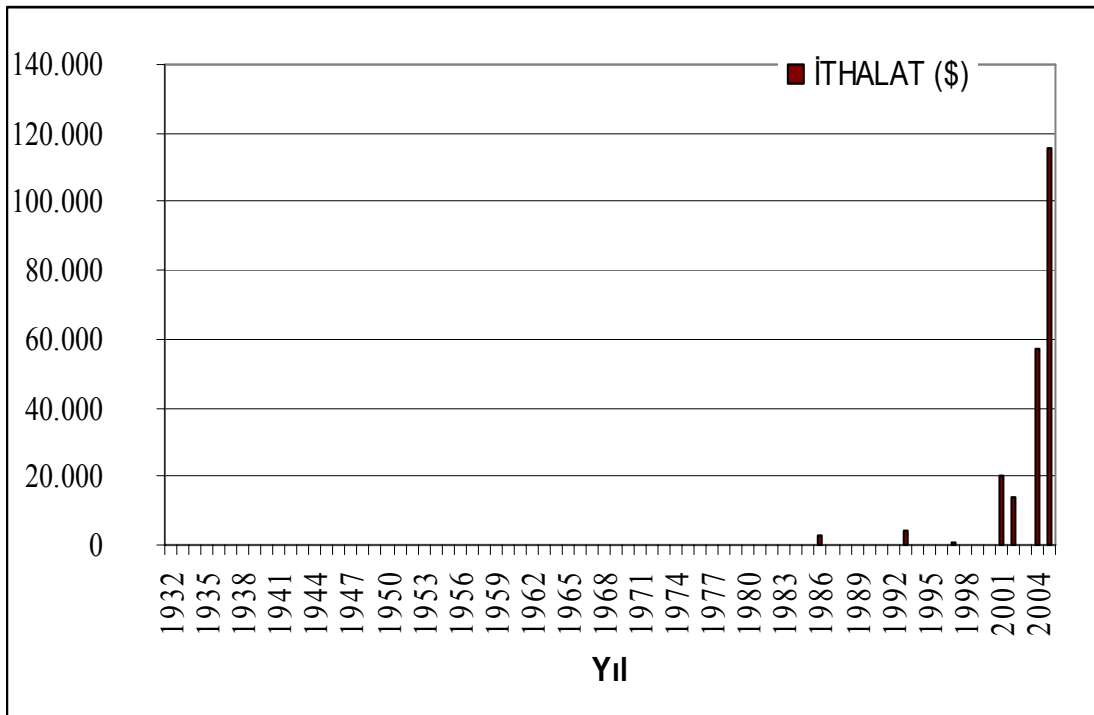
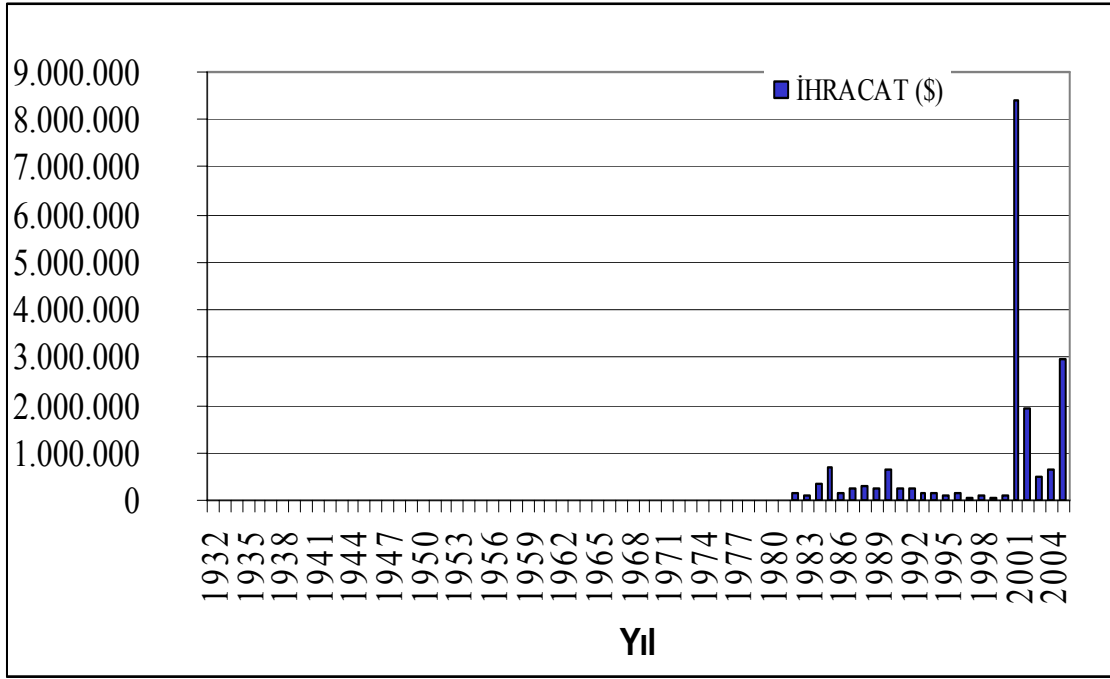
Suudi Arabistan'a ihracatımız ise 1971'de 1.095 dolara 270 kg. ağırlığında taklit mücevherci eşyası satışıyla başlamıştır. 1975'de ikinci ihracatımız 857 dolarla gerçekleşmiştir. 1979 ve 1980 yılları sayılmazsa 2005'e kadar bu bölümden sürekli ihracatımız olmuştur.

1981'de yine taklit mücevherci eşyasının 377 kg.'lık satışından 12.165 dolar gelir elde edilmiştir. Bu tarihten 1985'e kadar sürekli yükselen ihracatımız aynı yıl 683.000

dolar seviyesine çıkmış, mücevherci eşyası kıymetli maden gibi ürünler satışımızı oluşturmuştur. 1986'da yaklaşık 5 kat azalarak 163.000 dolara kadar gerilemiştir. 1989'a kadar 200.000 dolar seviyesinde gerçekleşen satışımız 1990'da tekrar yükselerek 656.000 dolara çıkmış ve ürün çeşitliliğine gidilmiştir. Sentetik, yeniden yapılmış kıymetli-yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kıymetli metallere kuyumcu eşyası, inci gibi kıymetli taşlar vb. ürünler ihracatımıza konu olurken bunun karşılığında 4.503 kg.'lik satış olmuştur.

1990'dan 2000 yılına kadar geçen 10 yıl aralığında sürekli gerileyen ihracatımız 2000 yılında 76.000 dolar seviyesine kadar düşmüştür. 2001 yılı ihracatımızın rekor düzeye ulaştığı yıldır. En yüksek artış oranı da aynı yıla aittir. Bu bölümdeki yükselişin en önemli nedeni değeri fazla olan elmas ve altın gibi kıymetli taşların sadece 2001'de satılmış olmasıdır. Elmas, 1 kg/karat satılmış bundan 1891 dolar gelir elde edilmiştir. Altın ise; ham, yarı işleniş ve pudra halinde 1001 kg/gram olarak satılmış 8.286.230 dolar gelir sağlanmıştır. Takip eden yıllarda ani ve sert düşüşler gösteren ihracatımız 2003 yılında 480.000 dolara gerilemiştir. 2005 yılının ihracat artışı bu bölüm ürünlerine de yansımış, bu yılda ihracatımız tekrar artışa geçerek 2.9 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir.

Bu bölümde toplam ithalatımız 213.000 dolarda kalırken; ihracatımız ise 18,6 milyon dolar olmuştur. Dış ticaret fazlası 18,3 milyon dolardır.

Grafik 3.14. İnci, kıymetli taş ve metal mamuller, madeni para

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.15. Adi Metaller ve Adi Metallerden Eşya

Bu bölümde; demir-çelik, demir çelikten eşya, nikel ve nikelden eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, bakır ve bakırdan eşya kurşun ve kurşundan eşya, çinko ve çinkodan eşya, kalay ve kalaydan eşya diğer adi metaller, adi metallerden bıçakçı eşyası, sofrta takımı, gibi ürünler yer almaktadır. Bu bölümden ilk alım, 1947'de kalay ve kalaydan eşya alımıyla gerçekleşmiş, karşılığında 63 bin dolar ödeme yapılmıştır.

Suudi Arabistan, körfez bölgesinin en geniş, kıymetli ve temel mineral kaynaklarına sahiptir. Hükümet, gelirlerinin çeşitlendirilmesi programı çerçevesinde madencilğe önem vermektedir. Suudi Arabistan madencilik kapsamında yatırımcılara arama ve işletme imtiyazı vermektedir. Yatırımcılar, 5 yıl süreyle vergiden muaf tutulmaktadır. Suudi Arabistan Mineral Kaynaklar İdaresi, 1273 değerli metal, 1171 adi metal ve 30 mineral alanı tespit etmiş bulunmaktadır.

İthalatımız, 1969'da 22 dolar karşılığında adil metal ürünlerinin 11 kg'la devam etmiştir. Çok düşük değerlerde seyreden ithalat, 1974'de tekrarlamış 43 dolar ödenerek 10 kg ağırlığında dökme demir, çelikten eşya alımıyla devam etmiştir. 1984'de kadar hiçbir alımımızın gerçekleşmediği bu dönemde ihracatımız, varlığını devam etmiştir. 1984'te 2014 dolarla tekrar başlayan ithalatımız, bu yıldan sonra kesintisiz bir şekilde ufak iniş çıkışlarla 2005 yılına kadar sürmüştür. 1990'larda hafif yükselmeler göstermişse de bu, istenen düzeyde olmamıştır. 1994'te 13.3 milyon dolar seviyesine çıkarak ilk yükselişini göstermiştir. Bu yılda 5.377.943 kg ağırlığında adi metalden tıpa, kapak, kapsül, v.b gibi ürünler, yine adi metallerden kilitler süpürgeler, işlenmiş kurşun, bakır teller gibi ürünlerin alımı yapılmıştır. 1998'de 23,4 milyon dolar seviyesine çıkan ithalatımız 1999'da 15,8 milyon dolara gerilemiş; ancak 2000 yılında tekrar 23 milyona yükselmiştir.

Suudi Arabistan, ekonomisini farklılaştırmak adına yürütmeye çalıştığı madencilik, adi metaller ihracatını pazarlama koşullarını oluşturabilmek için uzun yıllar devlet destekli yürütmüştür. Bu nedenle, daha uygun koşullarla bu bölümden ticari mal alımını gerçekleştirebilen ithalatçı firmalar, yönlerini Suudi Arabistan pazarına çevirmişlerdir. Ülkenin işleme koşullarının zorluğuna rağmen ihracat yapabiliyor olması Suudi Hükümetinin kararlılığını ve başarısını göstermektedir.

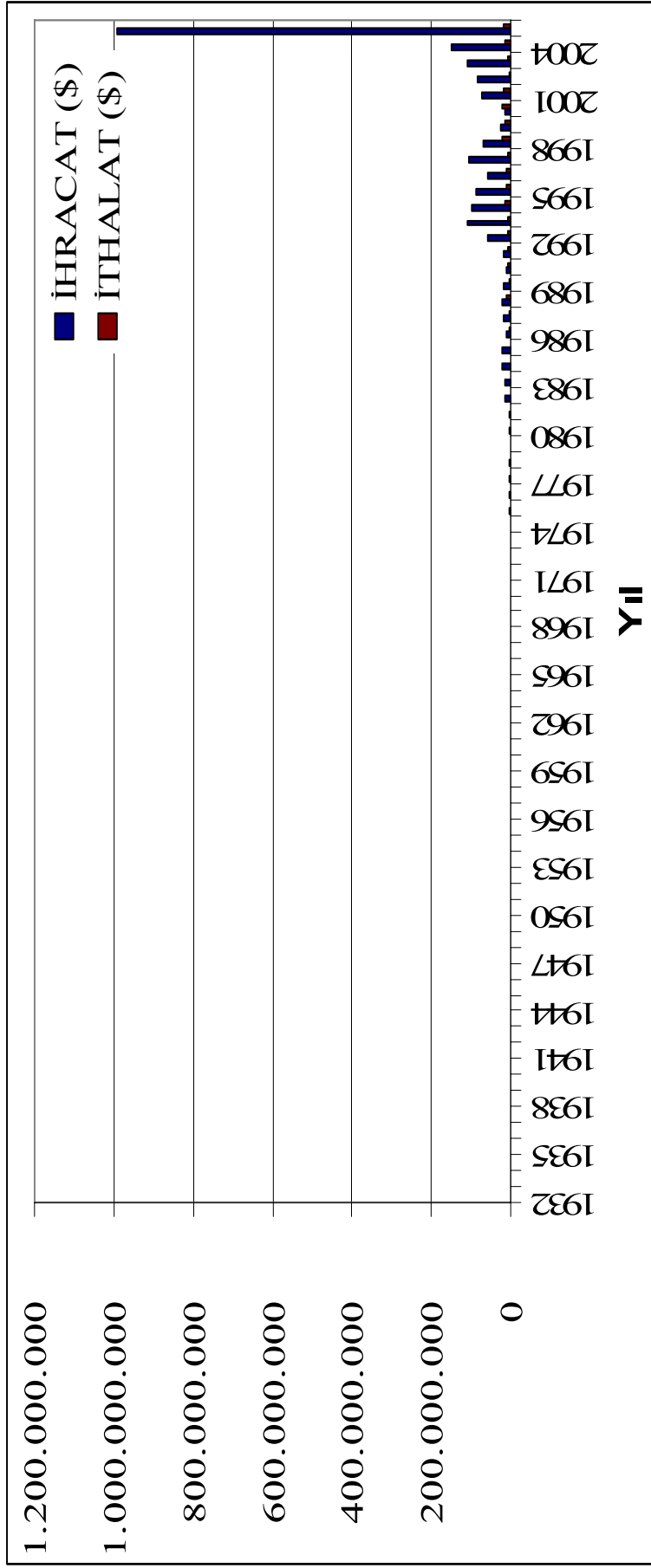
Suudi Arabistan ile yaptığımız ithalat 2000 yılından sonra gerilemiş, 2002’de 5,1 milyon dolara düşmüştür; ancak bu tarihten sonra 2005 yılına kadar sürekli yükselerek 18,9 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.

Suudi Arabistan’a ihracatımız 1939’da 39 bin dolarla bakır oksit satışıyla başlamıştır. Suudi Arabistan’ın diğer madde gruplarında olduğu gibi bu üründe de ithalatını daha çok gelişmiş batı ülkeleriyle yapmaktadır. Türk ihracatında işlenmiş ve kaliteli sanayi ürünlerinin bulunması 1970’lerden sonraya rastlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında adi metaller bölümünden satışımızın beklenildiği gibi olmamasının gerekçesi, sermaye yetersizliği nedeniyle bu ürünleri işleyecek fabrikaların sayıca az olması ve rekabeti kaldıramamasıdır. 1949’da ikinci satışımız olmuş karşılığında 356,4 dolar gelir elde edilmiştir. 1960’ların ortalarına doğru tekrar satışlar yapılsa da bu satış beklentileri karşılamamaktadır. 1964’de 500kg. ağırlığında bakır oksit satışıyla devam etmiş, bu satıştan 132.000 dolar gelir elde edilmiştir. Suudi Arabistan 1970’den sonra planlı ekonomi dönemine girmiş bu amaçla petrolden elde ettiği geliri; altyapı ve inşaat gibi alanlara yönelterek ülkeyi yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. Bu açıdan bakıldığında ülke, uzun yıllar ithal ağırlıklı ticaret yürütmek zorunda kalmıştır. Bu bölümün ticaret grafiğine bakıldığında ihracatın ithalattan fazla olduğu görülecektir. Ancak Türkiye’nin diğer bütün ihracat ürünlerinde olduğu gibi bu bölüm ürünlerinde de Suudi Arabistan ithalatında önemli bir yer oluşturamamaktadır. Özellikle ABD, Japonya ve Avrupa birliği ülkelerinin özellikle Çin’in Suudi Arabistan’a yaptığı ihracat değerleri düşünülürse ülkemiz ihracatının göreceli üstünlüğü anlaşılacaktır.

1964–1981 yılları arası önemli bir değişme göstermeyen ihracatımız 1981 yılından sonra yükselişe geçmiştir. 1981 yılında 2,9 milyon dolar olarak gerçekleşen satışımızda; dökme demirler, demir-çelik teller, çiviler, sobalar, bakırdan çeşitli boyda ve farklı fonksiyonlu borular, bakır sac ve levha, alüminyumdan farklı boyda ve görevde borular, adi metalden mutfak gereçleri vb. ürünler ihracatımız oluşturmuştur. 5.021.182 kg olarak gerçekleşen 1981 yılı ihracatımız, 1982 yılında ilk yükselişini gerçekleştirmiştir. 16,2 milyon dolar olan 1982 ihracatımızda 8.890.084 kg.’lık satış gerçekleşmiştir. 1986’da 12,2 milyon dolar seviyesine gerilemiş, 1990 yılında 12,1 milyon dolar olarak devam etmiştir. 1990 yılından sonra artışa geçen ihracatımız Körfez Savaşının olduğu dönemde 109,3 milyon dolar seviyesine kadar çıkmıştır. Bu yükselişte Körfez Savaşı ile birlikte daralan Ortadoğu pazarının Suudi Arabistan lehine genişlemesi etkili olmuştur. Aynı zamanda aynalı demir, külçe demir, demir ve çelikten inşaat aksamı, variller,

fiçılar, kutular, dikişsiz demirler, tarımda, ormancılık ve bahçecilikte kullanılan eşyalar, el testereleri gibi ürünler de ilk defa ihracatımıza konu olmuştur. 1993 yılından 1996 yılına kadar ihracatımız gerilemiş, 1996 yılında 57,2 milyon dolara düşmüştür; ancak 1997 yılında 104,9 milyon dolar seviyesine kadar tekrar yükselmiştir. Doksanlı yılların ikinci yarısını kapsayan bu dönemde görülen dalgalanmaların nedeni demir, bakır gibi metallerin dünya çapında piyasalarının tam olarak oturmamasıdır. Aynı zamanda Rus ve Asya krizi belirgin dalgalanmalardan sorumludur. 1997 yılından 2000 yılına kadar sürekli gerileyen satışımız 2000 yılında 15,6 milyon dolar seviyesine kadar düşmüştür. Ancak bu yıldan sonra hızlı bir yükselişe geçen ihracatımız 2001’de 74,3 milyon dolara, 2002’de 84,1 milyon dolara, 2003 yılında ise 108,5 milyon dolara yükselmiş, 2004’de 148,1 milyon dolara çıkmıştır. Bu bölümde en büyük artış, yaklaşık 9 kat ile 2005 yılında yaşanmıştır. 2005 ihracatımızın genel toplamı ise 991,1 milyondur. İhracatımızdaki bu yükselişin kendi içinde nedenlerini vermek gerekirse; Türk-Suudi ticari işbirliği anlaşmaları, tek parti iktidarının piyasalarda oluşturduğu güven ortamı ve nihayet Dolar ve Euro’nun dünya piyasalarında göreceli düşüşü olmak üzere sıralamak mümkündür.

Bu bölümden dış ticaretimizin toplam ithalatı; 218,8 milyon dolar iken toplam ihracatı ise 2.232 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret fazlamız ise 2.013 milyon dolardır.

Grafik: 3.15. Adi metaller ve adi metallerden eşya

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

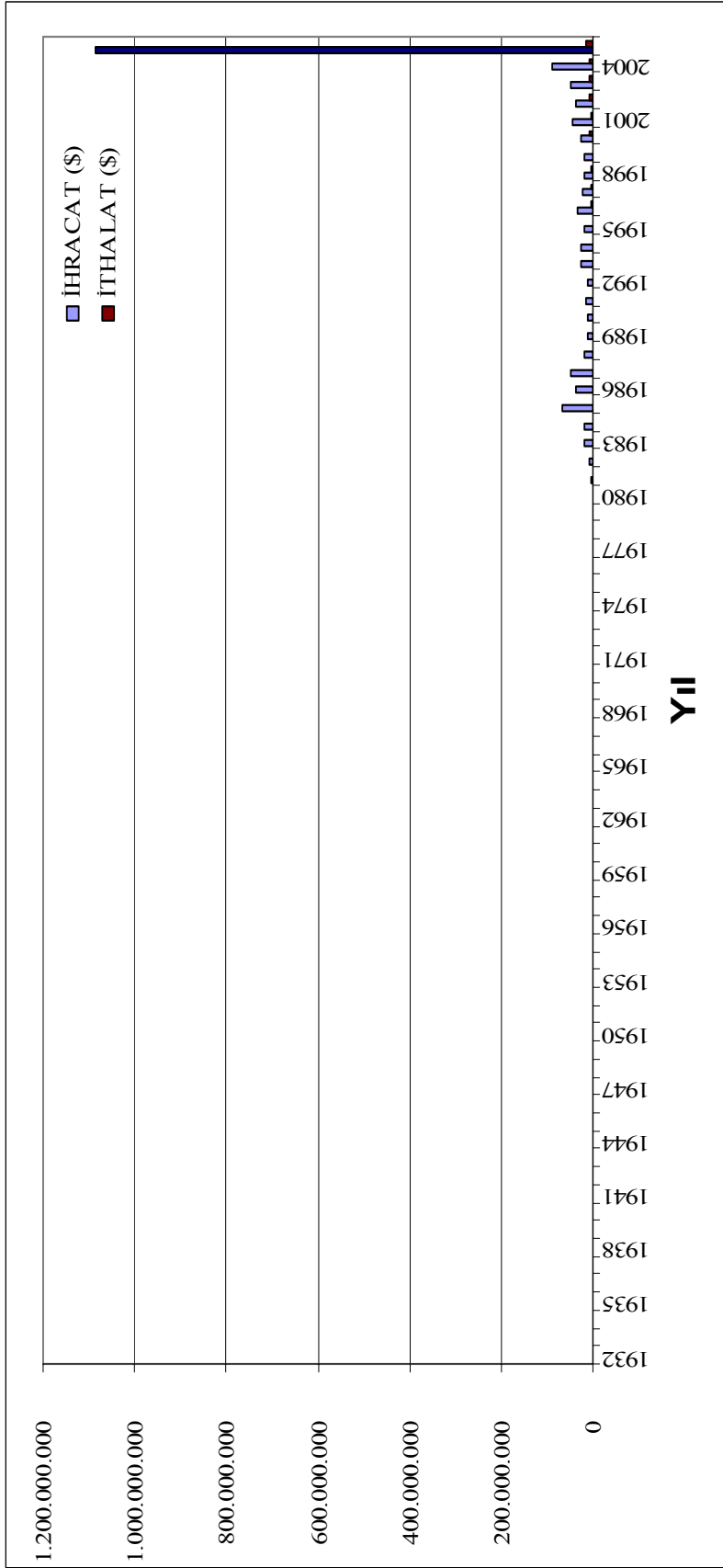
3.16. Makineler ve Mekanik Cihazlar; Elektrikli Makine ve Cihazlar; Bunların Aksam ve Parçaları

Bu bölüm nükleer reaktörler, kazan, makine ve cihazlar, alet, parça elektrikli makine ve cihazlar, aksam parçalarından oluşmaktadır. Bu bölümden ilk alım 1969'da toprağın kazılması ve delinmesi için makine (44 kg), radyo, televizyon, alıcı-verici gibi cihazların (619 kg/adet) 3.694 dolar karşılığında ithali ile başlamıştır. 1974'e kadar sadece alımımızın gerçekleştiği bu bölümde daha çok toprak işleme aletleri ve basit mekanik aletler alınmıştır. 1974'de 64 kg/adet alıcı-verici, radyo, televizyon cihazı alımına 401 dolar ödeme yapılmıştır. Gelirinin %90'ını petrol ve ürünlerinin oluşturduğu Suudi Arabistan'da diğer sektörlerde de olduğu gibi bu bölümde de geri kalmış daha çok Batının pazarı olmuştur. Ülkenin ağır sanayisinin daha çok petrol ürünlerine dayalı olması elektronik ve teknik malzeme sektörünün gelişimini engellemiştir. Suudi hükümetinin 90'lı yıllardan itibaren alternatif ekonomik gelir arayışı ithal edilen ürünlerin türünü de değiştirmiştir. İçten yanmalı motorlar, buzdolabı ve dondurucuların pompaları, kalender ve hadde makineleri, klima cihazları, santrifüj ile çalışan kurutma ve filtre cihazları, tekstil makineleri aksamı, ayrıca metalleri dövme, işleme, kesme, presleme makineleri ithalatlımıza son yıllarda katılan ürünler olmuştur. 1986'da 1,3 milyon dolar olan alımımız 1987'de 1,7 milyon dolara çıkmış, ancak 1988'de 898.000 dolar olarak gerçekleşmiştir. 1996'da 3,3 milyon dolara çıkmış, 2000 yılında 7,4 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2005 yılında ise; 15,6 milyon dolarla bu bölümün en yüksek alımı yapılmıştır.

Bu bölümden Suudi Arabistan'a ihracatımız ise; 1975'de 141.000 dolarla başlamıştır. 61.412 kg.'lık satışımızı, sıvı için tulumalar, buzdolabı ve soğutma düzenekli makineler, toprak işleme aletleri, dokuma makineleri, elektrikli su ısıtıcıları, şofbenler, alıcı-verici radyo, televizyon cihazlı makineler oluşturmaktadır. İhracatımızda 1977 yılı hariç bütün yıllarda ticari faaliyetlerimiz gerçekleşmiştir. 1980'de Türk ekonomisinin ihracat ağırlıklı ticareti sebebiyle 80'li yıllarda yükselen bir grafik eğrisi görülmektedir. 1982'de yükselişe geçen satışımız 1985'te ilk yükselişini 68,1 milyon dolarla gerçekleştirmiştir. 4.094.045 kg. lık satışta; buhar kazanları, pistonlu makineler, hava vakum tulumaları, klima cihazları, sanayi ve laboratuvar için fırınlar, tartılar, kaldırma, yükleme ve nakil makineleri, ziraatta kullanılacak aletler, matbaa makineleri, dokuma-örme makineleri, ayrıca maden işlemede kullanılacak makineli aletler gibi yeni ürünler yer almaktadır.

1985'den sonra düşüŖe geçen satıŖımız 9,8 milyon dolar seviyesine inmiŖtir. 1992 yılına kadar önemli bir hareketlilik göstermeyen ihracatımız 1992'den sonra ufak iniŖ ıkıŖlarla yükseliŖini devam ettirmiŖtir. 1996'da 33 milyon dolara yükselirken, 1999'da 17,3 milyon dolara gerilemiŖtir. 2004'de 89,4 milyon dolar olan satıŖımız, 2005'de 108 milyon dolara ıkmıŖtır.

Bu bölümdeki ticaretimizin; toplam ithalatı 69,9 milyon dolar iken toplam ihracatımız 1.758,4 milyon dolar olarak gerekleŖmiŖtir. DıŖ ticaret fazlamız ise, 1.688,5 milyon dolar olmuŖtur.

Grafik 3.16. Makineler ve mekanik cihazlar-elektrikli makine ve cihazlar.

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.17. Nakil Vasıtalar

Bu bölümde demiryolu ulaşım araçları, motorlu karayolu taşıtları, hava taşıtları, uzay araçları, gemiler, suda yüzen araçlar ile bunların aksam ve parçaları yer alır. Bu bölümden ilk alım 1980’de insan-eşya taşımasında kullanılacak motorlu kara araçlarının 2460 kg/adet alımına 15.282 dolar ödenerek başlanmıştır. Suudi Arabistan, nakil vasıtalar bölümünde dışa bağımlı konumdadır, bu bölümdeki gelişimini ise 1970’den sonra uygulamaya koyduğu kalkınma planlarıyla sağlamıştır. Bu programda ilk olarak yol yapım çalışmalarına öncelik verilmiştir. Ülkenin gelişimine paralel olarak 1970–1990 yılları arasında karayolu yapımı hızlanmış petrol üretim alanlarına bağlantının dışında, çevre ülkelere de karayolu ağı kurulmuştur. Hızla artan otoban yapımı ülkenin hemen hemen her kesimiyle bağlantısını sağlamıştır. Karayoluna bağlı ulaşım ağının gelişmesi beraberinde başta otomotiv olmak üzere diğer ulaşım araçlarının da; ayrıca tarımda yaşanan büyümelere bağlı olarak tarımsal makinelerin alımında artma olmuştur. Petrol kaynakları bakımından zengin olması tüketimi ve otomotiv alımını hızlandırmıştır. Özellikle binek araçların daha fazla ithal edilmesi bu bölümün güçlü bir yan sanayisini de geliştirmiştir. Suudi Arabistan’dan ithal ettiğimiz ürünler, ülkenin hızlı ekonomik gelişiminin yarattığı sonuçtur.

1981’de gerçekleşmeyen ithalatımız 1982’de yine aynı ürünün 3.710 dolar ödenek alımıyla devam etmiştir. 1983–84 yıllarında herhangi bir alımın gerçekleşmediği görülmektedir. 1985’den itibaren aradaki 1991 yılı sayılmazsa bütün yıllarda alımımız olmuştur. 1985’de 14.268 dolar olan ithalatımız, aynı ürünün alımıyla sürmüş 1986’da 23.270 dolarla hafif yükselerek farklı bir ürün olan kısa mesafelerde yük taşımada kullanılacak makinelerin aksamının ithalatıyla ticaretimiz devam etmiştir. 1990’da ise, 17.511 dolarla binek otomobili alınmıştır. Ancak hemen şunu da belirtmek gerekir ki Suudi Arabistan’ın yerli otomobil sektörü bulunmamaktadır. İthalatı gerçekleşen ürünün ise ülkede bulunan Türk işçiler tarafından alındığı söylenebilir.

1992’de 11.769 dolar olan alımımız 1996’da 327.000 dolar seviyesine çıkmış 1997’de ise yaklaşık 30 kat artarak 10 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 117.156 kg/adet alımında toplu taşımacılığa elverişli araçlar, özel amaçlı motorlar, kara taşıtları için parçaların, karşılanması gibi ürünlere yönelik ürünlere ithalatımız olmuştur. Yine 2000’de 10.1 milyon dolarla ikinci bir yükseliş yaşanmış ancak hemen ertesinde düşüş yaşanarak 2005’e kadar devam etmiştir. 2004’te hafif bir kıpırdanma olmuşsa da bu 5 milyon doların üstüne çıkamamıştır. 2005’de ise 2,2 milyon dolar seviyesine kadar düşmüştür. 2000 yılında farklı bir ulaşım aracı olarak sökülecek gemilerle, suda yüzen sökülecek diğer araçların alımı

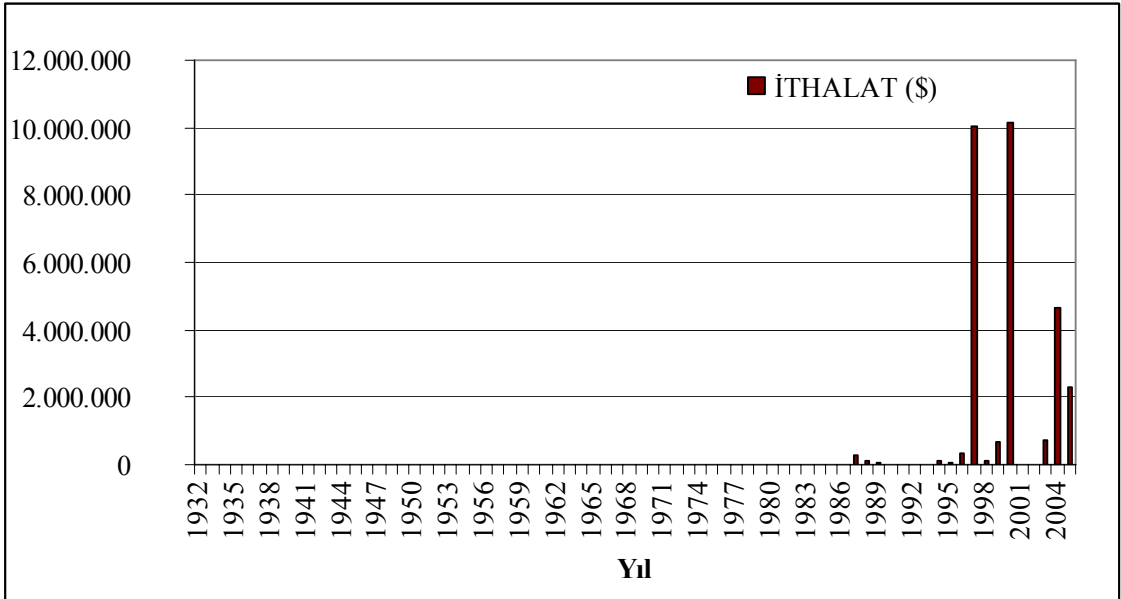
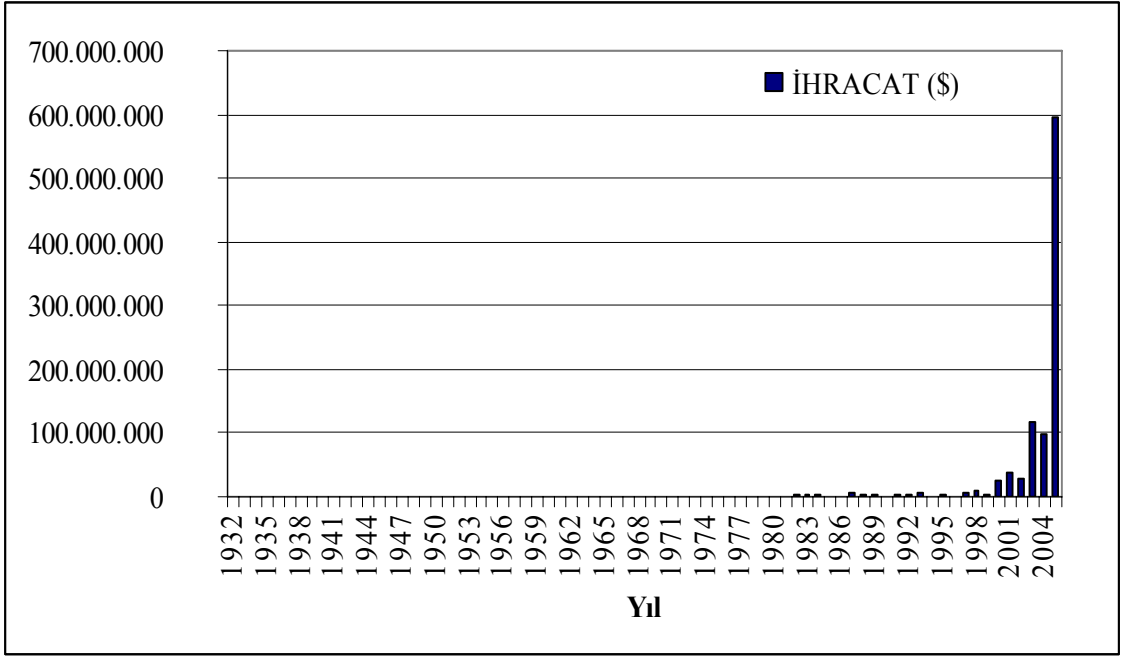
gerçekleşmiş en az Suudi Arabistan kadar elverişli konumda bulunan Türkiye'nin bu üründen satamayıp ithal etmesi düşündürücüdür. Yine 2003 yılında 89.928 kg/adet alımıyla 275.000 dolar verdiğimiz traktör, ithalatını gerçekleştirdiğimiz ilk ve yeni üründür.

Bu bölümden ilk satışımız, 1960'da kara taşıtları 10575 dolar karşılığında satılarak yapılmıştır. 1972'de ihracatımız devam etmiş, yine kara araçları parçalarının (175 kg.lık) satışıyla karşılığında 537 dolar gelir elde edilmiştir. 1970'lere damgasını vuran petrol krizine rağmen bu bölüm ürünlerindeki ihracatımız varlığını sürdürebilmiştir. 1974 yılında satışımız 556.000 dolara yükselmiş; insan ve eşya taşıyan kara nakil vasıtaları ve parçaları ile kendiliğinden hareket etmeyen ulaşım araçlarının satışı ihracatımızı oluşturmuştur. 1981'de 427.000 dolara düşen satışımız 1987'de 7,7 milyon dolara yükselmiştir. Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, 1980'lerin değişen Türk ekonomisi, dolayısıyla ticareti ihracat ağırlıklı seyir göstermiş ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından desteklenmiştir. 1991 yılında 2,7 milyon dolara gerilemiştir. 1993'de 17.000 dolar olan satışımızı; eşya taşımaya özgü motorlu araçlar, kara araçları için yedek parçaları gibi ürünler oluşturmuştur. Bu ürünlerin değerce ve miktarca az oluşu ihracatı düşürmüştür. 1998'de 8,3 milyon dolara yükselen satışımız bu tarihten sonra ufak iniş çıkışlarla sürekliliğini korumuştur. Satışımız 2001'de 39,1 milyon dolara yükselmiş, ihracat ürünlerini; toplu halde yolcu taşımaya elverişli motorlu taşıtlar ile otomobiller, kara taşıtları için motorlu araçların parçaları, motorlu ve motorsuz araçların yedek parçaları gibi ihracata yeni dâhil olmuş ürünlerde bulunmaktadır.

Türk otomotiv sektörü her ne kadar 1950'lerde kurulmuş olsa da ihracata yönelik çalışması olmamış, rekabet gücü yetersiz kalmıştır. Ancak 1990'lardan sonra Türkiye'de gelişme gösteren otomotiv montaj sanayisi başta İzmir, Bursa, İstanbul, İzmit ve Adapazarı gibi kentlerde büyük fabrikalar kurmuş ve Ortadoğu pazarını da Türkiye üzerinden yürütmeyi hedeflemiştir. Son dönemlerdeki artışın temel nedeni de budur.

2004'de 97,4 milyon olan satışımız 2005'de 596 milyon dolarla en yüksek seviyesine çıkmıştır. 15.424.894 kg/adet miktarındaki satış; otomobil, steysin vagon, yarış arabaları, eşya taşımaya mahsus motorlu araçlar, kara taşıtları için yedek parçaları, toplu taşımaya elverişli motorlu araçlar, yolcu gemileri, yatlar, feribotlar, demiryolu taşımacılığında kullanılacak konteynerler gibi ürünlerden oluşmaktadır.

Bu bölüm ürünlerindeki toplam ithalatımız 29,7 milyon dolar olup ihracatımız ise 962,8 milyondur. Dış ticaret fazlamız 933,1 milyon dolar olara gerçekleşmiştir.

Grafik 3.17. Nakil vasıtalar

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

3.18. Optik Aletler ve Cihazlar, Fotoğrafçılık, Sinema, Ölçü Kontrol, Ayar Alet ve Cihazlar, Müzik Aletleri, Silahlar ve Mühimmat, Muhtelif Mamul Eşya ve Sanat Eserleri, Koleksiyonlar, Antikalar

Bu bölümde yer alan ürünler optik, fotoğraf, sinema, ölçü kontrol ayar cihazları, saatler, müzik aletleri, silah ve mühimmat, mobilya, aydınlatma ve reklâm lambaları, oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, sanat eserleri, koleksiyon, antikalar ve diğer değerli eşyalardır. Bu bölümden ilk alım 435 dolarla ses kaydedici cihazlar, kalemler ve bunların parçalarıyla gerçekleşmiştir. 1970’de 38, 1971’de 290 dolar, 1972’de 1010 dolar, 1973’de 354 dolar ödeme yapılarak gerçekleşmiştir. 1973’ten 1982’ye kadar hiç alım yapılmamıştır. 1982’de ise 154 dolarla yine ses kaydedici cihazların alımı yapılmıştır. İthalatımızda ilk yükseliş 1997’de 1 milyon dolarla başlamıştır. Aynı yıl ithalatımıza tıp, cerrahi, dişçilik, veterinerlik alet ve cihazları, eğitim ve sergi amaçlı alet ve cihazlar, gaz, sıvı ve elektrik sayaçları, mobilyalar, süpürgeler, fırçalar, paspaslar, çakmak gibi ateşleyici ürünler dâhil olmuştur. 1998’de 4,7 milyon seviyesine çıkarak en yüksek düzeye ulaşmıştır. 93.530 kg/kg-adet miktarında alımımıza yeni olarak gözlükler, fotoğraf makineleri, arazi ölçme saatleri, kol ve cep saatleri gibi ürünler dâhil olmuştur, ancak 1998’den sonra inişe geçen ithalatımız, 2000 yılında 256 bin dolar seviyesine kadar gerilemiştir. 2001’de 370 bin, 2002’de 393 bin dolar olmuş, 2005’de ise 374 bin dolar seviyesinde kalmıştır.

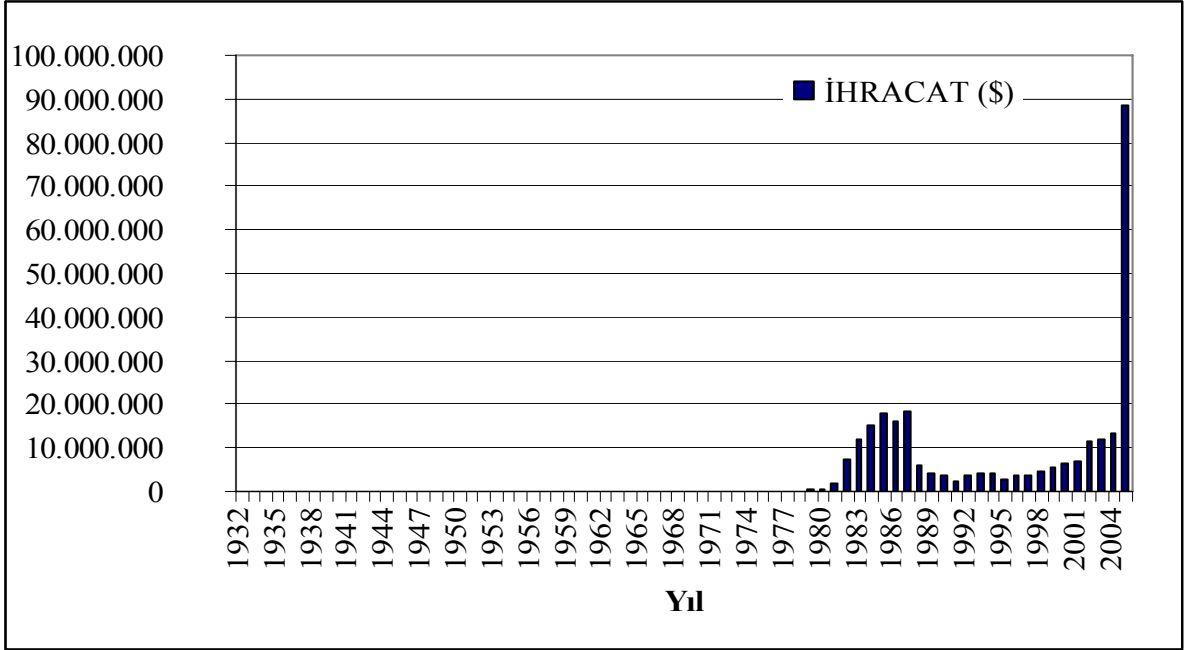
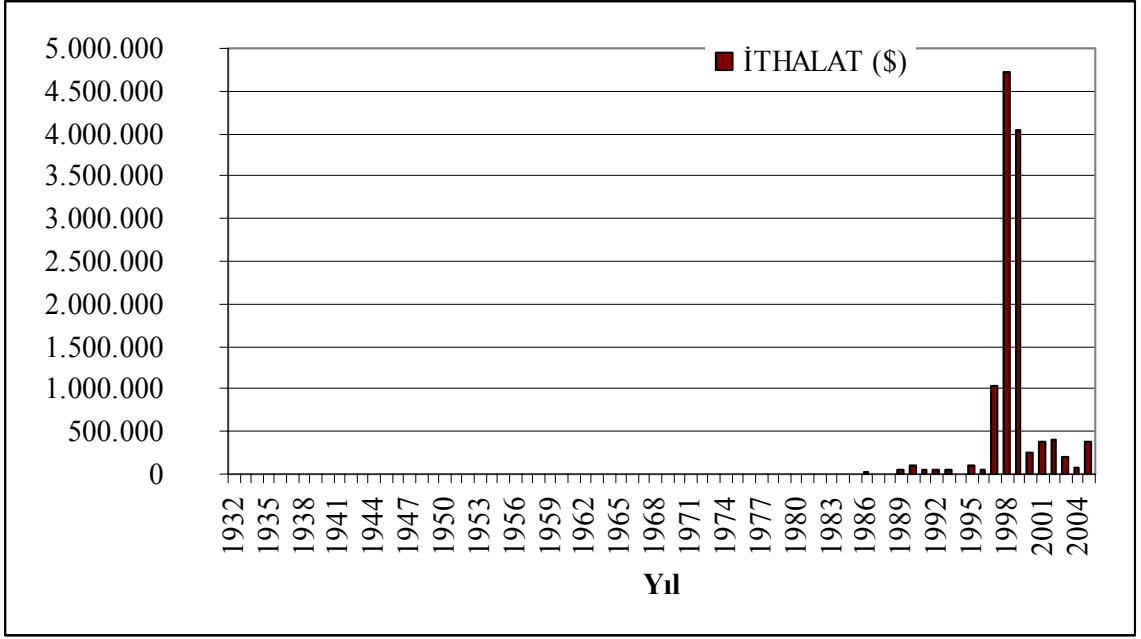
Bu bölüm ürünlerinde Suudi Arabistan’la ilk ihracatımız 1964’de aydınlatma cihazları, elektrikli pişirme ve ısıtma aletleri gibi ürünlerin toplam 9.946 kg.lık satışından 193 bin dolar gelir elde edilmiştir.

Bu bölümde ticarete konu olan en önemli ürün mobilya olmuştur. Mobilya sektörüne, dünyadaki durumuna bakıldığında İtalya 8,2 milyar dolarlık (2001) ihracatıyla dünya birincisidir. İtalya’dan sonra yine 2001 yılında 4,6 milyar dolarlık ihracatıyla Kanada gelmektedir. Bu ülkeleri Çin, ABD, Almanya gibi ülkeler izlemektedir. Ülkemizin ise dünya mobilya ihracatındaki payı (1998) ise % 0,25, 2001’de ise % 0,3 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Suudi Arabistan’a yönelik mobilya ihracatında rekabet gücü yüksek ülkelerin bulunduğu düşünülürse Türkiye’nin dayanıklı, ülkenin iklimine uygun, hafif ve farklı fiyat sistemiyle Suudi Arabistan pazarına sokulması gerekmektedir.

Uzun bir aradan sonra 1974'te ikinci satışıımız olmuş, bundan 53.489 dolar gelir elde edilmiştir. Satışıımızı ise; oturmaya özel mobilyalar ve bunların parçaları oluşturmaktadır. 1980'e kadar 100 ile 300 bin dolar seviyesinde olan satışıımız 1980'den sonra yükselişe geçmiş, 1981'de 47 milyon dolar olmuştur. 1985'te 17,6 milyon dolara yükselen ihracatımız, gözlük çerçeveleri, tıpta kullanılacak cihazlar, eğitim ve sergilerinde kullanılacak cihazlar, çeşitli amaçlı saatler, musiki aletleri, oturmaya mahsus mobilyalar (4.473.571 kg/9,6 milyon dolar), somyalar, kurşun kalemler, tebeşirler gibi ürünlerden oluşmaktadır. 1986'da hafif bir inişle 16 milyon dolara gerileyen satışıımız, 1987'de tekrar yükselerek 18,2 milyon dolara yükselmiştir. Ancak bu yıldan sonra hızla gerileyen satışıımız, 1991'de 2,3 milyon seviyesine inmiştir. 1990'lardaki Körfez Savaşı, Türk ekonomisinin yaşadığı krizler, Türk ihracatçısını daha istikrarlı pazar aramaya itmiştir. 1992'de 3,8 milyon dolarla hafif yükselmiş, bu yükselişi 1995'teki 2,8 milyon dolarlık düşüş takip etmiştir. Ancak 1995'ten 2005 yılına kadar ihracatımız sürekli artmıştır. 1998'de ihracatımız 4,8 milyon dolar olurken ithalatımız 4,7 milyon dolar olmuş ve birbirine değerce çok yaklaşmıştır.

2001 yılında miktarca 5.984.139 kg/kg-adet/kg-metre satış karşılığında 7 milyon dolar gelir elde edilmiştir. 2002'de 11,4 milyon dolar olan ihracatımız 2004'te 13,4 milyon dolara çıkmış 2005'te ise 7 kat artarak 88,4 milyon dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Bu bölüm ürünlerinin ticaretinde, toplam ithalatımız 12 milyon dolar iken; toplam ihracatımız 276,9 milyon dolardır. Dış ticaret fazlamız 265 milyon dolardır.

Grafik 3.18. Optik aletler ve cihazlar, fotoğrafçılık, sinema vb.

Kaynak: TÜİK (Muhtelif yıllara ait veriler)

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, 1923'te ulusal kurtuluş savaşıyla bağımsızlığını ilan ettiğinde Ortadoğu halklarının hemen hemen hepsi Batılı güçlerin mandaterliği altındaydılar. Türkiye Cumhuriyeti'nin I.Dünya Savaşı nedeniyle biraz da kırgın baktığı Ortadoğu ülkelerine uzun yıllar ekonomik ve sosyal-siyasal bir faaliyette bulunmamıştır. Araştırma konumuzu oluşturan Suudi Arabistan'la ise; uzun yıllar dış ticaretimizde bir gelişme yaşanmamıştır. Suudi Arabistan'a hükümet düzeyinde gerçekleştirdiğimiz ilk ziyaretin olduğu 1970'li yılların hemen peşinden, dış ticaretimizde hareketlenme olmuş, 1980'de yürürlüğe giren 24 Ocak ekonomik kararlarıyla da ihracatımızda artışların yaşandığı görülmüştür.

1932'de bağımsızlığını ilan eden Suudi Arabistan, petrolün bulunmasından önce ekonomisini, göçebe hayvancılığa, vahalarda yürütülen tarıma; ayrıca Hac ve Umre zamanında elde ettiği gelire bağlamıştır. Petrolün bulunması ve işlenmesiyle hızla büyüyen Suudi Arabistan ekonomisi, 1970'li yıllarda uygulamaya konulan kalkınma planlarıyla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Bu kalkınma planlarıyla tarımsal, endüstriyel ve hizmet alanlarındaki altyapı çalışmaları hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Suudi Arabistan'ın yeniden yapılandırılmasında inşaat çalışmaları, yol yapım projeleri, Türk ihracatçısı için son derece önemli istihdam alanı yaratmıştır. İnşaat sektöründeki kamu yatırımları, Suudi Arabistan hükümetinin harcama seviyesinin iyi bir göstergesidir. Suudi Arabistan, inşaat işleri için Ortadoğu'daki en büyük pazar konumundadır. Enerji, su, telekomünikasyon ve petro-kimyasallar alanındaki yatırımlar nedeniyle bu sektörün 2005 yılında da büyümeye devam etmesi beklenmektedir. Türk müteahhitleri almış oldukları ihalelerle, Türk işçisine iş bulmak, Türkiye'den inşaat malzemesi ihraç etmek, karşılıklı ticari ilişkilerde aracı olarak Türk ekonomisine katkıda bulunarak bu ticari ilişkiler sürecini hızlandırabilirler.

Ülkenin, hızlı artan nüfusu, Türkiye'yle kıyaslandığında değerce fazla olan kişi başına düşen milli geliri ve ticarete uyguladığı serbest ticaret koşulları hem Türk ihracatçısını, rekabet gücü bakımından zorlamış, hem de başta gıda, hayvansal ve tarımsal ürünler ihracatında işini kolaylaştırmıştır. Dokuma ve deri gibi sektörlerde 1990'ların başına kadar Türk ihracatçısı, Suudi Arabistan pazarında istenilen ticareti sağlayamamıştır. Yarı mamul maddelerin ve geleneksel ihracat ürünlerinin satışı, ürün çeşitliliğine gidilmemesi ihracatımızın en büyük engelidir. Özellikle tarımsal ürün ihracatının başlıca kalemlerini oluşturan hububat, şeker, et ve süt mamulleri Türkiye'nin

ihracatı içinde değerce önemli bir yer tutmadığından, bu ülkeye gıda maddeleri ihracatı ürünlerinin çeşitliliğini artırabilmek için GAP bölgesinde gerçekleştirilecek tarımsal üretimin bu hedefe uygun olarak programlanması ve yönlendirilmesi olumlu olacaktır. GAP bölgesi tarım üretiminin, ihracata dönük şekillendirilmesi, hem bölgesel kalkınma açısından, hem de ulaştırma maliyetleri düşük olacağından Suudi Arabistan pazarında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğü kazanması bakımından önemlidir. Gıda, deri ve tekstil gibi pek çok değişik alanda istihdam yaratacak hayvancılık ürünlerinin Suudi Arabistan'a yönelik ihracatının canlandırılması yönünde gerekli önlemlerin alınması da ülkeye yönelik ihracat potansiyeli açısından önemli görünmektedir.

Türkiye, son beş yılda dünya hasılasında en fazla gelişen 6 ülkeden biri oldu. Bu gelişme sürecinde petrol ve ürünlerine bağımlılığı her zamankinden daha fazla önem taşıyacağı düşünülürse Suudi Arabistan'dan ithal ettiğimiz petrol ve ürünlerinin ne kadar hassas ve stratejik öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. Bu yönüyle bakıldığında günümüze kadar sadece Suudi Arabistan'dan toplamda yaklaşık 25 milyar dolarlık petrol ithali olmuş, bu alımın Türkiye'de petrolün bulunmaması nedeniyle artacağı da bilinmektedir. İsrail'in ise Ortadoğu ülkeleri arasındaki hassasiyeti bilinmektedir. Türkiye'nin bu açıdan bakıldığında Ortadoğu politikasında işinin zor olacağı açıktır. Stratejik öneme sahip petrol ürünleri ithalinde, Suudi Arabistan'a bağımlı olmamak gerekir. Türkiye, bu ürünün ithalatında kendine alternatif pazar aramalı ayrıca özelde Suudi Arabistan'ın genelde Ortadoğu'nun istikrarının sağlanmasına katkıda bulunmalıdır.

Türk siyasetçisinin temkinli yaklaştığı Suudi Arabistan, dünyanın en büyük sermayesine sahiptir. Türkiye'nin laiklik kaygıları ve kendi iç dinamikleri hassasiyetini artıran etkenlerdir. Bu hassasiyetinde haklı bulunan yönleri de mevcuttur, ancak küreselleşmeyle birlikte azalan sermayenin milliyeti sorgulaması Suudi Arabistan için de geçerlidir. 2002'de gerçekleşen ABD'nin ikiz kulelerine saldırının ardından, saldırıdan sorumlu tutulan kişilerin ve sermayenin Suudi kökenli olması başta ABD'de ve Avrupa Birliği ülkelerinde Suudi Arabistan sermayesine şüpheyle bakılmasına neden oldu. 2002'den 2006'ya kadar geçen süre içinde kendine alternatif yatırımlar arayan Suudi sermayesine Türkiye, iyi bir pazar olabilir. Bu anlamda sorgulanan ve iç dinamiklerimiz açısından şüpheyle bakılan Arap sermayesi işbirliği yoluyla Türk ekonomisine yatırımda bulunabilir. Türkiye'nin İslam Konferansı Teşkilatına üyeliğini

de kullanarak Suudi sermayesi kontrol edilebilir, devletler düzeyinde yürütülen karşılıklı işbirliği anlaşmalarıyla da bu ekonomik faaliyetler düzene girebilir.

Suudi Arabistan'da iş yapan yatırımcılarımızın, ülkenin serbest piyasa koşullarına aldanıp bağımsız hareket etmeleri bazen de birbirleriyle rekabet etmeleri Türk ihracatı açısından istenmeyen bir durumdur. Zaten Türk müteşebbisine sınırlı imkanlar sunan Suudi pazarında, Türk ihracatçısı organize olmalı, koordineli hareket etmelidir. Bu bakımdan fuarlar veya ticaret merkezleri kurma yoluyla Suudi Arabistan pazarı kontrol edilmeli, ihaleler takip edilmelidir.

Suudi Arabistan'ın kurak iklim koşulları, artan nüfusu ve gittikçe büyüyen ekonomisi düşünüldüğünde ileriki yıllarda (hatta günümüzde bile) ciddi bir su problemiyle karşılaşacağı bilinmektedir. Bu sebeple Türkiye'nin, Suudi Arabistan su ihtiyacını karşılamak adına alternatif projeleri gündeme getirebilir.

Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarında; madencilik ve mermer ihracatında, inşaat sektöründe veya inşaat malzemesi ihracatında, bayındırlık hizmetlerinde, danışmanlık ve mühendislik hizmetlerinde, çevre ve enerji alanında, turizmde ortak yatırımlar yaparak, petrol ve petrol ürünlerinde, tekstil ve hazır giyimde elektronik ve elektrikli makineler ihracatında, gıda ve içecek gibi sektörlerde ayrıca ağaç işlerinde yatırımda bulunabilir veya işbirliği, şirket evliliği gibi yollarla ticaret hacmini artırabilir.

İki ülke ilişkilerinde ve ticaret mevzuatlarındaki belli başlı sorunlar ticaretimizi engellemektedir. Bu bakımdan Suudi Arabistan'da yabancı yatırımcıya ticaret hakkı verilmeli, küçük yatırımcıya imkan tanınması için yatırım teşviklerini artırılmalı, Suudi Arabistan'ın uyguladığı ve Türk firmaları için önemli bir engel olan kefil sistemi kaldırılmalı, bürokratik engeller azaltılmalı, devlet düzeyinde gerçekleştirilecek ikili anlaşmalarla Türk ürünlerine Suudi Arabistan pazarında eşit rekabet ortamı sağlanmalı bununla birlikte Türk malı imajı ve markası yaygınlaştırılmalı, Türk bankalarının mektuplarının Suudi makamlarca kabul görmesine yönelik girişimlerde bulunulmalı, iki ülke arasındaki bankacılık sisteminin işadamlarının ihtiyaçlarına en uygun şekilde karşılık verebilecek hale getirilmeli, çifte vergilendirme önlenmesi anlaşmasının iki ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe girmeli, taşımacılık boyutunda iyileştirmelerinin sağlanması ve nihayet vize alımında karşılaşılan zorlukların giderilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ATALAY, İ. – Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1997-

AVCI, S. - Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekansal İlişkiler, İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi, 1995–2000.

AVCI, S. – Türkiye'de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, İstanbul 1993.

BUĞRA, İ. – Türkiye İhracatının Gelişimi, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi

E.I.U. Country Profile Saudi Arabia

GÖZENÇ, S. – Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası, İstanbul, 1999

GÜLEÇ, M.; GENÇAY, O. – Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs, 2003

GÜNGÖRDÜ, E. – Türkiye'nin Coğrafyası, Asil Yayınları, Ankara, 2003

GÜVEN, T.C. – Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü, Dış Ticaret Dergisi, Ankara, 1998

İLSEVEN, N. – Petrol Sorunu Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, TÜSES Yayınları, Ankara, 1991

İZBIRAK, R. – Türkiye I ve II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001

OĞUZ, Y.; ORSAN, S. – Suudi Arabistan'ın Ekonomik ve Sosyal Yapısı, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Haziran 1975

ÖZCAN, H.A. – Düünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler, Dış Ticaret Dergisi, Ankara, 1998

ÖZEY, R. – Dünya Denklemine Ortadoğu Coğrafyası, İstanbul, 2004

ÖZTÜRK, N. – Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticareti, Mayıs, 2001

PEKER, F. – Ülke Raporları, www.izto.gov.tr

SAĞLAM, M.A., - Türkiye-İsrail Dış Ticareti, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005

T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ateşeliği, Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticareti (2000-2001)

TAŞKIN, M. – Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü

TOPRAK, S. – Sosyo Ekonomik Açından Suudi Arabistan ve Türkiye ile Olan İlişkileri, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1996

TUNCER, S. – 2004 Yılı Türkiye Dış Ticareti, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi

TUNÇDİLEK, N. – Güneybatı Asya, İstanbul, 1971

ULUSOY, A. – Türkiye Ayakkabı ve Dış Ticareti, www.dtm.org.tr.

VAROL, M. – Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Kısa Tarihçesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi

ZAİM, S. – İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, Ankara, 1983

İnternet ve Gazete Kaynakçaları

www.cia.gov/cia/publications/factbook/, CIA World Factbook 2000, 2001, 2003

www.saudinf.com/, The Saudi Arabia Information Resource, 2006

E.I.U. Country Profile Suudi Arabia 1995–1996

http://www.deik.org.tr./Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Mayıs 2005

www.foreigntrade.gov.tr/DÜNYA/RAPOR/ARABİSTAN

http://www.deik.org.tr./bültenler/, Suudi Arabistan, Mayıs 2005

www.wikipedi.org

http://www.atonet.org.tr/turkce/distic./Sarabistan.htm8

<http://www.tc.cidde.bk.org/Ticaret>

Akşam Gazetesi, 28.02.2006

